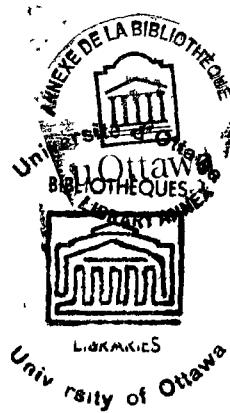

СВЯТИЙ ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ
ВОЛОДАР І ХРИСТИТЕЛЬ РУСИ
о. Іриней Назарко, ЧСВВ, М.А.

О цю працю предложено філософічному
Виділові Оттавського Університету за посе-
редництвом Східно-Південного Європейського
Інституту з метою сяягнути титул доктора
філософії.

Оттава, Канада, 1951.

UMI Number: EC55371

INFORMATION TO USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted. Broken or indistinct print, colored or poor quality illustrations and photographs, print bleed-through, substandard margins, and improper alignment can adversely affect reproduction.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if unauthorized copyright material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI Microform EC55371
Copyright 2011 by ProQuest LLC
All rights reserved. This microform edition is protected against
unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest LLC
789 East Eisenhower Parkway
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

SAINT VLADIMIR THE GREAT -
SOVEREIGN AND BAPTIST OF THE RUS
Rev. Ireneus Nazarko, OSBM., M.A.

Ottawa, Canada, 1951

ЗМІСТ

РЕЗЮМЕ ФРАНЦУСЬКЕ.

СКОРОЧЕННЯ ВЖИВАНІ В ЦИТАТАХ.

РОЗДІЛ I. ВВЕДЕННЯ.

Предмет праці.-- Характер розправи.-- Джерела наші..--
Джерела чужосторонні.-- Критична аналіза джерел.--
Полемика між істориками щодо літописних вісток.--
Усталення термінології.-- Проблема транскрипції.--
Хосен із тієї студії.

РОЗДІЛ II. ХРИСТИЯНСТВО НА РУСІ ДО ВОЛОДИМИРА.

Історики про "п'ять хрещень Руси" .-- Андріївська
легенда.-- Християнство в грецьких колоніях над
Чорним Морем.-- Заслання св. Клиmenta - Папи Рим.
на Херсон.-- Поширення християнства на Чорноморі
в наступних століттях.-- Його вплив на словянські
племена.-- Хрещення русько-словянського князя
Бравлина.-- Релігійний світогляд половських слов'ян.
Християнство за перших історичних князів: Аскольда
і Дира, Ігоря, за св. Ольги.-- Поганська реакція Свя-
тослава.-- Християнство на Русі за Ярополка.--
Висновки.--

РОЗДІЛ III. ВОЛОДИМИР НА КНЯЖОМУ ПРЕСТОЛІ В НОВГОРОДІ.

Ім'я Володимира.-- Перша згадка про Володимира.--
Молоді літа Володимира.-- Походження Володимира.--
Перше подружжя.-- Дружба з норманським князем Олавом
Тригвіссоном.-- Втеча перед Ярополком.-- Поворот
і здобуття Новгорода.-- Накад на Полоцьк.-- Боротьба
з Ярополком.-- Здобуття Києва.-- Братня війна,

РОЗДІЛ IV. ВОЛОДИМИР - ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ КІЇВСЬКИЙ.

Хронологія життя Володимира.-- Зовнішня політика
Володимира.-- Червенські города.-- Війни з в'язчан-
ми, ятв'ягами, радимичами, болгарами, хорватами, печенігами.-- Система укріплень.-- Руська Імперія, Воло-
димир-володар.-- Внутрішня політика князя.--

Поганська реакція і людські жертви.--Думки вчених про навернення Володимира.--Наше припущення.

РОЗДІЛ У. ВОЛОДИМИР - ХРИСТИЯНИН.

Критична аналіза літописного оповідання.-- Полеміка між ученими.-- Хто навернув Володимира?-- Хто його охристив?-- Рік охрищення Володимира.-- Місце його особистого охрищення.-- Підмога византійським імператорам проти бунтарів.-- Облога Корсуня.-- Посольство від Папи Івана ХУ.-- Поворот Володимира до Києва.

РОЗДІЛ VI. ХРИСТИЯНСТВО НА РУСІ.

Нищення поганських ідолів.-- Масове хрещення киевлян.-- Місце хрещення Русичів.-- Рік хрещення.-- Звідки Володимир узяв священників.-- Поганська реакція на півночі.-- Гіпотези про першу церковну єпархію на Русі: теорія римська і византійська.-- Найнovіша гіпотеза Приселкова-Томашівського про походження церковної єпархії з Охриди.-- Наша т.зв. македонська гіпотеза.

РОЗДІЛ VII. ВОЛОДИМИР - ОРГАНІЗАТОР ЦЕРКВИ.

Перший єпископ, чи митрополит на Русі?-- Архієпископ Іван.-- Руські єпископи і їх столиці.-- Священники і їх школи.-- Будова Божих храмів.-- Установа десятини.-- "Церковний Устав Володимира".-- Прибічна рада.-- Співпраця Церкви і держави.

РОЗДІЛ VIII. ЗВ'ЯЗКИ ВОЛОДИМИРА З АПОСТ СТОЛИЦЮ І З ЗАХОДОМ.

Взаємні посольства між Римом і Києвом.-- Володимир і Брунон з Кверфурту.-- Дипломатичні зв'язки із Заходом.-- Родинні зв'язки з володарями Заходу.-- Торговельна умова з болгарами.-- Війна з печенігами.-- Популярність Володимира серед своїх і чужих.-- Чи Володимир був коронований?-- Знак тризуба.

РОЗДІЛ IX. ОСТАННІ РОКИ І СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА.

Лодія держави.-- Смерть кревняків.-- Смерть жінки Ганни.-- Останнє подружжя Володимира.-- Конфлікт із Святополком.-- Бунт Ярослава.-- Нагла смерть Володимира.-- Потомство Володимира.

РОЗДІЛ X. КІНЦЕВІ ВИСНОВКИ.

Володимир - людина велика.-- Ідеальний християнин.-- Справа канонізації Володимира.-- Монарх Руської Імперії.-- Батько нашої культури.-- Християнський геній.-- Організатор Церкви.-- Дипломатичний геній.-- Рівнозапостольний.-- Символ і програма для нас.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Рукописи.-- Sources.-- Ouvrages et sources auxiliaires.-- Праці і помічні джерела.-- Енциклопедії і словники.

RESUME

ДОДАТОК.

- 1."Церковный уставъ" Владимировъ.

СКОРОЧЕННЯ ВЖИВАНІ В ЦИТАТАХ.

- П.С.Р.Л. Полное Собрание Русских Лѣтописей.
Спб.
- Л.З.А.К. Лѣтопись Занятій Археографической
Комиссіи. Спб.
- И.О.Р.Я.С. Извѣстія отдѣленія Русскаго языка
и словесности Императорской Академіи
Наукъ. Спб.
- Ж.М.Н.П. Журналъ Министерства Народнаго Про-
свѣщенія. Спб.
- З.И.А.Н. Записки Императорской Академіи Наукъ.
Спб.
- Труды Труды Кіевской Духовной Академіи. Кіевъ.
- З.Н.Т.Ш. Записки Наукового Товариства Шевченка.
Львівъ.
- З.Ч.С.В.В. Записки Чина св. Василія Вел. Львівъ.
- Ч.О.И.Д. Чтенія въ Обществѣ Исторій и Древно-
стей Россійскихъ при Московскомъ Уни-
верситетѣ. Москва.
- У.В.У. Український Вільний Університет. Моніхонъ.
- У.В.А.Н. Українська Вільна Академія Наукъ.
- Н.Т.Ш. Наукове Товариство ім. Шевченка. Львівъ.
- Спб. Санктъ - Петербургъ.
- М.Г.Н. Monumenta Germaniae Historica.
- Р.Г. Migne: Patrologia Graeca.
- Р.Л. Migne: Patrologia Latina.

Лпеамет нпавї. - Xapактеп пoанпасн. -
Лкепета Hallї. - Лкепета аукоctопоhї. -
Кпнтнха аhарїса лкепета. - Hоремїра
Мік іctопнкман мозо иltончнх Bictor. -
Yctaienhа tepnіhօօtї. - HpoгeMа
tpaHckpnнї. - Koceh tїeї ctvяїї. -

БBEЛЕННЯ.

PO3411 I

РОЗДІЛ І

ВВЕДЕННЯ.

Предметом оцеї праці, як виходить із самого наголовку, є особа великого київського князя Володимира, його державно-творчі змагання, його особисте хрещення, християнізація його імперії, його церковно-організаційна праця, його дипломатичні зв'язки із Заходом і Апостольською Столицею, т.зв. "Статут Володимира", а вкінці останні роки, смерть і канонізація Володимира. Словом: ця студія ставляє собі метою представити нам - по змозі - як найвірніше величню постати геніяльного володаря Руси-України - Володимира та з'ясувати його всебічну діяльність для Церкви і держави, на тлі його доби. Така ціль нашої студії.

Самозрозуміла річ, що з тієї ціли, німов самочинно випливає характер нашої розправи. А цей характер є історично - дослідний. Шляхетною амбіцією автора є: дослідити принайменші деякі черти психічної фізіономії Володимира, його широкої діяльності та її тривалих успіхів.

Автор є в тому щасливому положенні, що мабуть особа
ніодного князя початкової доби руської історії взагалі,
а зокрема історії нашої Церкви неудостоїлася таких
багатих дослідів і таких всебічних наслідків, як саме
особа Христителя Руси-України - Володимира Вел. Почи-
наючи від нашого Початкового Літопису, переходячи через
чужосторонні хроніки і саги аж до останніх праць сучас-
них істориків українських і чужих як: Томашівський ¹,
Чубатий ², Зайкин ³, Кострубъ ⁴, Василенко-Полонська ⁵,
Бавм'артен ⁶, Карташев ⁷, Греков ⁸, Амманн ⁹, і інші,

1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви на Україні.
"Записки ЧСВВ", т. IV., в. 1-2. Жовтень 1932, с. 75-90.
2. М. Чубатий, Історія Української Церкви. /виклади
на циклост. Гіршберг 1946, с. 28-53.
3. В. Зайкин, Християнство на Україні за часів князя
Яropolка I/969-979/, "Записки ЧСВВ" т. III., в. 1-2.,
1928, с. 1-40.
4. Т. Коструба, Нариси з церковної історії України,
X-XIII ст., Львів 1930., с. 19-27.
5. Полонська-Василенко Н., Київ часів Володимира та
Яropolка. Прага 1944.
6. N.de Baumgarten, Saint Vladimir et la conversion
de la Russie. "Orientalia Christiana" XXVII-1.
Рим 1932.
7. А. В. Карташевъ, Св. Великий князь Владимиръ - отецъ
русской культуры. Париж 1938.
8. Б. Грековъ, Киевская Русь. М-П. 1944.
9. A.M.Ammann, Ost slavische kirchengeschichte.
Wien 1950., с. 14-22.

маємо багату низку цінних праць про Володимира хара-
ктеру історично - дослідного. Та всеж таки без огляду
на цю колосальну працю пророблену вченими дослідниками,
деякі моменти, події, а то й цілі сторінки життя і ді-
яльності князя Володимира чекають своєго на світлення,
з'ясування і дослідів. Згадати б тільки дволітній побут
Володимира в Скандинавії після втечі перед Ярополком,
або дату й місце особистого хрещення Володимира, чи
його початкову організацію руської Церкви, його зноси-
ни з Римом, питання першої руської єпархії, т.зв. "Статут
Володимира", справу його коронації і багато інших подій
та важливих моментів. Може принайменше на деякі з тих
подій вдасться нам кинути яркіший жмут світла, а труд
наш щедро оплатиться, хочби тільки скромними осягами
усталення кількох дат і висвітлення кількох фактів із
життя нашого "Великого кагана" рівноапостольного Воло-
димира.

Приступаючи до огляду історичної доби князя Воло-
димира, треба найперше сказати декілька слів про ті
головні джерела, на які спирається сучасна історична
наука при дослідах тієї епохальної доби, а на які буде
спиратися також і наша студія. На першому місці стоїть
наш літопис печерського монаха Нестора п. н. "Повѣсть
временныхъ лѣтъ", откуду пошла есть Русская земля, і кто
в нѣй началъ первіе княжити і како Русская земля стала

єсть". Цей літопис повстав у роках 1113 - 1114. Нестор узяв за основу найдавніший Київський Літописний Звід /кодекс/ з 1039 р., що оповідає про початок Києва, /виводячи династію від легендарних братів Кия, Щека й Хорива/, про князів Олега, Ігоря, Святослава й Володимира, про охрищення Руси, докладно розповідає про князювання Ярослава Мудрого і кінчаеться оповіданням про посвячення катедри св. Софії в Києві 1037 р.¹ Нестор додав від себе нарис розселення народів після потопу: дав нарис пра-слов'янської історії виводячи слов'ян з-над Дунаю і начерк слов'янського розселення й географії Східної Європи. Особливо докладно Нестор зупинився на старій історії Києва, виявляючи свій місцевий києво - полянський патріотизм. Історична частина Несторового твору зачинається 852 -им роком, а кінчаеться роком 1110. Нестор був добре знайомий з грецькою історіографією і мав мабуть доступ до княжого архіву, бо наводить дослівно тексти договорів з греками. Праця Нестора відзначається великим літера - турнім хистом і перейнята глибоким патріотизмом. Тому слушно каже А.Шахматов : "Несторові впovні належить честь утворення "Повісти временних літ" і разом з тим збудування найдавнішої історії Руси. "Повість временних

1. Д.Дорошенко, Нарис історії України. т. I., Варшава 1932., с. 21-25.

літ" - це дозрілий твір, писаний з широкої історичної перспективи".¹ Саме цей літопис подає нам величезний, хоч не завжди критичний, матеріал відомостей історичного характеру для дослідів доби, особи й діяльності Володимира. Тому він являється для нас джерелом першорядного значення в нашій праці.

Друге теж дуже цінне джерело для нашої праці про Володимира є " С л о в о с з а к о н ъ и б л а г о -
д а т и " митрополита Іларіона, що був сучасником Іро-
слава Мудрого. Іларіон написав своє " Слово " між 1037
i 1050 роком. В " Слові " митрополиг Іларіон говорить
про хрещення Володимира і хвалить його за те, що він не
бачив ніякого апостола, ні чудес, " токмо отъ благаго
смысла и остроумія разумѣвъ, яко есть Богъ единъ, Тво-
рець видимымъ и невидимымъ... И си помысливъ вниде с
святую купъль ".²

Монах Яків - сучасник Із'яслава написав около 1070 р."Похвала князю Руслану Володимиру", що з, так сказати б першою історичною працею про христителя Руси - Володимира. Автор

1. А.Шахматовъ, Несторъ - Лѣтописецъ. "Записки НТШ". т. 117-118. Львів 1913., с. 18.
 2. Є.Голубинскій, Исторія Русской Церкви. т.І. Москва 1901., с. 121.

"Похвали" говорить виразно про причини, які спонукали Володимира покинути поганство, а прийняти християнство. Так щодо часу, як і щодо авторитету історичного свідка, монах Яків займає перше місце після митрополита Іларіона. Тому його свідоцтво для нас має теж велике значення.

До джерел першорядного значення в насвітленні доби, діяльності й особи Володимира слід зарахувати також "Сказание о смерти Бориса и Глеба" - преподобного Нестора Печерського, що був сучасником нашого найдавнішого літописця. Сюди належить теж причислити "Житие блаженнаго Воломира", що його автором був правдоподібно якийсь грецький духовник. З цього твору багато користав наш літописець.¹

Крім цих місцевих творів важні відомості про Володимира і хрещення Руси подають також західні хроніки. Сюди належить у першу чергу Хроніка Дітмара Мерзебурського. Повний наголовок твору такий: *Thietmarus merseburgensis, Chronicon. "Monumenta Germaniae historica". t. III.* Є це хроніка саських королів, що сягає від часів Генрика I до 1018 р.²

-
1. М. Чубатий, Історія Української Церкви / на циклості/. Гіршберг 1946., с. 29.
 2. П.В. Голубовський, Хроника Дітмара, какъ источникъ для русской истории. Київск. Універс. Ізвѣстія. 1878.

До західних джерел також належать "Ademari, historia, Petri Lamiani, Vita monaldi і багато інших. З грецьких джерел слід згадати Івана Зонараса, Аннали в "Patrologia graeca" Migne'a т. СЛАВ., Юрія Кедрина, Historiarum compendium у "Patrologia graeca" т. СЛАІ, Лева Диякона : nistoriae теж у "Patrologia graeca" т. СХУІІ. і ін.

З арабських джерел дуже вартісна для нашої праці є хроніка Яхії Антіохійського п.н. "Добре намисто". Яхія по фаху лікар був своїком олександрійського патріярха Евтихія, /939 - 946/ що властиво написав згадану хроніку. Яхія тільки зредагував її і продовжив до 1031 р. Ця хроніка подає багаті відомості про українсько - византійські справи, довше спиняється на часах Володимира, а подію хрещення Руси описує дуже докладно й критично.¹

Замітне є те, що Володимирове хрещення Руси полішило сліди навіть у гарній літературі /белетристиці/ грецькій і варяжській. Грек Бандурій у своїх "Animadversiones in Constantinum Rorphyrogenitum" т. II. /переклад лат./ подає тогочасне оповідання про хрещення Володимира. Це оповідання замітне тим, що в ньому зовсім нема якогось ворожого наставлення до Риму. Навпаки: Воло-

1. Ф. Успенський, Императоръ Василій Болгаробойца, Извлечение изъ лѣтописи Яхьи Антіохійскаго Барона Розена. "Журналъ Мин. Нар. Просвіщ." Петербург 1884., IУ.-

димирові післанці ставлять нарівні Рим із Византією в справі хрищення. Тільки на окрему просьбу княжої ради вони йдуть до Византії, де їх очаровує краса обряду.¹ У скандинавській літературі є окрема сага норвежського князя Олафа Тригвассона, що відвідував і приязно жив із Володимиром. Олаф оповідає про хрищення Володимира.² Крім усіх згаданих джерел ми користали ще з Костянтина Порфіородного: "νε σαεγεμονιis aulae byzantinae" і "νε administrando imperio", з Длугоша "Historia Poloniae" з деяких далекосхідніх авторів як : Массуді, Міскавейкі і ін., в перекладах латинських. Однак їх свідоцтва будемо наводити в дотичних місцях.

Коли йдеться про критичну аналізу поданих джерел - то в першу чергу з великим критицизмом треба підходити до оповідань про Володимира вміщених у нашому "Літописі временних літ". Тут слід навести слова відомого українського історика проф. С. Томашівського, який каже дослівно так: "В київській літописній традиції, що-правда, оповідання про охрищення Руси Володимиром

1. J. Pelesz, *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Röm.* Wién 1878. t. I., c. 101
2. N. de Baumgarten, *Olaf Fryggwison, roi de Norvège et ses relations avec saint Vladimir de Kussie.* "Orientalia Christiana" XLIV, кома 1931., а також П. Сабінин, *Извлечения изъ саги Олава, сына Триггы-ева, короля норвежского.* Рус.истор.Сборникъ. IV. Москва 1840.

займає розмірно дуже багато місця, однаке історична вартість цього переказу стоїть у відворотному відношенні до його ширини - як під оглядом хронології, так і щодо самих фактів. Це тим дивніше, що літопис писався розмірно нєдовго / не цілих сто літ / по тій епоховій події, та що в тім самім джерелі маємо короткі, однаке дуже цінні вістки про християнство на Руси в ранішій добі - в часах Ігоря й Ольги. Переходячи в літописі від них до Володимира, так і почуваемо, що полишаємо певну стежку історичної дійсності та входимо на хитке поле легенд. Легенд - подуманих очевидно не для заповнення прогалин у фактичних відомостях, а радше для того, щоби їх закрити. Мається навіть враження, що початково літо-писне оповідання про хрещення Руси виглядало цілком інакше, та що якась цензорська рука подбала про заміну його іншим - недоладною компіляцією з кількох окремих і вза-їмно мало згідних легенд, напіть не місцевого походження. Коли під конець минулого століття церковна історіографія почала прикладати до цього оповідання критичну міру, показалося, що про велике апостольське діло Володимира, знаємо напевно тільки те однє, що він хрестив Русь... Натомість на такі основні питання як : коли, де і як він це зробив - певної відповіди знайти вже годі.¹

1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви на Україні.
с. 75.

Відомий професор Московської Духовної Академії Евген Є. Голубинський найперше в статтях 1871 р., а відтак у своїй "Історії Русской Церкви" т. I. 1901 піддав літописне оповідання суворій, але чисто науковій критиці і неподільно довів, що літописне оповідання - це пізніша вставка до нашого Початкового Літопису. Голубинський опрокинув майже все оповідання літописця як незгідне з правдою, а замість нього подав своє, оперте головно на писаннях двох письменників XI-ого століття : Якова Монаха /"Похвала князю Руському Володимеру"/, і "Сказаніє о смерты Бориса и Глѣба"/ та Нестора / "Чтеніє о страснотерпцехъ Борисъ и Глѣбъ"/. Яків та Нестор жили ближче до Володимира Вел. і тому могли знати події охрищення лішче, ніж літописець, що писав пізніше. Всі інші вчені або старалися опрокинути твердження Голубинского, але невдало, або їх підpirали новими думками. Дуже солідну рецензію на капітальну працю Голубинского дав проф. Київської Духовної Академії Іван Малишевский /"Отчетъ о 24 присужденіи на градъ гр. Уварова" Спб. 1882 /, який не тільки підкреслив заслуги Голубинского, але й подав свої цінні думки. Вчений І. Василевський подав звістки византійських та арабських джерел про охрищення Володимира і Руси. /"Русско - Византійськіе отрывки" 1876 р./ Року 1883 вийшла цінна праця барона В.Р.Розена " Імператоръ Василій Бол-

гаробойца. Извлеченіе изъ лѣтописи Яхъи Антіохійскаго". "Записки Академії Наук" т. 44. Для нашего предмету цікаве те місце Яхії, де він росказує про подружжа Володимира з Анною. Добру рецензію на цю працю дав Ф. Успенський в "Журналѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія" 1884, кн. IV. Коротку, але змістовну працю написав І. Линниченко, "Современное состояніе вопроса объ обстоятельствахъ крещенія Руси", в "Трудахъ Київской Акад." за 1886 р. кн. XI. - В IX кн. "Київської Старини" за 1887 є добра праця п.Л. Лебединцева, "Когда и гдѣ совершилось Крещеніе Киевлян при св. Владимирѣ". Проти тієї статті виступив проф. В. Завитневич, "О месте и времени крещенія св. Владимира и о годѣ крещенія Киевлянъ", в "Трудахъ Київ. Дух. Академії" за 1888 кн. I. На працю Завитневича подав свої уваги проф. А. Соболевский, "Въ какомъ году - крестился Владимиръ", в "Журн. Мин. Нар. Просв." 1888, кн. VI. - Проф. М. Грушевский дав добрий перегляд усієї справи охрищення і подав докладну літературу в I т. "Історії України - Руси". - 1932 р. вчений Н. де Бавмартен подав багато нових вісток у своїй праці "Saint Vladimir et la conversion de la Russie". "Orientalia Christiana" XLVII квота 1932. - Дуже критично до справи хрищення підйшли три католицькі історики, проф. С. Томашівський: "Вступ до історії Церкви на Україні" стр. 75 - 89.,

проф. М. Чубатий в "Історії Української Церкви"/ виданої на циклостилі/, стр. 28 - 53, й о. Т. Коструба : "Нариси з церковної історії України". Львів 1939., с. 7-16. Історію цілої полеміки описав проф. І. Огієнко в "Українська Церква", Прага 1942. с. 45 і далі. Ми опремося головно на дослідах проф. Томашівського, Чубатого й Ко - струби.

Наше завдання не легке, особливо тут у Канаді з огляду на брак історичних документів, що віносяться до особи князя Володимира. Без огляду на зусилля, авторові не вдалося визичити деяких знаних документів, що находяться в європейських архівах і він мусить їх цитувати тільки з інших авторів як : Карамзин, Голубинський, Макарій, Пелеш і другі. Важніші ватиканські документи автор одержав у мікрофільмах від ОО. Василіян, що перебувають під сучасну пору в Римі, а в першу чергу від трудящого місторектора української духовної семінарії ім. св. Йосафата в Римі о. д-ра А. Великого ЧСВВ. Автор переглянув усі важніші йому доступні опубліковані джерела, які могли б насвітлити особу і діяльність Володимира. Рівно ж автор прослідив деякі важніші збірники рукописів. Особисті пошукування і широка коресподенція з ученими та директорами архівів не дали нічого ревельційного крім кількох фрагментарних згадок, розкинених

по друкованих джерелах. Хоч автор обмежувався до засадничої теми - то всежтаки мусів заторкнути деякі побічні і, так сказати б, другорядні справи, що підготовляють і наспітлюють добу і працю Володимира. В цьому автор спирається теж або безпосередно на джерелах, або принайменше на найновіших джерельних працях істориків. Заподана бібліографія охоплює тільки ті позиції, на які автор покликується в своїй праці, хоч студіював і читав багато іншого матеріялу для ліпшого розуміння далекої нам доби Володимира, такої багатої в події кulturalні, політичні й суспільні.

Ще кіротка заввага щодо термінології. Маю на думці вживання назв: Русь, Україна, руський, мало-русський, український. Найстарша й основна назва для південно - руського народу є Русь: так він сам себе називав, відколи з конгломерату племен став народом і народом державним: так його називали й чужі. Дарма, що слово Русь, як можна думати, належало первісно чужому племені, яке підбило південні племена східно-словянської групи, зорганізувало серед них державу й само зникло, розчинилось серед словянської стихії, залишивши по собі тільки назву, яка й стала тепер назвою нової народності й нової держави.¹¹ Ця назва Русь - як каже проф. Д. Дорошенко - стала нашим національним іменем і держалась у нас дуже довго. Але вже

з половини ХVІІ століття входить в ужиток поруч з нею друга, також стара назва, котра мала колись чисто географічне значення й означала поняття земель пограничних: ця назва - "Україна". В перше знаємо її з літопису під 1187 роком. Спочатку вона закріпилася в мові й поняттях народу, що ми бачимо з пісень та дум, потім вона скоро переходить в ужиття освічених верств, у дипломатичні акти, в літературу й науку. Її вживають і поляки і великоруси і Західня Європа. Так сталося головно внаслідок повстання в половині ХVІІ віку козацької української держави, що поставила була своєю програмою об'єднання всіх українських земель під булавою козацького гетьмана. Але цій програмі не судилося здійснитись. Україна недовго пробула в єдності. Розділена між Польщею й Москвою, вона знову сходить на провінціяльне становище і сама назва "Україна" стає знову назвою географічною для означення окраїнної землі: для Польщі Україна - це її південно-східне пограниччя, тобто Київщина: для Московії - південно-східний край нашої землі т. зв. Слобідська Україна / Харківщина й Вороніжчина/, Тільки національне відродження ХІХ віку принесло остаточну перевагу терміну Україна, українець, український і навіть у Галичині, де через певні історичні умови терміни "Русь", "русин" трималися найдовше, тепер уже сам народ загально

уживає там назв: український, українець, Галицька або Західня Україна¹. Стільки проф. Дорошенко про термінологію Руси. Термін "Мала Русь" і "малоруський" є чисто штучного книжного походження. Так стали називати нашу землю вчені греки в ХІУ столітті за почином царгород - ського патриярха: *Μικρή Ρωσία* а по латині *Russia minor* у протилежність до *Μεγάλη Ρωσίας*. В наш час ця назва в формі Малоросія і похідні від неї малорос, малорус тощо зустрічаються тільки як тенденційні в російській об'єдинительній літературі.² Є деякі українські вчені, які й тепер уживають тієї назви, але тільки й виключно в наукових працях на означення "малоруської" тобто української мови, поруч "великоруської" і білоруської мови. Але загально прийнята й освячена ідейно - національними змаганнями є сьогодні вживати поруч неї якусь іншу назву, немає ніякої причини, принайменше для нас самих. Прого - лошенням Української Народної Республіки 20 листопада 1917 р. і Західно-Української Народної Республіки 1 листопада 1918 р. назва Україна й український остаточно

1. Д.Дорошенко, Нарис історії України. Варшава 1932., т. I., с. 19.
2. Ю.Шерех, Назва "Русь", "Енциклопедія Українознавства" Мюнхен - Нью-Йорк 1949., т. I., с. 13. - Roman Smal-Stocky, The origin of the word "Rus". *Slavistica VI.*, Winnipeg 1949.

стверджуються як у внутрішньому, так і чужинецькому вжитку. З цим мусіла рахуватися і окупаційна влада, прийнявши ці терміни офіційно і називаючи підсоветську Україну - Українська Радянська Соціалістична Республіка /УРСР/. Офіційним прийняттям назви Карпатська Україна в березні 1939 р. саме Карпатської України положив край ваганням щодо назви і цієї частини Української Землі ¹.

Супроти всього вище сказаного, щоб бути в повній згоді з вимогами синхронізму, ми вживати мемо в нашій праці назву Русь, русин і руський на означення землі, народу і всього йому прикметного в часах князя Володимира тим більше, що назва Україна вперше появляється в літописі щойно під роком 1187 тобто більше, як у сто п'ятьдесят літ після Володимира і зрештою майже всі сучасні вчені покористуються тією назвою на означення Володимирової доби. На означення всього новішого будемо вживати назву український, українець, Україна придержуючись при тому засади, що термін, назва, ім'я є завжди річи умовні, конвенціональні. Однаке рішальним моментом для названня якогось народу має бути те, як цей народ сам себе називає і як він хоче бути називаний.

1. Я. Рудницький, - В. Сімович, Назва "Україна". "Енци-клопедія Українознавства", Мюнхен - Нью-Йорк 1949, т. I., с. 16.

Вкінці ще остання заввага. Бібліографія і матеріали в чужих мовах, особливо ж у старословянській і російській, створили додаткову проблему транскрипції ії. До словянських мов загально приймається міжнародну транскрипцію після практики British Museum або Congress Library. І саме ії ми будемо придержуватися в нашій праці, якщо буде потреба. Слід зазначити, що у вимові досить докладна є саме українська транскрипція.

Таким чином, маємо надію, що з пітьми минулого, з туману легенд і фантастичних уявлень вирине перед нами бодай зближена до дійсності цікава доба Володимира, а на її тлі зарисується величня постать Володимира - геніяльного володаря і Христителя Руси. Володимир Великий - це одна з найбільших постатей, що їх видвигає наша історія. Ця історія така вередлива в оцінці заслуг і така скуча в роздачі титулів, надала йому назву "Великого" спільну з дуже нечисленними, але дуже заслуженими людьми. Вже це одне загострює нашу цікавість, щоби пізнати цю величню постать нашої церковної і світської історії. Крім цього духовна спадщина Володимира така багата, його моральний і культурний вплив на нашу історію такий глибокий і тривкий, що пізнати те все - це для нас повчальне, хосенне і потрібне під теперішню жахливу пору.

РОЗДІЛ II

ХРИСТИЯНСТВО НА РУСІ ДО ВОЛОДИМИРА.

Історики про "п'ять хрещень Руси".-

Андріївська легенда.- Християнство
в грецьких колоніях над Чорним Морем.-
Заслання св. Клиmentа-Папи Рим. на Херсон.-
Поширення християнства на Чорноморі в на-
ступних століттях.- Його вплив на сло-
в'янські племена.- Хрещення русько-сло-
в'янського князя Бравлина.- Релігійний
світогляд поганських словян.- Християн-
ство за перших історичних князів: Аскольда
й Дира, Ігоря, за св. Ольги.- Поганська реак-
ція Святослава.- Християнство на Русі за
Ярополка.- Висновки.

РОЗДІЛ II

ХРИСТИЯНСТВО НА РУСІ ДО ВОЛОДИМИРА.

Ми привикли уважати початком християнства на Русі часи Володимира Вел. тобто охрищення Києва 988 або 990 року. Це оправдане настільки, що за Володимира християнство відносить остаточну побіду над поганством на Русі, а християнська релігія приймає характер релігії держави ¹. Однаке при цьому не треба забувати, що пропагування християнства зачалося значно скоріше, а християни були на Русі вже на кілька століть перед Володимиром. Давні українські історики з XVII століття говорили завжди про "п'ять хрищень Руси" вважаючи Володимирове хрищення п'ятим і останнім з ряду¹. Хоч у тих оповіданнях було багато легендарного - то все ж таки можна тут найти зерно правди. Християнство ширилося в Русі довгі часи перед його

1. І. Крєвецький, Початки християнства на Україні, "Нова Зоря" ч. 44., Львів 1930. с. 3.

офіціяльним признанням, як державної релігії.

В сучасній історичній науці остаточно вже вияснено як стверджує проф. В. Заікин, що "поширення християнства та християнської культури на Русі не було ділом т і л ь-
к и с а м о г о Володимира Великого. Св. князь Володи-
мир Великий тільки остаточно утвердив християнську віру,
яка почала була ширитися на руських землях значно дав-
ніше"¹.

Історія застас наш край заселеним. Батько грецької історіографії Геродот / 485 - 425 перед Хр. / у своїй "Скитії" називає наших предків скитами і ділить їх на: скитів - орачів і скитів - кочовиків. З тодішньою Ски-
тією, а пізнішою Руссю були в тісних зв'язках грецькі колонії, що лежали на вузькій прибережній смузі Чорного Моря. До цих колоній належали: Тир / сьогодні Акерман /, Ольбія / сьогодні Миколаїв/, Херсонес / Херсон біля Се-
вастополя/, Теодосія / пізніше Кафа/, Пантикапей або Боспор / сьогодні Керч/. Цей останній був осередком напів незалежної держави званої боспорською.

Після Зіслання св. Духа апостоли розійшлися по світі, щоби сіяти зерно Христової науки серед поганських

1. В.Заікин, Початки християнства в Київській Русі-Україні. "Нова Зоря" Р. III. ч.59., Львів 1928., с.2.

народів. Стара християнська традиція подає, що св. апостол Андрій Первозваний проповідував христову науку над берегами Чорного Моря. Це стверджують теж християнські письменники як: Оріген з III століття, Доротей Тирський і Евсевій Кесарійський.¹ Отже треба признати це за історичний факт, що св. Андрій ширив християнство в грецьких колоніях над Чорним Морем, а може й посував терен своєї місійної праці в глибину Скитії. Але як далеко він там заходив та які були його успіхи - про це не маємо ніяких відомостей. Це не перешкодило авторові "Початкового Літопису" вмістити в літописі оповідання про побут св. Андрія на київських горах. Автор нашого найстаршого літопису, як добрий патріот хотів доказати, що християнство на Русі дуже давнє, бо сягає ще часів апостольських. Однаке найновіші наукові досліди безспірно виказали, що ціле це оповідання - це легенда, що не має ніяких підстав в історичних джерелах, ні фактах.

Російська цензура довго здавлювала всі спроби критики тієї легенди, але коли під кінець XIX століття стало вільно її аналізувати, вона розсипалася віразу. До розбиття тієї історичної містифікації причинилися у великій мірі православні дослідники як: І. Василівський, Є. Голуб-

1. М.Чубатий, Історія української Церкви.
Гіршберг 1946., с. 9.

бинський, А. Карташев і ін, але в першу чергу проф. С. Томашівський безпощадно розторочив цю легенду виказуючи, що Свято - Андріївська легенда - це тенденційна теорія Византії створена для морального підтримання власних амбітних змагань до верховодства в церковно - політичному світі а зокрема в антагонізмі до Риму. Після упадку Царгороду, коли в Москві зродилася ідея "Третього Риму"- св. Андрія проголошено патроном московського патріярхату і російської держави. Однаке німа підстав бачити в св. Андрієві апостола старої Руси. Найвище хіба Кубань і Крим моглиб його за такого призначати.¹

З першого століття після Христа знаємо майже певний факт, що перші гонителі Христової віри посилали у Херсон на заслання і каторгу непохитних християн. Традиція твердить, що римський ціsar Нерон у I стол. заслав сюди Папу Рим. св. Климента, третього по св. Петрі Намісника Христового. Св. Климент мав тут проповідати Христову віру і застав тут громаду християн у числі до 2.000 людей.²Хоч це оповідання не має значення історичного документу - то все ж таки безпереривна традиція і глибоко давній культ

-
1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви на Україні.
с. 16.
 2. Др. Іларіон Огієнко, Українська Церква. т. I.
Прага 1942, с. 8.

св. Климента в тих сторонах не дозволяють заперечувати самої основи цеї традиції тобто заслання і смерти св. Клиmenta в Херсоні. Тільки мимоходом зазначу, що вже наш літопис стверджує, що в Корсуні була церква посвячена св. Клиmentові де були його моші. Після здo-
буття Корсуня, св. Володимир забрав моші св. Клиmenta і зложив їх у Десятинній церкві. Св. Володимир так ша-
нував св. Клиmenta, що вістка в Дітмара Мерзебурського каже, що св. Володимира похоронено в церкві мученика Христового і Папи Клиmenta: це ви, що Десятинна церква мала другим патроном св. Клиmenta.¹ Пізніше Ярослав M. показував епископові французькому Рогерові в Києві моші голови св. Клиmenta.² Ще пізніше знаємо, що Клима Смо-
лятича висвячували на Київського Митрополита всупереч бажанню Византії якраз головою св. Клиmenta.³ До Корсу-
ня теж мала бути заслана сучасниця св. Клиmenta, родичка цісаря Домітіяна, св. Флавія Домітилла. /Цікаво, що піз-
ніше в VII ст. Корсунь був місцем заслання ще одного Папи св. Martina, який там і помер в часі голоду./

-
1. М.Грушевський, Віїмки з жерел до історії України-Руси. Львів 1895., с. 96 /український переклад/-
 2. І.Франко, Святий Климент у Корсуні, Львів 1906. с.263.-
 3. С.Томашівський, Вступ до історії Церкви. "Записки ЧСВВ". т. ІУ. Жовква 1932. с. 152.-

у ІІ стол. полуничева Бессарабія й частина нинішнього Покуття увійшли в склад римської держави під назвою Мезія, за цісаря Траяна. Маємо докази що в тому часі ширилося тут християнство, а за Діоклесіяна вже була тут окрема єпархія в м. Томі н. Дунаєм.¹

Ці грецькі і згеленізовані колонії були в зв'язках з Царгородом і Малою Азією, тому в них дуже скоро поширилося християнство. Вони ж вели торговлю зі скитами й словянами і від них ішло християнство на Русь до скитів і словян. Перші християнські писменини як: Тертуліян, св. Атанасій В. і ін. говорять про значне поширення християнства "у Скитських землях". Отже традиції про місії Апостолів і їх учнів в Україні можна вважати цілком правдоподібними.

В ІІІ і ІІІ стол. чайко нові свідоцтва про поширення християнства на Чорноморі. Наші степи між Дніпром і Дунаєм заняли тоді германські племена готів. Вони ділилися на східніх і західніх: східні були католики, а західні аріяни /остготи і візиготи/. Епископ Візиготів Ульфілакс у ІІІ ст. переклав св. Письмо на готську мову. Є це найстарший пам'ятник старогерманської мови т. зв. "Кодекс аргентеус" нині в Упсалі, Швейцарія.

1. М.Чубатий, Історія Української Церкви. с. 11.

Тоді успіхи християнської місії в Русі були дуже значні.

Св. Еронім пише: "Frigora Scythiae fervent calore fidei".

/ Холодні сторони Скитії палають жаром віри. /¹ Могли тоді бути численні навернення в полян і уличів. Археологи нашли найстарші монети зі знамям хреста з часів боспорського царя Тоторзеса / 277 - 308/.²

На нікейському соборі 325 р. був єпископ Готій Теофіл. З послання св. Івана Волотоустого знаємо, що готи мали в Царгороді свій монастир. Крім Теофіля на нікейському соборі був ще єпископ "Боспору Кадм." Знаємо теж про корсунських єпископів: св. Капитона / 325/, св. Етерія 381, що був на II вселенському соборі в Царгороді. Його наслідник єпископ Лонгин брав участь у III ефеському соборі / 431/ і ІУ халкедонському 451 р.³ До християнських огнищ на українському Чорноморі належала ще Тьмутороканська єпархія, по византійськи Тиматарха. Початок цієї єпархії сягає готських часів. Пізніше вона була підпорядкована готській митрополії в Дорі.

1. Epist. ad Laetam..

2. Я.Пастернак, Початки християнства на Україні в археологічних пам'ятках, "Нова Зоря" 1935. ч. 20., с.6.-

3. С.Томашівський, Вступ до історії Церкви. с. 22.-

При кінці ІІІ ст. зачинається "велике переселення народів." Прийшло, як стихія жахливе, монгольське племя гунів, розбило готську державу й висунуло її на захід. Гунська стихія знищила майже всі успіхи християнства й цивілізації на руських землях. Правдоподібно вдержалася тільки Боспорська єпархія над морем, бо була під охороною византійської флоти. Але ще під кінець ІІІ століття знов відновлено християнську місію завдяки св. Іванові Золотоустому. Коли св. Іван Золотоустий був патріярхом у Константинополі / 398 - 404/ він поставив єпископом у Дорі для т. зв. дорійських готів Унілу вже після гунської катастрофи. Пізніше сам св. Іван Золотоустий, прогнаний з патріяршого престола перебував у тих сторонах, бо жив на вигнанні в Кукузі. - Археологи ствердили, що найстарші християнські пам'ятки походять якраз з тих чорноморських колоній н. пр. в Корсуні відкопали 27 фундаментів церков і каплиць з часів від ІІІ - ІХ століття. Найстарші мозаїки збереглися рівно ж у Корсуні. Найстарші дискоси, кадильниці, свічники й інші церковні посудини походять з ІІІ і У століття з Корсуня і з Керчі.¹ В Корсуні нашли мідяну монету Маврикія і Тиберія/582-602/

1. Я. Пастернак, твір цит. I.-

биту в Корсуні. На монеті зображені оба володарі з хрестами в руках.¹ Архієпископ Кесарії Кападокійської св. Василій Великий пише 372 або 373 р. листа до свого кривняка в "Скитії", що служив там у війську й був християнином і заохочує його до доброго поведення супроти Бога й себе самого та до доброго прикладу іншим християнам.² З того всього слідує, що в грецьких колоніях на нашому Чорноморі тоді християнство вже гарно розвивалося. Розуміється, що воно не могло остатися без впливу на наших предків, а в першу чергу на три староруські племена: уличів, тиверців і полян, що споконвіku були найближчими сусідами грецьких колоністів.

В VI і VII ст. наші предки мали зв'язки з Византією, однаке в тому часі нема істочичних відомостей про християнство. Тільки ціsar Юстиніян Вел. /527 - 565/ звернув тоді знову пильну увагу на Крим і дуже причинився до розвитку Корсуня. Українські степи замешкували тоді наші предки анти.

В VIII і IX ст. в сусістві словян повстала сильна хозарська держава. Хозари - турецьке племя, займалися

1. В. Січинський, Архітектура старокнязівської доби.
Прага 1926., с. 13.

2. Migne, Patrologia Gr., т. CXXII., 152.

передовсім торгівлею і відносилися толерантно до різних віроісповідань. Тоді в краях між Доном і Волгою поширилося християнство та існували тут єпархії. В руїнах хозарського міста Саркел над Доном відкрито звалища церков у византійському стилі, а серед інших предметів також численні хрести з VIII ст. Тоді появляються хрестики складані з двох частин т. зв. "енколпіони", з мощами святих, а згодом прикрашені виритими фігурками Розпяття, Богородиці і т. п.¹ Щойно при кінці VIII ст. християнська віра осягнула значний успіх на Русі вже перед східно - словянських / пра - українських / племен. Користуючи зі спокою, що тоді настав на степах, ці племена заселили тоді південну Русь та увійшли в безпосередні зносини з християнським світом. У житті св. Степана епископа Сурожського / нин. Судак, півд., Крим / около 800 р. є оповідання про напад русько - словянського князя Бравлина на Крим і про те, що цей князь прийняв хрещення разом зі своїми дружинниками. Не знаємо, чи Бравлин був словянин, чи варяг / русь /. Такий солідний дослідник, як проф. В. Заікін називає його " русько - словянським князем ".² Треба думати, що Бравлин зробив

1. Я.Пастернак, твір цит.,ч. I.

2. W.Zajikyn, Chrześcianstwo w Europie wschodniej od czasów apostolskich do ks. Igory Starego. Wydanie 2. Warszawa 1929. s.4.

пробу поширити християнство серед своїх підданих, але не мав успіху.- В іншому житті св. Юрія амастридського з перших десятиліть IX ст. є знову згадка про якогось руського князя, що охристився і даліше в цьому життєписі святого кажеться так:" I ті, що почитали гаї і сіноожаті, стали почитати церкви Божі". Пізніше є щораз більше вісток про християнство серед Русі. Арабський письменник, Ібн Хордадбер з другої половини IX ст. згадує про "руських купців, що звали себе християнами".

Всі ці факти ще не говорять нам нічого про загальне християнство серед наших предків. Це були тільки спорадичні випадки, або випадки групові. Однаке як стверджує Літописець Нестор, вплив християнства на ті племена, що оставалися під тим впливом, був додатній. Літописець твердить, що тиверці й поляни живуть більше культурним життям, а за доказ подає іх подружнє життя, яке стояло багато вище ніж у деревлян, радимичів чи в'ятичів. Загал наших предків, як зрештою й інших словян були погани. Однаке ця поганська релігія в загальному не противилася християнському світоглядові з тієї простої причини, що:

1/ поганський світогляд Руси основувався на двох християнських моментах, а саме на: культі предків і віруванні в єдиного Бога, в одну Найвищу Істоту,

2/ серед тодішніх словян особливож південних не то, що не було окремої частини жреців, але навіть спеціального становища жреці не мали і тому не було кому боронити поганства.¹ Вслід за тим світогляд наших предків не був суперечний з новим світоглядом християнства, аж до такої міри, щоб так, як це було у християн, проливати за нього кров. Сьогодні було б незвичайно важко, а то просто й неможливо відтворити повністю передхристянський релігійний світогляд старої Руси. З усіх трьох джерел, що їх мають історики до використання, а саме :

1/ вісти чужоземних письменників-сучасників про релігію наших племен / сюди долучаємо теж договори Руси з греками в Х ст., що про них згадує **літопис**, бо їх укладали Греки/, 2/ наші писані найстарші пам'ятники з християнських часів, в яких маємо згадки про релігійні обряди назви богів і т.д. і 3/ сьогоднішні народні обряди й забави, як веснянки, гагілки, купало чи народні оповідання про русалок, відьом і т.д.- оба перші джерела повністю не є вірні. Третє джерело, яке хоч є неповне і з бігом віків покрилося чималими наверстуваннями під чужим впливом, але є певне.² Вістки чужоземних письменників -

-
1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви... с. 34.
 2. Григор. Лужницький, Історія Всеукраїнської Церкви. / в рукописі / Філадельфія 1950., с. 17.

сучасників є, і це зовсім зрозуміле, основані на меншевартості руських племен, які в очах тодішнього чужинця могли бути, в найкращому разі, колонією для його народу й тим самим уже культурно не варті були досліду. Значить для чужинця письменника тодішня Русь, в першу чергу була вартістю експлоатаційною і він записував або цікавився тільки тими речами, які чи то його безпосередньо вражали своєю грубістю, чи то він міг перевести, на основі баченого, якісь близчі йому аналогії. Найстаршу характеристику передхристиянського світогляду Руси подає грецький писменник VI ст. по Христі Прокопій, який каже / про словен і антів /, що " вони признаютъ владикою всіх единого бога, що посилає блискавку. Жертвують йому коров і всяку ішу жертву. Якоісь фатальної долі, яка б мала силу над людьми, вони не признаютъ: коли хтось бачить перед собою видиму смерть, чи в недуэі, чи на війні, за свое життя він обіцяє жертву богові й, якщо не загине і спасеться, він приносить в жертву обіцянє й думає, що цією жертвою він спас собі життя. Вони шанують річки, німфи та деякі інші божества, жертвують їм всячину й з цих жертв ворохать собі ".¹

1. Цитат за Г. Лужницьким, твір цит.

Якщо ми візьмемо на увагу, що Прокопій, як письменник - византієць, думав християнськими ідеями, й мітологія грецька була йому нечужа, то до цієї характеристики, якщо б ми хотіли відтворити собі староруську мітологію, ми мусіли б підходити дуже обережно. Та нам іде в першу чергу про те, наскільки відрізняється передхристиянський світогляд Руси від християнського. Значить, незалежно від того, чи той "Єдиний бог, що посилає лісакуву" звався Перун, Даждь - бог чи Сварог, / а здо - гадно це був Перун, який мав особливе поважання в Києві в Х ст./ для нас важне, що він був "єдиним" богом - Найвищою Істотою. Вслід за цим, цю Найвищу Істоту можна було вблагати - значить, основні елементи до християнського світогляду старої Руси не йшли в розріз із елементами, нібто ворожої, християнської віри. Вістки пізніших грецьких та арабських письменників з VIII і X століття мають ту слабу сторону, що однаково добре можуть відноситися до словян, як і до варягів, які в початках Київської Держави займали деякі високі становища, хоч на місцеве культурне життя не мали великого впливу. Лев диякон розказує, що "руські дружинники" ніколи не піддаються ворогам і в бою, коли немає іншого порятунку, самі себе вбивають, бо вірять, що хто невільником на цьому світі, буде й на тому рабом./ Порів. "Лучше

датись порубати, як в неволю на годину " Слово о полку Ігореві, і Шевченка : " І сором тут і сором там на суд Твій праведний прийти, в каїданах руки принести "/.Арабський письменник Ібн - Фадлан описуючи похорон багатого руського купця, оповідає, що з ним спалено одну з його невільниць і т.д. Ібн - Фадлан був у Болгарії /в р.921-22/ і бачив там русів, які прибули річкою Ітиль ~ Волгою та мали в Болгарії постійне мольбище та ідолів :" Під цей час, як прибувають їхні судна до якірного місця, кожен з них виходить, маючи із собою хліб, м'ясо, молоко і напій гарячий, підходить до високо вstromленого стовпа, що має обличчя схоже на людське, а навколо нього невеличкі виображення: позаду цих виражень повстромлювано в землю великі стовпи. Він же підходить до великого виображення, падає перед ним й каже : "О пане я прийшов здалека, зі мною дівчат стільки й стільки то голів, со- болів стільки й стільки то шкур, аж поки згадає геть усе, що він привіз зі собою із свого краму. Тоді каже:- Цей подарунок приніс я тобі."- І залишає те, що приніс перед стовпом, кажучи :" бажаю, щоб ти мені приставив купця з динарами й диргемами, який би покупив у мене все, що хочу / продати / і не суперечив би мені у всьому, що я йому скажу ". Після цього він іде геть./А коли все продасть / бере певну кількість рогатої худоби та овець,

забиває їх, частину м'яса роздає старцям, а решту приносить і кидає перед великим стовпом та невеличкими, що навколо його й вішає голови рогатої худоби й овець на стовпи, повстромлювані в землі, а коли настає ніч, то приходять пси і з'їдають це: тоді той, хто це зробив, каже: мій пан зглянувся надо мною та з'їв мій подарунок".¹

І коли ми, що раз то більше заглиблюємося в духове відношення пра-русинів до Бога, то побачимо, що признаючи одного найвищого Бога, якого можна ублагати і який потребує жертв, вони визнавали культ природи. Морального дуалізму, який ввело християнство, вони не знали, хоч знали на основі контрасту явищ природи, про боротьбу світла з тьмою : зла й добра зі світлом і тьмою не утотожнювали. Впровадження етичного контрасту у вірування первісних русичів треба вважати вповні заслуговою християнства.

Живучи серед прекрасної, багатої природи, первісні русини не потребували будувати, на зразок греків величніх храмів, бо одним великим, найвеличавішим храмом була для них сама природа. Таким чином не створилась, а згодом і не ввійшла в силу, окрема верства

1. J.Pelesz, Geschichte der Union... Wien 1878. т. I.
с. 23-26.

жреців, яка в інших народів мала величезний вплив на розвиток їхнього життя. Значить нікому було й противиться поширюванню християнства.

Другим доказом на те, що християнство в Русі не йшло насильно й не нищило всього поганського, так як думають деякі історики, є те, що коли на заході Латинська Церква знищила, майже до корення всю дохристиянську культуру, / напр. в Польщі/, наша Церква, а згодом Українська Католицька Церква зберегла, майже повністю дохристиянські обряди як : гагілки, веснянки, весілля, колядки й т. д., адоптуючи їх і замінюючи напр., імена поганських божків християнськими іменами. Саме тому ми й сказали, що третє джерело - це одне з найповажніших джерел пізнання дохристиянського світогляду русинів, бо хоч ми не стрічаємося віч-на-віч з обрядом, який своїм початком сягає доісторичних часів, то з цілого руштування наверстувань, ми можемо з реконструувати го -ловні етичні прикмети тодішнього світогляду, як напр., зі весілля - культ і пошану матери, жінки, як опікунки й сторожа домашнього вогнища й т. д. І хоч більшість дослідників заперечує існування етичних вартостей в дохристиянському світогляді, ми дозволимо собі твердити, що ці вартості етичні в своєму необтесаному виді існували вже в прародинах культурного розвитку Руси, їх

вигладило і дало їм основу щойно християнство, але вроджені вони були з природи. Отже дохристиянського світогляду не треба було цілком руйнувати, щоб на його руїнах будувати новий християнський світогляд. Треба було тільки дати підбудову й доповнити те, що було в дечому несвідоме, незугарне чи й фальшиве.¹

Християнство за перших історичних князів.

Немає сумніву, що Київська Русь у своїх походах хочби на Византію, про які знаємо вже з IX ст., мусіла мати й певно мала вождів - князів, але імена перших князів майже не збереглися. У тих часах Русь мала варяжський характер, процес словянищення варягів ще не почався. Столицею держави був Київ. У 830 - тих роках Русь мала звязки з Византією, а її князь мав хозарський титул "каган" - слід ще недавної еманципації спід хозарської влади. В IX ст. зносини з греками були то воєнні, то мирні. Русь нападала головно на кримські міста / Сурож / або на Малу Азію /Амастрида/ для грабунку . У 860 - тих роках, як довідуємося з грецького джерела, Русь підбила вже деяких сусідів. Котрі це були сусіди

1. Гр.Лужницький, твір цит., с. 20.

точно не знаємо, але можемо догадатися, що це були сіверяни, які потім належать тісно до Києва і числяться до Руси, а також уличі. Уличів конче треба було приїднати, щоби могти свободно плисти Дніпром униз, бо - як передає пізніше літопис - "Уличі жили по Дніпру аж до моря ".¹ Рівночасно з піdboєм їм надано назву "Русь ", як також і назву "Руські Землі " в трикутнику Київ - Чернігів - Переяслав. Отже це була перша територіальна експансія Київської Руси та початок сформування "Руської Землі." Наш літописець так оповідає про властиві початки Київської держави та її перших князів.

Рюрик, Аскольд і Дир . " В Новгороді Великому запанував варяг Рюрик, а його два воєводи - Аскольд і Дир відлучилися від нього і прибули до Києва. Київ був тоді під пануванням хозар - единого народу , що прийняв Мойсеєву віру. Вони звільнили Київ від хозар і самі запанували в ньому. Це було 862 р."² Тесаме стверджують також грецькі джерела. Під 866-тим роком літопис записав виправу русинів на Царгород. Літописець каже, що " русь загорділа " і відважилася напасті навіть

1. П.С.Р.Л., т. I., с. 17.

2. П.С.Р.Л., т. I., с. 19.

на Царгород. Столиця імперії була в небезпеці і аж за поміччу пояса Пречистої Діви Влахернської, коли його занурили в море, настала сильна буря, що потопила човни ворогів і щойно чудесно вдалося грекам увільнитися від завзятих вояовників. Про Рюрика не знаємо нічого. Дехто твердить, що він заснував державу в Новгороді Вел., і від нього почалася династія Рюриковичів. Інші, як н. пр., Таубе і Коструба кажуть, що Рюрик - це властиво легендарна особа, а перша династія в Україні повинна властиво називатися династією Ігоревичів.¹ Імена Аскольда й Дири - це імена певно історичні. В традиції ці оба варяжські князі виступають разом, але це невірно, бо Дири княжив безпосередньо перед Ігорем, а Аскольд мабуть раніше. З літописного оповідання можемо здогадуватися, що прихід Аскольда й Дири до Києва мав характер не на сильного завоювання, а радше мирної окупації.² Отже місцеві старшини - нащадки Кия, Щека й Хорива заводять розмову з Аскольдом і Диrom, оповідають їм про початок свого міста, про поневолення хозарами.

Зустріч відбувається в атмосфері приязни і довірЯ. Скандинавці і Київські "луччі люди" - як їх називає лі-

1. Т.Коструба, Нариси з церковної історії України Х - XIII ст., Львів 1930. с. 29.

2. І.Холмський, Історія України.Мюнхен-Нью-Йорк 1949., с. 26.

тописець - прийшли до порозуміння та, що варяги зайняли Київ без боротьби. Історичний перелім пройшов без більшого потрясіння. Варяги увійшли в місцеву панівну верству, що прибрала імя "Русь" і зайнялися новою організацією державного життя. Провід вели варяги. На місці давніх словянських князів прийшли норманські кунінги : імена Аскольда, Олега, Ігоря - скандинавські. Головні місця в управі країною зайняли варяжські дружинники , через це державна влада набрала військового характеру. Заслуга варягів була в тому, що вони з'єднали країну в одну цілку цілість, увійшли в державний організм новий фермент, оживили його і поштовхнули до нової творчості. Археологічні знахідки з Х ст. вказують нам на досить значні варяжські колонії не тільки на Московщині / Смоленск, Володимир / але й у нас на Україні коло Путівля, на Чернигівщині, Полтавщині та Катеринослав - щині. Не так давно викопано, під самим Черніговом аж 80 могил варяжських вояків - вікінгів. Уся зброя і всі предмети знайдені біля кістяків у цих могилах, мають шведський тип, поширеній у цілій області Балтійського моря. Однаке варяжський елемент в Україні не був сильний чисельно, крім цього культурно мало чим перевищав словянських тубильців і то хіба в початках, тому він дав себе скоро засимілювати, словянській стихії. Процес

асиміляції з місцевим слов'янським населенням ішов дуже швидко - як каже проф. Д. Дорошенко.¹ В XI ст. від варягів залишаються самі тільки імена та літописні знаки, а в XII ст. варяжське походження династій і може деяких аристократичних родів стає вже просто історичним переказом.

Нас цікавить в особливійший спосіб стан християнства в Україні в часах варяжських князів. Патріярх Фотій у свому " Окружному посланні " подає, що Аскольд і Дир перелякані чудом Матері Божої Влахернської вертаються у Київ та висилають послів до цісаря Михайла прохаючи міра та священиків. Тоді цісар мав вислати на Русь священиків, що зорганізували першу єпархію в Україні , а може й митрополію. Однаке ця єпархія довго не вдержалася через ворожі відношення нижчих верств суспільства. Тоді також охристилися оба князі. Це історичний факт. Це потверджує також арабський літопис Массуді кажучи, що наймогутніший руський князь є Дир - християнин і , що частина його підданих є поганами, а друга частина християнами. Є ще й інші докази, що в Україні ширилося тоді християнство. Між єпархіями підлеглими

1. Д.Дорошенко, Нарис Історії України. Варшава 1932.
т. I., с. 41.

царгородському патриярхові вичисляється на шістьдесят - тому місці руську єпархію. Проф. Голубинський¹ ставиться до цієї думки негативно, кажучи, що такого факту був би нам літописець не замовчав, якщо він був би дійсний. Однаке відомостей про це так багато в грецьких джерелах, що цеї думки ніяк не можна опрокинути. Таубе, Грушев - ський і Пелеш ідуть за Костянтином Порфірогенетом, біографом цісаря Василія, який говорить про хрещення тих, що прийшли з Аскольдом і Диром і то кілька літ після нападу на Царгород не за патриярха Фотія, але за патриярха Ігнатія. Треба знати, що це були часи цезаропапізму. Патриярх Ігнатій не подобався цісареві Михайлів III-му і він усунув його з патрияршого престола, а казав ви - святити на патриярха Фотія - світську людину незвичайно здібну, але й амбітну, що зірвала з Римом. Однаке наслідник цісаря Михайла III-- Василь Македонець погодився з Римом і прогнав Фотія, а на патриярший престіл знову привернув Ігнатія. Тогочасний біограф цісаря Василя-Костянтин Порфіродний заслуговує більше на віру, як Фотій, бо він був безсторонній, як особа незаінтересована. Натомість послання Фотія це - свідоме перекру-

1. Голубинский, История Российской Церкви.
Москва 1901., с. 47.

чення, щоби піднести свою місійну роботу між поганами та похвалитися своєю ревністю. Крім цього Фотій написав своє послання вже після усунення з престола і хвалиться, що за нього охристилася Русь. Факт християнізації бодай частини русинів уже а IX ст. доповняє й те, що на могилі Аскольда в XI ст. якийсь Ольма побудував християнську церкву св. Миколи.¹ Отже Аскольд мусів бути християнином, бо на могилі поганина ніхто не ставить церкви. Церкви будовано тільки на могилах подвижників Христової віри. Підсумовуючи все досі сказане стверджуємо, що Аскольд і Дир були охрищені за часів патриярха Ігнатія. Тоді не було вже схизми та розриву з Римською Церквою, а послідовно й це охрищення було католицьке, бо воно припадає на час єдності обох Церков. Патриярх Ігнатій засвідчив свою вірність Апостольській Столиці тим, що десять років видержав на вигнанні і не піддався схизмі. Учений барон М. Таубе незбито довів у своїй цінній праці, що Аскольд не тільки сам був християнином, але що за нього довершилося т. зв. "перше навернення Русі"
856 - 882 року.²

-
1. Іларіон Огієнко, Українська Церква. Прага 1942., с.29.
 2. M. de Taube, Home et la Russie avant l'invasion des Tatars / IX - XIII s./ Paris 1947. т. I.

Від хрещення Аскольда й Дира християнство на Русі постійно ширилося, бо панувала велика толерантія нової віри. Літопис не згадує ні одного мучеництва. Про поширення християнства свідчить ще й факт, що в першій половині Х ст. була вже в Києві церква св. Іллі. З цього можна зробити висновок, що в Києві мусіла бути більша громада християн, коли вони мали вже тут свою церкву.

О л е г . Як ми вже згадували, діяльність Аскольда й Дира стрінула вороже відношення з боку нижчих верств суспільства, привязаних до старовини й поганства. З цього скористав новгородський князь - норман Олег, з яким Аскольд воював за кривицькі землі. Спираючись на поміч поганських низів в Україні, Олег убив Аскольда, заволодів його державою і зробився київським князем. Наступила на довший час поганська реакція. Київська митрополія, чи єпархія зникла. Про цього Олега, що мав панувати від 879 - 912 р./ дати неточні / літопис і деякі історики оповідають досить багато. Кажуть, що це була могутня постать історична, визначний тип норманського ватажка - вікінга, основник Київської держави, що дав початок цілій низці легенд звязаних з його ім'ям. Мав він походити з Рюрикового роду й бути виховником

малолітнього Ігоря.¹ Олег мав підбити деревлян, радими-
чів, сіверян, мав проголосити Київ столицею своєї дер-
жави проти Новгороду і відбував успішні походи проти
Царгороду / 907 і 911 р./. Постать Олега в нашому літо-
писі оповита різними переказами / про кораблі на колесах
під Царгородом, про смерть від улюбленого коня і т.д./,
а народня традиція надала його особі фантастичних рис
і назвала його "віщим". Однаке найновіші наукові до-
сліди виказали, що ці вістки літопису про Олега треба
приймати дуже обережно.² Певні джерельні вістки про
Олега маємо дві : 1/ договір з Греками з 911 р. / 907
ніякого договору не було/ і 2/ вістка хозарського доку-
менту з 930 - их років про напад Олега на Хозарів .
У договорі з Греками говориться про "велику любов між
християнами й Руссю від багатьох літ ". А в хозарському
документі говориться, що Хозари побили "царя Руції
Хальгу "/ Олега / і він відступив до Персії . З цього
дехто заключає, що Олег навіть не панував у Києві ³,
або бодай постійно там не княжив. А письменники сере-
дини XI ст., Іларіон і Яків Монах цілком не згадують

1. С.Точашівський, Українська історія. I Старинні
i середні віки. Львів 1919., с. 32.
2. Т.Коструба, Князь Олег "Віщий". Нова Зоря. 8.XVI.
1935., с. 6.
3. В.Пархоменко, У истоках русской государственности.
1924., с. 76.

Олега. Одне певне, що договір Олега з Греками з 911 р. має велике значення в історії старого руського права і зродив навіть цілу наукову літературу. Для нас важнє те, що в часах Олега в Русі настає знову поганська реакція. З його часів нема ніяких традицій про християнську церкву в Русі.¹

Князь Ігор. Чергового історичного певного князя київського Ігоря, бачимо в Києві в 940-их роках. Не знаємо, які були взаємовідносини між Олегом і Ігорем, чи Ігор був безпосереднім наступником Олега; одне певне, що Олег не був батьком Ігоря. Пізніша традиція подавала, що батько Ігоря називався Рюрик і княжив у Новгороді. За цією традицією Ігор після смерти свого батька Рюрика вирушив на південь, до Києва, де княжили Аскольд і Дир, убив їх підступно й запанував у Києві. Маємо дані, що потверджують цю традицію. Арабський письменник Масуді в 930 -тих роках говорить дійсно про "слов'янського царя Дири" як сучасника, але не називає його столичного города. Коли ця вістка

-
1. Згаданий уже барон Таубе твердить на основі своїх солідних дослідів, що про славного "Олега Віщого" і його похід проти Царгороду ми не знаємо майже ніщо, а тексти його двох договорів з греками/907 і 911/є абсолютно апокрифами. Гл. M.de Taube, Roma et la Russie. с. 18. перша нотка.

справді відноситься до Київського князя Дира, то ми мали б вказівку, що Ігор закріпився на Дніпрі щойно коло 940 р. З тим погоджується й діяльність Ігоря як Київського князя щойно з 940 - их рр. - раніше про неї не знаємо нічого. На зв'язок із пізнішим Новгородом вказує княження там Святослава Ігоревича, про це згадує знаний уже нам цісар Константин Порфирогенет. Можемо отже прийняти, що князь Ігор спершу володів у Новгороді, а згодом здобув Київ від Дири і осів тут.¹ Пізніший літописець початку XII ст. приписує здобуття Києва Олегові, але це самовільна поправка й вона не має істо-ричної вартості.

Коли це справді так, то Ігор зі своєю дружиною започатковує другу варязьку хвилю на терені Київської Держави, яка прийшла вже не з півдня від Хозарії, але з півночі - просто зі Швеції через Новгород. Київ дуже подобався північним варягам і вони остали в ньому, зробивши з нашої столиці осередок Східно-европейської Імперії, яка тепер стала щораз більше зростати на торговельній артерії "з Варяг у Греки". За князя Ігоря до Київської Держави належали вже племена, що жили

1. Деякі вчені, як н. пр. Таубе говорять аж про двох Ігорів, пор. M. de Taube, Rome et la Russie. с. 143.

здовж варязько - грецької дороги. Крім давніші підкорених сіверян і уличів, тепер належали до Київської Держави ще деревляни, дреговичі, кривичі і словіяни. Ми не маємо вісток, коли підбито ці племена.

В часах Ігоря можемо дуже добре бачити властивий характер поганської Руської Держави. Джерела заховали нам деякі дані про внутрішню управу державою за часів цього князя і про його воєнні походи. Таки місцева київська традиція, захована в лірописі, оповідає нам про спосіб збирання данини в деревлянській землі: князь не лише бере те, що йому належиться, але старається зібрати ще більше понад норму, при чому не щадить підчиненого населення. Про торговельний характер держави, получений із добишництвом, вказують походи на Схід і на Византію. В 943 р. відбувся похід на прикарпатські області. Цей похід, як і давніші походи Руси на Схід, визначаються якраз здобишницькими цілями, а не напр. торговельними чи змаганнями до територіальних осягів. Зате війна з Грецією в 941 р. мала на меті забезпечити інтереси руської торговлі в Царгороді, які византійське правительство хотіло обмежити. Правно оформив грецько - руські взаємини договір Ігоря з греками в 944 році.¹

1. В.Зайкин, Початки християнства в Київській Русі-Україні. "Нова Зоря" 5. VIII. 1928., с.2

Цей договір і інші дані вказують також на політичний устрій Руської Держави. Вона не була ще цілком зцентралізована в руках одного князя : в окремих землях стали подекуди свої князі, / як Мал деревлянський, / а може і згадані в договорі Володислав і Продислава зі слов'янськими іменами, отже можливо слов'янські князі / хоч і з варяжського роду, як пізніший Святослав / і численні норманські князі. Князі - варяги були висланниками Київського князя в окремі землі, де збирали данину, заступали місцевих князів і звільна централізували управу в руках Київського князя. Крім князів таку чинність виконували і княжі мужі, яких уже тоді називано боярами. Ці дружинники сиділи як княжі посадники по окремих городах і держали - виключно фізичною силою - покорені землі під послухом Київського "великого князя". Коли в відношенні до великого князя отсі князі, а може бояри, були більше свободні, то в відношенні до населення вони були зовсім чужі й ні з могли стати якимись феодалами, майже незалежними від князя. Князь і дружина в Русі це був один стан, залежний взаємно один від одного і солідарний з огляду на чуже собі, перідко вороже, місцеве населення. Таким чином часи кн. Ігоря уявляють собою панування вояка - непродукента, чавіть кочовика, над хліборобським осілим населенням, себто - це чистої

води добровільна мєтода володіння. Лучності з землею не було.

Договір Ігоря з греками по невдачній віправі на Царгород 944 р. кидає сніп світла на існування християнства в руській державі та на розміри його поширення в першій половині Х ст. З метою заключення договору вислав Ігор до Царгороду посольство, що в його склад входили переважно варяги, як про це свідчать варяжські імена і кількох словян. Більшість членів цього посольства були християни і імена хрисціян вичислені на першому місці, а щойно після них ідуть імена поганських послів. Цілий текст цього договору є в літописі. В тексті говориться так : " А хто подумавби нарушити цей договір - то ті, що є хріщені / розуміється з руської сторони / хай іх Бог покарає, а хто нехрищеній хай не має помочи ні від Бога, ні від Перуна ". А в кінцевій присязі говориться про клятву на парохіяльну церкву св. Іллі та на святий Хрест, а нехрищені клялися на свої щити. Це джерело є зовсім певне ѹ на кого основі ми стверджуємо, що в Русі було вже тоді багато християн, бо більша частина посольства була християнська і, що в Києві була парохіяльна церква св. Іллі. Справді згадана в договорі церква св. Іллі, де присягали руські послі - християни, була в Царгороді і слугувала

жила тамошнім хрищеним варягам. Але коментар до цеї умови каже, що такасама церква була вже й у Києві, значить дочерна царгородської і, що в ній також відбувалася церемонія присяги. З цього слідує, що київські християни під Ігорем покористувалися повною свободою релігії. Ця київська парохія - на думку проф. М. Чубатого - підлягала єпархії та єпископові в Тмуторокані.¹ Хто ж були ці християни згадані в договорі? Немає сумніву, що це були і варяги і місцеві словяни. На питання, чи в посольстві було багато християн, Голубинський висловлює думку, що їх мусіло бути дуже багато.² Текст Ігоревого договору з Византією допускає також здогад, що громадне навернення Руси сталося недовго перед договором та, що може воно було умовою греків, як своєрідна моральна запорука мирної поведінки Києва на будуче. Подібне діялося вже з Борисом болгарським. У таких випадках Греки вимагали, щоби церемонія хрищення відбувалася прилюдно в Царгороді. Розуміється, що таке навернення не було глибоке, а навіть полищало по собі почування політичної нижчости. Всежтаки належить підчеркнути, що поширення християнства причиня-

-
1. М.Чубатий, Історія Української Церкви, 1946., с.17.-
 2. Є.Голубинський, Історія Русской Церкви. т. I., с.44.-

лося до міжнароднього мира. Насувається питання : Чому Ігор підобрал саме таке християнське посольство ? При чина цього була дипломатична. Ігоря перемогли, а через послів - християн він сподіався добути корисніший договір з християнською Византією.

Дотично самого Ігоря - то Голубинський ставляє гіпотезу, що Ігор мусів бути тайним християнином, бо його жінка Ольга була явною християнкою. Рівно ж проф. Огієнко є тієїх думки.¹ С. Томашівський каже, що Ігор в душі був прихильний новій вірі і може це було б довело навіть до повного навернення Київської Руси, якби не нагла смерть Ігоря з рук деревлян.² Питання про християнство Ігоря вже нераз було порушене, недавно видвигав його В. Зайкин.³ Але факт, що Ольга стала християнкою аж по смерті Ігоря і, що їх син Святослав був поганином, дуже осла - блює всі докази про християнство Ігоря. З усього сказаного заключаємо, що :

1/ Християнство в Києві було дуже поширене не тільки між варягами, але й між місцевими людьми.

1. І.Огієнко, Українська Церква . с. 51.

2. С.Томашівський, Вступ до історії Церкви...с.68.

3. W.Zajikyn, Chrzescianstwo w Europie wschodniej., " Elpis ". с. 39.

2/ Загальне значення християнства на Русі було дуже поважне.

3/ Християнство не було чимось новим, бо воно всякало поволі, а глибоко і Володимир Великий не зробив великого перевороту вводячи його як офіційну віру. Тому не потребував боятися реакції з боку поганства.

Св. Ольга. Завершенням початків християнства в Русі в половині X-го ст. є хрещення Ольги. В історії нашого християнства Ольга займає дуже визначне місце, бо за її панування християнство стається другою державною релігією в Русі побіч поганства.

Під 948 р. літописець записав смерть Ігоря. Ігор згинув у боротьбі з деревлянами під Іскоростенем, коли вирушив брати данину з непокірного племени. Так то племінний парткуляризм востаннє намагався протиставитися державній організації. Ігор полішив жінку та около восьмилітнього сина Святослава. В імені малолітнього Святослава взяла владу в свої руки Ольга і треба признати, що держала її твердо. Таким чином Ольга¹ являється прототипом пізніших гетманш і полковниць козацької доби, які у відсутності своїх чоловіків правили краєм, видавали і взагалі грали активну роль в політиці.¹ Дехто, як нпр.

1. Д.Дорошінко, Нарис Історії України, Варшава 1932.
т. I., с.43

С. Томашівський думає, що Ольга була християнкою ще за життя Ігоря, а ставши княгинею явно змагала до того, щоби нову віру піднести до ступня державної релігії.¹ Обставини, серед яких Ольга особисто стала християнкою нам незнані. Початковий Літопис оповідає, що хрещення Ольги відбулося в Царгороді 955 р. Однаке це оповідання записане півтора сотки літ пізніше набрало вже признак легенди і не є ясне. Під 955 р. Літопис оповідає про поїздку княгині до Царгороду, про залицяння до неї цісаря Константина УГ Багрянородного, про те як Ольга перехитрила його просячи, щоби він був її хрестним батьком. І охристив її патриярх кажучи : "Благословенна ти в женах руських." При хрещенні вона дісталася ім'я "Олена", як мати Константина Великого. Коли ж цісар хотів узяти Ольгу за жінку - то вона відпогіла, що не може вийти за нього замуж, бо він - її хрещений батько. Вкінці з великими дарами імператора і з благословенням патриярха Ольга вернулася в Київ. По якимось часі прийшли з Царгороду до Києва посли просити військової помочі для цісаря. Та Ольга в друге перехитрила цісаря і сказала, що як цісар прийде до неї у Київ і буде так довго срояти в пристані, як вона стояла в Царгороді, тоді одер-

1. С. Томашівський, Вступ до Історії Церкви, с.68.

жити, чого бажає. Очевидно, що це оповідання є видумкою що нею літописець хотів прославити мудрість своєї княгині. Неправдиве є теж оповідання про намірене сватання Ольги з цісарем Константином, бо Ольга тоді мала около 60 літ і в таких ж літах був цісар, ще й до того жонатий. З цеї київської легенди історично правдиві є тільки початок і кінець. Отже правою є, що Ольга була в Царгороді в гостях у Константина, але не 955 р. як думав літописець, тільки два роки пізніше 957 р. Це стверджує сам цісар Костянтин Порфірій у своєму творі : "De ceremoniis aulae regiae", в якому описує з подробицями побут Ольги в Царгороді. Однаке в творі цісаря Костянтина нема ні найменшої згадки про хрещення Київської княгині. Що більше з нього виходило б, що Ольга вже приїхала як християнка, бо мала зі собою свого капеляна священика Григорія. Голубинський і Грушевський твердять, що хрещення Ольги відбулося в Києві. Голубинський думає, що Ольга охристилася в Києві перед виїздом до Царгороду,¹ а Грушевський твердить, що вона охристилася по повороті з Царгороду вже утверждена в вірі.² Томашівський опираючись на німецькому свідоцтві твердить,

1. Е. Голубинский, История Русской Церкви. т. I., с. 75.-

2. М. Грушевский, История Украины-Руси. т. I., с. 216.

що Ольга охристилася таки в Царгороді, але раніше ще за життя Ігоря і за імператора Романа I Лекапена в звязку з мировими переговорами. Якщо при тім цісар залишався до княгині - то був це той Роман, а не Константин.¹ Акту хрещення довершив сам патріярх Теофілакт. Тоді саме був час єдності обох Церков. Теофілакта висвятив сам Папа Лев VII, що вказує на дуже тісний зв'язок між ними . З цього слідує, що Ольга прийняла хрещення від католицького патріярха, отже сама була католичка.² Правдивий є теж кінець київської традиції записаної в літописі. Офіційна візита Ольги 957 скінчилася сильним політичним діссонансом між обома державами. Княгиня була незадоволена цею подорожею та болюче відчула горду і мало почесну поведінку Ромеїв, бо Ольгу прийнято з таким церемоніалом, як посла двох малозначних арабських князів, хоч вона була княгиня великої держави. Крім цього незнана нам ближче політична ціль подорожі не оправдалася і відносини між Києвом та Царгородом загострилися. Дехто думає, що між причинами цього непорозуміння були також церковні причини, що нібито Ольга мала домагатися безуспішно в Царгороді самостійної церковної єпархії для Русі, але про

1. С. Томашівський, Вступ до Історії Церкви, с. 69.-

2. М. Чубатий, Історія Української Церкви, с. 21.

це нема ніякихвказівок. З другого боку певне є те, що на погляд княгині Русь уже була дозріла до заведення в ній урядового християнства та, що Ольга дійсно думала про окрему церковну організацію для своєї держави. Однак ця мудра княгиня не думала цього важного діла віддавати у византійські руки. Найсильнішим доказом непорозуміння між Києвом і Царгородом є факт, що після повороту з Византії, Ольга виправила посольство до німецького короля, пізніше коронованого на західньо - римського цісаря Оттона I - наймогутнішого з тодішніх християнських володарів та просила для Києва єпископа і священиків. Про це оповідають західні хроніки, як: продовжувачі хроніки Регіона і Дітмара Мерзебурського.¹ Оттон порозумівся мабуть з Римом і в присутності короля висвячено на першого єпископа для Київської Русі - монаха Лібутія 960 р. Однак Лібутій навіть не вибрався на Русь, бо в 961 р. помер. Ольга мабуть даліше пригадувала цісареві свої прохання, бо на Київського єпископа висвячено монаха Адальберта, який подався на Русь мабуть через Балтійське море. До Києва він прибув під кінець 961, або з початком 962 р. За той час у Києві багато змінилося.

1. Дітмар або Тітмар Мерзебурський 975 - 1018 історик, написав "Хроніку" саських цісарів, що сягає від часів Генрика I до 1018 р.

Ольга зложила регенцію, а князем став її син Святослав. Святослав сам був поганин, а крім цього до голосу прийшла молода дружина поганських дорадників Святослава. Про удержання християнства та про утворення державної єпархії не було й мови. В таких обставинах прибув на Русь Еп. Адальберт зі священиками. Він немав уже на кім опертися і міг тільки ствердити, що його місія зайва. Тому він вернувся. Під час повороту найшовся у великий небезпеці життя від розагітованих поган, кілька осіб з його товариства навіть загинуло. Адальберт після повороту став Жагдебурським архиєпископом і проявив широку діяльність. Такий був вислід першої в історії спроби навернути Русь на християнство і злучити її церковно - культурними зв'язками зо Заходом. Каже Томашівський, що коли це змагання Ольги - першої християнки на Київському престолі було б успішне - то повело б історію Східньої Європи цілком іншим шляхом.¹ Княгиня Ольга як приватна особа зі сумом гляділа на політику молодого Святослава. Метою своєго життя вона вважала навернення свого сина, але це їй не вдалося. Не судилося нашій угодниці - Княгині стати українською Монікою. Вона померла 969 р. не живиши кінцевої катастрофи всієї київської армії і смерти

1. С. Томашівський, Твір цит. с. 71.

Святослава. Як каже проф. Чубатий ¹: " вислання посольства до Оттона свідчить, що Ольга було все одне : приймати грецький чи латинський обряд, а це є важним свідоцтвом для її католицизму. На латинський обряд у тому часі не слід дивитися під кутом наших обставин, як на щось денаціоналізуючого. Національно ні латинський ні грецький обряд не мали б були шкідливого впливу, бо ми мали тоді свою самостійну державу ". - Немає сумніву, що Ольга - це була справді визначна індивідуальність. Вона відзначалась великим державним хистом, її дипломатична діяльність, подорож до Царгороду, переговори з Оттоном, перехід на християнство - це докази, що Ольга була володаркою великої міри. Наша Церква зачисляє її до святих. Наш літописець називає Ольгу блаженною, ранньою зорею, предтечицею християнства на Русі. Культ св. Ольги прийнявся і поширився на Русі самочинно вже від перших років християнства. Маємо відомості, що її мощі за Володимира Великого перенесено до Десятинної Церкви і там вони спочивали аж до нападу монголів у ХУІІ ст., ці мощі віднайшов митрополит Петро Могила, а в ХУІІІ ст. десь вони затратилися і не знаємо, де вони тепер.

1. М. Чубатий, Твір цит. 22.

С в я т о с л а в. По уступленні княгині Ольги з регентства 962 або 964 р. на київський престол вступив син Ігоря і Ольги Всятослав. Святослав - це останній вікінг чистої крові на київськім престолі. Смілий, жадний слави, пригід і добичі він нерадо сидів у Києві. Його життям була війна, а радістю - кров ворога. Отже релігія любови й покори не могла подобатися такому представників норманського духа. Як каже літописець, Ольга старалася навернути сина і часто казала йому :" Я сину пізнала Бога і тішуся. Коли ж ти його пізнаєш то ж ти будеш тішитися." Але Святослав відповідав матері :" Як я прийму іншу віру, то моя дружина буде сміятися з мене".¹ Ця записка літописця вказує, що найсильніший опір проти християнства походив зі сторони дружинників - тих лицарів з крові й кости, що висмівали нову релігію. Правда воно, що Святослав вихований матірю - християнкою мав пошану для неї і її релігійних почувань та не позволяв на якесь переслідування християн. Літопис каже" не браняху, но ругахуся " і існуючі церкви залишилися ненарушенні. Хоч християнство натрапляло на опір княжих дружинників - то одначе ширилося між цивільним населенням : між боярами і купцями. Святослав закінчив об'єднання східно-

1. П.С.Р.Л. т.І., с.23.

словянських племен в одній державі підбивши в'ятичів , поширив свою владу на фінські племена між Окою і Волгою, зруйнував Болгар, а відтак розбив Хазарів. Однаке це був крок політично необережний, бо Русь не була в силі поставити такого охоронного валу проти азійських кочовиків, яким була хазарська держава і вже при кінці князювання самого Святослава на наших степах з'являються печеніги, що нападають навіть на сам Київ. Крім цього на Кубані Святослав побігав ясів і касогів / черкисів/. Відтак византійська дипломатія втягнула Святослава в болгарські справи. Це була звичайна політика византійців : націковувати одних варварів проти других. 968 р. Святослав розбив дунайських Болгарів під Доростолом і хотів залишитися в Переяславці, поставивши ще перед походом свого сина Ярополка в Києві, Олега в Овручі, а Володимира в Новгороді Вел. Однаке його успіхи стравожили византійців і сам імператор Іван Циміскій / 969 - 976/ виступив проти Святослава. Святослав не зміг вдергатися і мусів заключити писану умову. Та при повороті коло Дніпрових порогів чатували на нього печеніги за намовою греків, розбили військо Святослава і сам Святослав загинув 973 р.

Слава лицарського Святослава і його початкових успіхів була оплачена великими жертвами : культурним застоєм, розпряженням державної спільноти, наїздами

диких печенігів, а вкінці катастрофою всеї київської армії і смертю самого Святослава. Нежиттєздатність поганської духової культури виявилася вповні. Русь мусила вертатися на шлях вказаний Ольгою. Це переконання мусило принести і те лицарство, що врятувалося з балканської катастрофи. Кілька літній побут між християнськими болгарами й греками мусів їх привести до зрозуміння вищості християнства. Бути може, що Й Святослав пізніше змінив свої погляди на цю справу. Але повязок направити помилку його молодості, перейшов уже на його синів.

Я р о п о л к . Ярополк став київським князем ще за життя свого батька Святослава. Князь Ярополк I /969 - 979/ - це один з найвидатніших діячів старої Руси. Його князювання - це незвичайно цікава доба нашої історії. На жаль, історична наука дуже мало займалася осо-бою і добою Ярополка. Щойно в останніх роках появилися спеціальні праці присвячені Ярополкові, в яких виказано видатну роль цього князя в початковій історії нашої Церкви, державності й культури.¹

1. Найважніші праці про Ярополка це : В. Заїкин, Християнство на Україні за часів князя Ярополка. 969 - 979. "Записки ЧСВВ." III. Львів 1930. - В. Пархоменко, Христіанство Руси до Владимира Святого. "Вѣра и Разумъ" 1912. IX.- Н. Т.-Б." Князь Ярополкъ. Святославовичъ-католический государь Руси. 1928 і ін.

Хоч Ярополк був сином славнозвісного князя Святослава "мандрівного лицаря" - то однаке своїм характером він цілком різнився від своєго батька. Він не ганявся за воєнною славою та воєнними пригодами і, хоч по словам літопису - був хоробрий, відважний та в інтересах своєї держави мусів провадити війни - про те відзначався лагідністю та людяністю і чув відразу до безпоганного проливу крові. Ярополк був не тільки воєнний провідник та оборонець своєго краю, але справжній монарх, що дбає про добробут своєї держави. Однаке не зважаючи на свої миролюбні нахили, Ярополк мусів провадити кілька воєн. Цього вимагали політичні й економічні інтереси Руси. Русь була тоді поділена на кілька окремих, невеличких держав майже самостійних і мало зв'язаних між собою. Навіть зовсім близька до Києва Деревлянщина не хотіла признавати київської зверхності. Ярополк цілком свідомо змагав до того, щоби всі східньо-віянські землі злучити в одну державу та створити східнословянську імперію, подібну своїм політичним устроєм до византійської. Головну увагу Ярополк звернув на прилучення тих земель, крізь які йшли найважніші торговельні шляхи. Це були : Деревлянська земля та західньо-українські землі, через які йшов шлях у Західну Європу. Відтак : Кривицька земля та Новгородська, через які йшли шляхи до Балтійського Моря. Вкінці південно - руські

степи зайняті в значній частині печенігами. Туди йшли шляхи до південного Дунаю, до Чорного Моря, до Криму й Кавказу. За опанування цих земель Ярополк провадив головні війни. Він завоював Деревлянщину й остаточно прилучив її до Києва. Деревлянський князь Олеф, брат Ярополка під час війни згинув. Від цього часу окремі деревлянські князівства перестали існувати. Щасливі були також війни Ярополка з печенігами. Ярополк іх тяжко погромив і змусив до послуху та вплачування данини. Своєю вмілою політикою супроти печенігів Ярополк відискав утрачене передтим панування Руси над українськими степами та забезпечив південні торговельні шляхи.¹ Удатною була якийсь час і боротьба Ярополка з другим братом, Володимиром – князем новгородським за панування над просторими північними землями, тобто над землею Кривицькою і Новгородською. Ярополк змусив Володимира покинути ці краї і втекти у Скандинавію, а Новгородську та Кривицьку землі прилучив до Київської держави.

Одночасно з тими завоюваннями відбувалася перебудова внутрішнього ладу на Русі. Змінявся характер князівської влади, повставали нові уряди. Занепадало значення віча, а зростало значення князівської ради,

1. В.З., Князь Ярополк I. / В 950 -ті роковини мученицької смерти католицького володаря України / "Нова Зоря". Львів 1928., ч. 43., с. 3.

до якої належали старші дружинники князя та київські бояри. З невеликого "державоподібного" київсько-полянського краю з вічевим народоправним устроєм, Київська Русь - перетворювалася у велику східно-европейську державу з аристократично-монархічним правлінням і намагалася вступити в круг цивілізованих держав.

Щоби уможливити дальший культурний і політичний розвій Руси, Ярополк мусів перевести реелігійну реформу. Засвоїти тогочасну християнську культуру Русь могла тільки тоді, коли прийме християнську релігію. Неменше значення мала релігія і для політичної еволюції Київської держави. Щоби дійсно об'єднати східно-европейські землі в одну державу, треба було з'єдинити їх одною вірою та одною релігійною організацією. Щоби зміцнити владу князя, треба було освятити її ідею монарха, що кермує з Божої ласки. Ярополк вихований св. Ольгою і жонатий з християнкою - колишньою монахинею, певно підлягав впливові християнства. Крім цього його особиста вдача, як ії маює літопис, гармонізувала з етичними вимогами християнства. Не диво, що Ярополк дуже прихильно ставився до християнства і християнства і підтримував зносини з Римським Престолом, про що заховалися навіть відомості в літописі. І так: 973 р. посли Ярополка були на соймі в Кведлінбурзі, а 979 р. до Києва

приїздили посли від Папи Римського. Крім цього Ярополк широко сприяв християнській місії у Східній Європі. На підставі цілої низки посередніх і безпосередніх вказівок західних хронік як Петра Дам'яні, Адемара й ін. заключають, що Ярополк був християнин.¹ Зогляду на ворожнечу Руси з Византією, християнство за Ярополка ширилось із Заходу, а разом з тим і в старо - руській культурі лучилися складники західчої культури з византійськими. Реформаційна діяльність Ярополка зустрічала признання з боку вищих верств суспільства, але в нижчих верствах прив'язаних до старих традицій і поганської віри, реформи Ярополка викликали сильне невдоволення. Сильну поміч мало поганство в новоприлученій до Київської держави Новгородській землі. Це використав Володимир : пробувши два роки в Скандинавії, він зібрав там варяжську дружину і з нею вирушив на Русь. Найперше повернув собі Новгородську землю, а відтак рушив на Київ. Ярополк боячися повстання нижчих верств, вийшов з Києва до містечка Родні, але тут його окружили варяги Володимира і через зраду його боярина Блуда вбили його 11 червня 979 або 980 року. Князем київським і майже всієї Східної Словянщини став Володимир. В усій своїй діяльності Володи-

1. Н.Полонська - Василенко, Княжа доба. Ярополк.
"Енциклопедія Українознавства" УІ. Мюнхен -
Нью - Йорк 1950., с.414.

мир був у великий мірі продовжуваючим діла, що його розпочав Ярополк.

В и с н о в к и . З тих коротких вісток про християнство на Русі перед Володимиром С. Томашівський доходить до таких висновків:

1. "Першими християнами і носіями нової релігії були норманські варяги,
2. Християнство проникало у слов'янську Східну Європу вздовж головних міжнародних шляхів того часу, головно ж вздовж балтійсько - чорноморської дороги водної по Дніпру.
3. Християнство приходило в першій мірі з Византії, відтак із Скандинавії, Німеччини і Хазарії.
4. Найстарші автентичні вістки про християнство в Київській Русі походять шайно з половини Х -ого століття, з останніх літ князя Ігоря.¹ Тоді християнство поширилося серед варяжської аристократії і на самім княжім дворі. Християнкою була сама княгиня Ольга, в Києві існувала прилюдна церква св. Іллі, а при ній зав'язок духовного стану.

1. З тим твердженням не погоджується Таубе, який каже, що автентичні вістки про християнство на Русі є вже в половині IX століття за князя Аскольда./856/ гл. M.de Taube, Rome et la Russie ... с.23.

5. По смерті Ігоря, в часі регенції Ольги християнство стало навіть протегованою релігією, однак спроби створення самостійної руської єпархії не здалися.
6. В справі організації краєвої Церкви й систематичного навертання народу, Ольга зверталася до Німеччини, де й висвятилися два єпископи для Русі.
7. З приходом до влади Святослава Ігоревича наступає поганська реакція й воєнна експанзія київсько-руської держави, закінчена невдачею у Болгарії і катастрофою на Дніпрових порогах, що іх спричинила Византія.
8. Внаслідок цього політична думка Київської Руси звертається знов до почальної акції св. Ольги, нав'язуючи взаємини з західно-римським цісарством і Римом, однаке боротьба між Святославичами і смерть прихильного християнству Ярополка Київського доведеть до нового, цим разом уже останнього тріумфу поганства під проводом Володимира.
9. Найбільше характеристична прикмета релігійної політики в тій добі - це подвійне хитання Київської Русі : між поганством і християнством унутрі , та між Византією і Римом назоверх. Перевага цього

або того напрямку залежна була від політичної ситуації - внутрішньої і міжнародньої."¹

---oo0oo---

1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви... с.73.

РОЗДІЛ III

ВОЛОДИМИР НА КНЯЖОМУ ПРЕСТОЛІ В НОВГОРОДІ.

Ім'я Володимира.- Перша згадка про Володимира.-
Молоді літа Володимира. - Походження Володимира -
мира.- Перше подружжя.- Дружба з норвезьким
князем Олявом Тригвіссоном.- Втеча перед Яро -
полком.- Поворот і здобуття Новгорода.- Напад
на Полоцьк.- Боротьба з Ярополком.- Здобуття
Києва.- Братня війна.-

РОЗДІЛ III.

ВОЛОДИМИР НА КНЯЖОМУ ПРЕСТОЛІ В НОВГОРОДІ.

" *Nomen* – *omen* " – казали старі римляни. Це дотичить теж імени нашого великого князя Володимира. Вчені займалися значенням цього імені. І так : російський видатний історик Церкви Є. Голубинський твердить, що ім'я Володимир належить вимовляти її писати буквою : *И* на кінці слова, а не буквою *I*, бо слово : *мир* в цьому імені, як і в усіх інших іменах з нього зложених – це не *мир* вселенна, але *мир* – спокій. Це видно наглядно в таких іменах як : Любомир, Добромир, Творимир, Терпимир і ін.¹ А Дітмар Мерзебурський / 975 – 1018/ автор хроніки саксійських королів каже про нашого князя Володимира, що його ім'я толкується : володар мира – *potestas pacis*.²

Це ім'я згадується у Літописі перший раз у рям- цях епічної баляди. Як каже визначний знавець Володимира

-
1. Є. Голубинський, Історія Русской Церкви. Москва 1901., т. I., с. 1.
 2. Ditmarus Merseb., Chronicon, lib. VII., § 52.

і його доби Н. Бавм'артен : "З цілого цього оповідання віс свіжістю історії народин Руси."¹

968 - мого року Київ був у великій загрозі. Іменно: грізна і завзяра орда печенігів скористала з того, що князь Святослав уже два роки перебував у Болгарії і напала на Київ. Про набіг печенігів наш літописець оповідає широко. Печеніги окружили Київ великою силою. Стара велика княгиня Ольга з унуками Ярополком, Олегом і Володимиром зачинилася в городі. Ворогів було так багато, що ніяк не можна було вийти з города, ні вислати вістки. Недоставало вже харчів і води. Аж один відважний хлопець, що вмів по печенізьки перебрив Дніпро, дістався до руського воєводи Претича і росказав у якій небезпеці є Київ, княгиня і княжичі. Претич з військом на човнах переправився через Дніпро і голосним звуком труб дав знати, що надходить поміч. Печеніги думали, що це Святослав вернувся з походу і скоро відступили від Києва. Пізніше печенізький князь переконався, що його обдурили, але вже не нападав на Київ, а помірився з Претичем. Тоді кияни вислали вістку до Святослава про небезпеку, в якій було столичне місто. " Ти, княже, чужої землі шукаєш

1. N. de Baumgarten, Saint Vladimir et la conversion de la Russie. "Orientalia Christiana" vol. XXVII -1., Roma 1932., c. 34.

і бережеш, а своєї мало не втратив ".¹ У тих словах проявлялося невдоволення з безнастаних походів Святослава, що коштували багато з'усиль, а не давали ніякої користі. Місцеві "луччі люди", що чимраз більше приходили до голосу, бажали міра й оборони від степовиків, а далекі походи для слави й добичі ім уже не подобалися. На заклики киян Святослав вернувся до Києва, але не думав тут довго перебувати, впорядкував державні справи, поділив землі між синів: Ярополкові дав Київ, Олегові Деревлянщину, а Новгород Володимирові, призначив синам до помочі бояр - намісників і знов почав готовитися до Болгарії. "Нелюбо мені в Києві - казав, хочу жити в Переяславці над Дунасм. Це середина моєї землі. Там сходиться все добро: від греків золото, паволоки, вина й різноманітні овочі, з Чехії й Угорщини срібло і коні, з Руси скіри, віск, мід і невільники ".² Однаке Ольга вже була стара й хвора та й просила Святослава, щоби її не лишав. Святослав затримався, а мати померла 11 липня 969 р., як стверджує Яків Монах у "Памяті і похвалі Володимиру ".³ Перед своєю смертю Ольга зарядила, щоби їй

1. П.С.Р.Л., т. I., с. 39.

2. П.С.Р.Л., т. I., с. 41.

3. Гл. у Є. Голубинський, Історія Руської Церкви...
с. 242.

не влаштовувано " Тризни ", ні че хоронено по старому поганському звичаю. Тому ії похоронив священик по християнському обряду. І додав літописець, що " ії жити , внуки ї увесь народ плакав гірко ". Тепер уже ніщо не здержувало Святослава від дальших походів. Отже він рушив у другий похід проти болгарів, але з цього походу вже не вернувся, бо згинув з рук печенігів коло Дніпрових порогів 973 р. В тому самому часі три сини Святослава виrushili до своїх удільних князівств : Ярополк заступав батька у Києві, Олег осів в Овручі, а в Новгороді почав княжити Володимир.

Про молоді літа Всевода ми маємо дуже скупі історичні відомості, Знаємо тільки те, що він народився перед 960 - тим роком, Н. Баумгаутен думає, що Володимир народився около 954 р.¹ Володимир був нелегальним сином Святослава від " ключниці " Малущі, що ії західні джерела називають Мальфредою.² Малуша була дочкою Малка з містечка Любеча, а ії братом - тобто дядьком Володимира, був відомий воєвода Добриня. Хоч деякі літописні варіянти називають Малушу " Ключни-

-
1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir...c.129., порівняй його ж : Genealogies et mariages occidentaux des Kurikides Russes du X-e au XIII siècle. "Orientalia Christ." Vol.IX - 1., Roma 1927.-
 2. А.А.Шахматовъ, Разысканія о древнихъ русскихъ лѣтописныхъ зводахъ. Спб. 1907. с. 340.

цею Ольги ", а навіть рабинею, а ії сина Володимира " робичичем ¹- то одначе судячи по високому становищу Малушиного брата Добрині в княжій родині, ледви чи можна Малушу називати рабинею, бо Добриня, як відомо лишив глибокий слід у народній традиції ставши одним з най-славніших " богатирів " Володимирового циклю в билинному епосі. Лишилася його загальна характеристика, як чоловіка двірського, добре вихованого й аристократа високого роду. Деякі історики як : Прозоровський, Шахматов, Пархоменко й інші висловлювали навіть здогад, що Добриня і Малуша були князівського походження тобто, що їх батько Мал або Малко - деревлянський князь, убив Ігоря Старого і сватався до Ольги. Шахматов і Пархоменко уточнюють Мала з Лютом - сином Свінельда. Отже в них Добриня і Малуша були б унуками теж славного князя Свінельда.¹ Одначе всі ці здогади - на наш погляд - заслабо узасаднені. Всі епітети на адресу Володимира треба розуміти, як гіперболічний натяк на те, що мати Володимира була нещлюбною жінкою Святослава. За це розгнівана Ольга прогнала Малушу в село Будутино, а вихованням малого Володимира зайнялася сама Ольга. Тяжко собі подув-

1. Пор. Д. Прозоровський, З_родствъ_свѧ_Владиміра_по
матери. т.ІУ. Спб. 1864.. с. 17. - А. Шахматовъ,
Разысканія... с. 374. - В. А. Пархоменко, Начало
християнства на Руси. Полтава 1913., с. 120 -123.-

мати, щоби ця розумна жінка й християнка не прищепила нової віри малому Володимирові, коли вона прищепила її своєму другому внукові Ярополкові, як про це свідчить наш літопис. Отже, хоч батько Володимира - Святослав не любив нової віри, то Володимир ще з дитинства жив у християнському оточенні, бо батько мало пробував дома, а Володимира виховувала його бабуня Ольга. Це походження Володимира вияснює нам, чому Володимира не трактовано на рівні з Ярополком і Олегом. Аж щойно, коли новгородці підмовлені Добринею просили Святослава, щоби їм дав на князя своєго третього сина Володимира, Святослав відповів: " Якщо ви собі його бажаєте - то беріть ".¹ Таким способом Володимир став новгородським князем. Він мав тоді не більше, як тринадцять до чотирнадцять літ. Молоденький князь удався до своєї нової резиденції в товаристві дядька Добрині. Добрина забезпечивши престіл своєму сестрінкові, почав шукати йому потрібних союзників і приятелів у Скандинавії. В тій цілі невдовзі після прибуття до Новгорода Володимир подружився із скандинавською княжною, яку наші джерела називають Олява, а скандинавські саги називають Аллогія.² Це подружжя

1. П.С.Р.Л., т. I., с. 43.

2. В. Татищевъ, Исторія_Россійская_съ_самихъ_древній-шихъ_временъ. Москва 1768-1784., с.40 цитує хроніку Йоакима, в якій ім'я дружини Володимира є Олява.-

мало велике значення у відносинах унітів обох країн, а також у зверхній політиці. Зв'язки Новгороду із скандинавськими краями були часті й тісні до тої міри, що Новгородського князя уважано норманським конунгом.

З другої сторони варяги часто відвідували Новгород, що був першим етапом у їх торговельних чи воєнних подорожах на південь. Хоч руські джерела майже не згадують про першу цю жінку Володимира із Скандинавії, то ісландські саги згадують про неї часто і з глибокою пошаною.¹ Хроніка Йоакима, що її цитує Татищев у своїй історії, каже відразно, що матірю Вишеслава була скандинавська княжна на ім'я Олява! Справді Є. Голубинський чомусь не признає свідоцтва, як він каже: "так званого Йоакимового літопису Татищева",² однак інші вчені, як: Н. Бавмартен, Т. Коструба й ін. часто покликаються на це свідоцтво

-
1. Н.пр. Сага про Олафа каже в одному місці: "ei nomen erat Allogia", у другому місці називається "Allogia regina", ще в іншому місці каже: "Valdemar in matrimonio habuit reginam nomine Allogiam, feminam prudentissimam". Заїкин думає, що сага переплутала Аллогію з княгинею Ольгою, а Володимир узагалі не мав ніякої жінки Аллогії. Однак інші вчені стараються доказати, що Аллогія дійсно була першою жінкою Володимира. Ця справа першого подружжя Володимира з Аллогією по сьогодні не перестає бути предметом спорів між дослідниками. Гіпотеза Бавмартена про першу жінку Аллогію нам відається досить правдоподібною, хоч не абсолютно певною.
 2. Є.Голубинський, Історія Русской Церкви... т.І., с.91.

як на віродостойне. Та номенклатура жінок Володимира, що находитися в Літописі Нестора не є вірна, бо наглядно видно, як з неї виелічіновано майже всі зв'язки молодої Руси із Заходом і зо Скандинавією. Що більше, одна ліста жінок Володимира так усуває всіх скандинавських жінок, що навіть Ярослава робить сином Рогніди, хоч це разючий анахронізм.¹

Незабаром після Володимирового подружжя, при ньому з'являється молодий Олаф Тригвессон.² Батько Олафа норвезький конунг Тригвій заманений зрадливо в одну засідку, згинув около 961 р. Тоді вдова по ньому Астрида була примушена покидати батьківщину. Спершу вона втекла з малим синком Олафом до Швеції, однаке пізніше забажала дістатися до своєго брата Сигурда, що разом з іншими норвежцями був на службі в руського конунга Валдамара / Володимира/. По дорозі на них напали естонські пірати і взяли їх у полон. На щастя, Володимир віслав у ці сторони Сигурда для збирання данини, Сигурд пізнав своєго сестрінка Олафа, викупив його і привіз із собою на княжий двір у Новгороді. Володимир полюбив Олафа, як рідного сина, а його дружина Аллогія дарила

-
1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... c.40.
 2. N.de Baumgarten, Olaf Tryggwison roi de Norvège et ses relations avec Saint Vladimir de Russie.
"Orientalia Christiana" vol. LXXIV -1. Roma 1931.

його справді материнською любовю. Довершивши багато геройських подвигів та здобувши собі повну приязнь Володимира, Олаф розбудив ненависть до своєї особи з боку дворян Володимира, які почали його оклеветувати перед Володимиром. Внаслідок цих інтриг Олаф мусів покинути княжий двір Володимира і почав вести авантюричне життя пірата. Найперше прибув у землю венедів над Балтійським морем, де оженився з Гейрою - дочкою конунга Бурислава, а після припадкової смерти своєї дружини знов відвідав Володимира.¹ У Володимира Олаф перезимував зі своїми дружинниками. В тому часі одної ночі мав він дивне видіння, під час якого "небесний голос" казав йому їхати в Грецію, щоби пізнати правдивого Бога. Повинуючися цьому голосові Олаф негайно вирушив до Греції. Там славні учителі об'учили його в християнській вірі і він охристився. Після хрещення Олаф загорів апостольською ревністю і забажав навернути на християнство свого старшого друга Володимира і його дворян. В тій цілі просив він єпископа іменем Павла, щоб їхав з ним на Русь проповідувати християнську віру поганам. Єпископ "великий друг Божий" згодирся на те, але під умовою, що Олаф поїде скоріше та підготує ґрунт вияснивши

1. С. Голубинский, Сага объ Олавѣ, сыне Тригвѣвѣ.
"Ист. Русской Церкви". с. 255.

князеві ціль приїзду єпископа. Олаф прибув у Новгород і почав намовляти Володимира та його жінку, щоб вони прийняли християнство. Спершу князь ніяк не хотів змінити своєї віри, однаке згодом під впливом своєї жінки змінив свою думку. Тоді прибув згаданий єпископ Павло й охристив князя та його нарід. Сага згадує теж про старенку матір Володимира, що була дуже хвора і на смертній постелі предсказала навернення Володимира на християнство за намовою Олафа.¹

Мимоходом кажучи Олаф став королем Норвегії око-
ло 995 р. і запровадив християнство в своїй державі.²
Хочби навіть ця сага говорила неправду, / хоч тяжко при-
пустити, щоби в Ісландії видумували неправдиві казки
про нашого Володимира / - то все ж таки вона не чинить
ніякого ущербку нашему князеві. В тому часі між першим
і другим побутом Олафа на Русі, зайдли важні події :
Київський князь Ярополк, два роки після смерти Свято-
слава вирушив війною проти своєго брата Олега - князя
деревлянського, під Овручем розбив Олегове військо, сам
Олег згинув, а Ярополк прилучив Деревлянщину до Київ-
ської Руси не ставляючи іншого князя на місці Олега,

1. Сьогодні вже науково доказано, що так воно не було. Вслід за тим до саг треба ставитися обережно, бо вони є витвором уяви, а рідко коли історичним джерелом.

2. N.Baumgarten, Olaf Tryggwison... с. 9

але призначуючи своєого посадника. Відтоді окремі деревлянські князівства перестали існувати, а неспокійне деревлянське племя зіллялося з київськими полянами • Новіші історики відкидають моралізуюче оповідання літопису про вбивство Люта і намови Свінельда, а твердять, що Ярополк - як київський князь - почувався до обовязку чести з'єдинити під своєю зверхністю всю Східну Словянщину і зовсім свідомо взявся за виконання цього завдання.¹ Коли вістка про це дійшла до Новгорода, Володимир не маючи потрібного числа дружинників, а боячися долі Олега, втік до Скандинавії. Ярополк зайняв Новгород і прилучив його до Київської Руси, призначуючи до Новгорода своєго посадника. В батьківщині своїх колишніх предків Володимир через два роки не сидів бездільно, але - як каже Карамзін - брав участь у сміливих боях норманів майже на всіх морях і сіяв страх в усіх сусідних краях від Німеччини аж до Італії.² Боєвий і сміливий Володимир позискав собі загальну симпатію в Скандинавії, зібрав сильну дружину і з нею вирушив на Новгород. По дорозі ніде не натрапляв на опір. У всіх

1. В.Заікін, Християнство на Україні за часів Ярополка I. "Записки ЧСВВ". т.ІІІ. Львів 1930..с.386.

2. M.Karamsin, Histoire de l'Empire de Russie. Traduite St.Thomas et Jauffret. Paris 1819., с.244

містах усував Ярополкових урядовців і казав їм своїому князеві переказати таке : " Володимир іде проти тебе , приготовляйся до бою ".¹

Замість вирушити просто на Київ , Володимир уда-
рив найперше на Полоцьк . Похід Володимира на Полоцьк
прикрашений у літописі поетичним оповіданням про полоць-
ку князівну Рогніду - Гориславу . В цьому переказі опо-
відається нібито Ярополк і Володимир рівночасно свата-
лися до Рогніди - дочки полоцького князя Рогволода . Рог-
ніда воліє йти заміж за київського князя Ярополка і не
погодиться , щоби " роззувати робичича " сина рабині Во-
лодимира.² Це аллюзія на походження матері Володимира .
Розгнівані тим Володимир і його дядько Добриня йдуть
походом на Полоцьк і здобувають його саме в часі при-
готувань до весілля Рогніди з Ярополком . Рогволод і його
два сини гинуть , а Рогніду забрану в неволю Володимир
примушує стати його жінкою . З пімсти за те Рогніда хо-
тіла зарізати Володимира ножем . За це Володимир порішив
її покарати смертю . Але Рогніда приготована на це , дала
своїму синові Із'яславові голий меч і , коли Володимир
увійшов до її кімнати , малий Із'яслав виступив перед

1. П.С.Р.Л. , т.І. с. 55.

2. Такий був звичай , що в ніч після весілля молода роззувала молодого .-

батька з мечем і сказав, як його навчила мати :" Батьку, чи ти думаєш, що ти тут сам "? Побачивши малого містника за матір, Володимир відступив від свого заміру, а за по-радою боярів відіслав Рогніду до Полоцька з ії сином, давши їм в уделі полоцьку землю. Крім цього збудував їм ще нове місто Із'яславль у честь сина.¹ І від того часу " Рогволожі внуки піднімають меч на Ярославових унуків." Так закінчується оповідання про Рогніду вставлене в літо-писний звід.²

Хоч н. пр. Баумгартен признає це оповідання за правдиве, то однаке вже нераз у науці вказувалося, що це оповідання треба розглядати як безперечно пізніший поетичний витвір. Так думають : Довнар • Запольський, Лобода, Шахматов, Грушевський, а з новіших Заікін.³ Це оповідання має на меті пояснити традиційну ворожнечу династій Із'яславовичів полоцьких та Ярославовичів. До цієї тенденції приладили це оповідання вже пізніше і в цьому напрямі були змінені деякі подробці. Отже до цього оповідання, як історичного джерела, мусимо ставитися з найбільшою обережністю.

-
1. N.de Baumgarten, saint Vladimir... с. 44.
 2. П.С.Р.Д., т. I., с. 56.
 3. Пор. Довнаръ-Запольскій, Очеркъ Исторіи Кривыческой і Дреговыческой землъ до конца XIIІст., 1891., с. 71.- Р.Лобода, Русскія былини о сватовствѣ. Птб. 1904., с. 14.- А.Шахматовъ, Корсунская легенда о крещеніи Владимира. Кіевъ 1906. с. 23.- М.Грушевський, Історія України-Руси. т. I. с. 481.- В.Заікін, Християнство на Україні за часів кн. Яropolка. I. З.Ч. С.В. В.ІІІ. с. 393.

Однак є поза тією поетичною заслоною, що огортає оповідання про Рогніду - Гориславу, в ньому **відбиває** спогад про дійсну історичну подію тобто про війну Володимира з Рогволодом Полоцьким. Полоцьк - столиця кривіцької землі, був дуже важним торговельним і політичним осередком північної частини Східної Словянщини. Кривичі - як думають деякі дослідники / Спіцин, Солов'єв, Шахматов /, були основним і найбільшим племенем північної галузі східних словян. Ільменські або новгородські словяни та волго-окські словяни були вітками кривіцького племени, що віддалилися від нього на схід та на південний схід. Отже заки розвинулася новгородська держава, корінна кривіцька земля - полоцька відограла вже визначну ролью політичну та економічну в Східній Європі.

Але згодом давніша колонія полоцьких кривичів - Новгород усамостійнюється, досягає великого багатства та найбільшого господарського значення і намагається підпорядкувати собі всі північні землі, в тому числі й землю полоцьку. Розуміється, що такий згорт Новгорода був дуже невигідний для Київської Русі, бо тут ішло вже про гегемонію над усією Східною Європою. В боротьбі між Новгородом і Полоцьком, київський князь мусів станути по стороні слабшого Полоцька. З другого боку Полоцьк волів очевидно зверхність далекого Києва від зверхності близь-

кого Новгорода. Таким чином майже природно складався союз Полоцька з Києвом проти Новгорода. Є підстава думати, що вже в другій половині IX -ого століття за часів Аскольда в Києві й Олега в Новгороді, виникла між ними боротьба за зверхність якраз над кривіцькими землями.¹ Приблизно сто літ пізніше прийшло знов до гострої боротьби за кривіцькі землі між Києвом і Новгородом за часів Ярополка й Володимира. Володимир побив Ярополкового васяля - Рогволода і здобув Полоцьк.

Після здобуття Полоцька Володимир звернув своє військо проти свого брата Ярополка. Володимир мав у своїй армії крім скандинавських дружинників також славянських новгородців, кривичів і фінців/ чудь/.² Володимир зв'язався з деякими довіреними особами з найближчого оточення Ярополка. Варяг - Блуд - перший дорадник Ярополка згодився зрадити свого князя. Володимир обіцяв йому, що буде його шанувати, як рідного батька, якщо він видасть йому брата. Ніхто не ставляв Володимирові найменшого опору і він без труднощів підступив під сам Київ. Ярополк не осмілився спробувати відваги своїх дружинників і замкнувся в місті. Літописець каже, що ще

1. W. Zajikyn, Chrześcianstwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igóra Starego. "Elpis" IV., Warszawa 1926. s. 25.

2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir ... с.44.

в його часах можна було бачити глибокий рів, що окружав табор Володимира. Блуд радив Володимирові окружити місто, а одночасно Ярополкові радив за всяку ціну уникати бою. Відтак кинув підозріння на вірність киян, що вони ніби-то є в тихому порозумінні з Володимиром і агітував так зручно, аж поки зневірений Ярополк не опустив Києва і не замкнувся в містечку Родні при допливі *Rossi* до Дніпра. Володимир зайняв Київ і обляг брата в його останньому азилі. В Родні - степовому городі - не було ніяких пристасів живности і серед облоги кинувся голод. Нарід ще через довгий час пам'ятав це нещастя виражаючи його загально прийнятою приказкою : " Біда, як у Родні ". Блуд доказував Ярополкові, що в таких обставинах неможливий довший опір і намовляв Ярополка, щоб він ішов особисто на переговори до брата. Коли по довгих намовах удалось йому переконати Ярополка, що він повинен особисто піти до Володимира на переговори, Блуд підмовив Володимира, щоби він приготовив усе до вбивства Ярополка. Мав Ярополк теж одного вірного слугу Варяжка, який відмовляв його від його заміру, а натомість радив попросити військової підмоги від печенігів проти Володимира. Однаке все було надармо. Ярополк переконаний Блудом особисто пішов до Києва, де Володимир очікував його в палаті Святослава. Як тільки Ярополк увійшов у дворище, ворота

за ним зачинилися і два варяги кинулися на його з мечами та й убили його. Після вбивства брата, Володимир узяв собі за підложницю його вдову - гарну грекиню, яку привіз Ярополкові Святослав із чужини. Ця грекиня незабаром мала сина Святополка, якого батьком публічна опіння уважала Ярополка. Тим пояснюється ненависть Володимира до Святополка. Літописець каже, що Святополк був зроджений з прелюбодійства, тому батько його не любив, "бо він був від двох батьків : від Ярополка і від Володимира ".¹

Ось так закінчилася ця братовбивча війна. Суворі й дикі були тодішні обичаї : шлях до влади вів по крові і трупах.

----ooOoo----

РОЗДІЛ ІУ

ВОЛОДИМИР - ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ КИЇВСЬКИЙ.

Хронологія життя Володимира.- Зовнішня політика Володимира.- Червенські городи.- Війни з в'ятичами, ятв'ягами, радимичами, болгарами, хорватами, печенігами.- Система укріплень.- Руська Імперія, Володимир-володар.- Внутрішня політика князя.- Поганська реакція і людські жертви.- Думка вчених про навернення Володимира.- Наше припущення.-

РОЗДІЛ ІІ.

ВОЛОДИМИР - ВЕЛИКИЙ КНЯЗЬ КІЇВСЬКИЙ.

Хоч Володимир дійшов до сувореної влади шляхом братобивства і при помочі скандинавців - то одначе пізніше він наглядно доказав, що він має великі дарування природні, невгнуту силу волі і крицевий характер, щоби бути дійсно великим князем, або - як каже Літописець : " великом каганом нашим ".¹

1. Титул "каган"- це традиційний титул великого монгольського володаря. Цей титул знаний був серед монголів від 402 року- тобто від панування першого хана Тулюна. "Історія монголів" каже, що на означення монгольського цісаря, або великого хана слід уживати назви - каан, а не хан. Назва : хан означала тільки локального володаря в середній Азії і її писалося : ган, кган, хан, кан. Після монгольської вимови, треба писати : ган, або кан, а великий хан : каган, або какан. Цього традиційно монгольського титулу вживав син Джінгіс - хана Огодай / 1227/. Вслід за тим при титулі : каган уже злине є слово : великий.- Пор. G. Pulle, *Historia Mongalorum. "Studi Italiani di Filosofia Indo-Iranica."* vol.IX. Firenze 1913:- Terrien de Lacourerie, Khan, Khakan, and other Tartar Titles. " Babilonian and Oriental Records ". Nov. 1888. London.

Володимир засів на велико - княжому престолі в Києві після смерти Ярополка 11-ого червня 978 р. або 980 р.¹ і від першої хвилини розвинув широку діяльність.

1. Хронологія тих часів ще досі вченими не усталена. Ось н.пр. проф. П. Е. Коралевський у своїй новій праці, зрештою дуже цінній п.н. Історический путь Россії. Париж 1949, с.107 майже всі дати подані в Літописі завертає на кілуга літ узад. Однаке не тільки давніші історики як: Пелеш, Грушевський, Томашівський, але й новіші історики навіть у найновіших працях у більшості придергаються хронології літопису. Досить переглянути мабуть найосновнішу працю з тієї ділянки N.de Baumgarten, *Chronologie ecclésiastique des terres Kusses du X-e au XII-e siècle. "Orientalia Christiana"*, vol.XVII-1, Roma 1935, c.26-33. Майже кожна дата з життя Володимира у Бавмартене згождається з відносною датою Літопису. А треба знати, що автор опер своїми датами не тільки на Літописі, але й на таких джерелах як: Хроніка Зонараса, Яхії Антіохійського, Лева Диякона й ін. Приклонниками літописної хроніки є теж: A. Ammann, *Ost Slavische Kirchen Geschichte*. Wien 1950. с.15-22.; A. Ammann, *Storia della Chiesa Russa*. Torino 1948, с.10-17., Д. Дорошенко, *Короткий нарис історії Християнської Церкви*. Вінниця 1949. с. 50-52.-Н. Плонська - Василенко, *Розквіт київської держави*. "Енциклопедія Українознавства".УІ., Мюнхен - Нью-Йорк 1950. с. 414. і багато інших. Тому й ми йдучи за більшістю істориків будемо придергуватися хронології Літопису. Допускається різниця тільки двох літ, бо Яків Монах твердить, що Ярополка вбито 978 р., а Літопис твердить, що 980 р. Шахматов винайшов одне старе джерело, що його він назвав : " Древній літописний сводъ ". В цьому джерелі коло кожного князя подано час його правління : " Володимер княжи лѣтъ 37." Всі джерела погоджуються на рік 1015-й як на дату смерті Володимира. 1015 - 37 - 978. Опираючись на тому, а також на Якимівському Літописі, Скруль твердить, що 978 р. є роком, в котрому Володимир став великим князем київським. - S. Skrulj, *Drei Fragen aus dem Taufe des hl. Wladimir.* "Archiv für slavische Philologie" XXIX. 1907. с. 246 - 256.

У своїй зовнішній політиці на самому початку своєого князювання Володимир мусів вложить багато труду в те, щоби втримати разом різно-родні землі і племена. Вже за Святослава, а ще більше після його смерті, коли між Святославичами почалася боротьба, дальші руські землі не почували над собою сильної влади і почали жити своїм окремим життям, як жили колись, у давні часи. Київська держава в X столітті взагалі не творила одної державної цілості. Це була " *civitas composita* ". В ці склад входило багато князівств і земель. М. Грушевський нараховує їх більше двадцяти.¹ Деякі з тих земель находилися в значному віддаленні від Києва і мали цілком відмінний господарський та суспільний лад, а також зовсім іншу культуру. Всі ці різноманітні землі й племена словянські і несловянські перебували в більшій або меншій залежності від Києва.² Деякі з них були тісніше злучені з Київською Руссю, інші навпаки були зв'язані тільки дачиною. Цілком зрозуміло, що ці племена в більшості неохоче корилися князем київським. Навіть зовсім близька до Києва Деревлянщина

1. М.Грушевський, Історія України - Руси... т. I., с. 424

2. " Між цими племенами були навіть ірано - скитські, фінські і тюркські племена " - каже проф. В. Заїкин, Християнство на Україні за часів князя Ярополка I. З.Ч.С.В.В. III., с. 387.

ні хотіла признавати київської зверхності і київські князі мали з нею багато клопоту. На добавок, Святослав зовсім не дбав, щоби зв'язати міцніше східно - словянські землі. В нашому Літописі збереглося багато звісток про боротьбу цих племен за самостійність або за ширшу автономію. З огляду на децентралістичні змагання різних східно - европейських племен і земель по смерти майже кожнього київського князя, боротьба між Києвом і неслуханими племенами відновлялася з особливою силою. Користаючи із зміни монарха на київському престолі різні східно - европейські землі старалися визволитися спід київської зверхності. Через це майже всі київські князі Х і початків XI століття мусіли починати своє правління як каже літописець - " примучуванням " непослушних племен. Смерть Святослава завдала ще тяжчий удар одності Руської Держави. Східно - словянські племена почулися цілком незалежні. Що більше, смерть прославленого в боях Святослава та програна його війська, осмілили також і несловянські племена. Боротьба між синами Святослава після його смерті ще більше ослабила зв'язки між окремими частинами різноплемінної держави. Треба було наново притягати їх силою до державної організації. Тому Володимир у початках свого князювання протягом кількох років був безустанно у воєнних походах, виправлявся з

військом у різні сторони.

Довга низка воєн Володимира зачинається його вправою на Галичину 981 р. тобто на західно-руські землі, звані Червенськими городами. Для Київської Держави західні землі мали значення як постачальники соли.¹ Крім цього через західні землі проходили також торгові шляхи до Польщі, Угорщини й Німеччини. Це були причини, чому Володимир пішов походом на захід і заняв Перемишль, Червень і інші пограничні городи.

Історія західних руських земель тобто :Галичини й Волині /з Холмщиною/ в IX.-X ст. дуже неясна. Аж до часів св. Володимира вони не були втягнені в круг київських впливів і жили політично окремим життям від тодішньої Руської Держави. Хибно прикладені до цих земель вістки джерел мали б вказувати, що вони ніби - то належали до Руської Держави вже в X ст., Перша така вістка про участь західно - українських дулібів у поході Олега на Царгород 907 р. Та цей мнимий похід це книжна комбінація літописця, який не мав про нього ніяких джерельних даних, - тому з того не можна заключати про принадлежність західних земель до Києва вже за Олега.

1. І.Холмський, Історія України.Нью-Йорк-Мюнхен 1949., с. 40.

Другу вістку маємо в Костянтина Порфирогенета, що в 950-их роках до Київської Держави належали лендзаніни, в яких бачили лучан, отже волинське плем'я. Це теж не вірне : лендзаніни по всій імовірності - це радимичі, а рішуче не лучани. Так отже першою вісткою про приолучення цих земель до Києва остає записка Літопису п.р. 981., що звучить : " Йде Владимиръ къ Ляхомъ и зая градъ ѿхъ, Пере-мишль, Червенъ и инни города, иже суть и до сего дне подъ Русью ".¹

Мусимо приглянутися ближче цій вістці, бо вона дуже важна для нашої історії й у науці викликала й досі ще викликає завзяті спори. Проблеми, зв'язані з цією запискою, двоякі : 1/ історіографічні й 2/ фактичні. Відносно першого, то треба з'ясувати собі, чи це сучасна літописна записка, чи пізніший здогад літописця : коли ж вона сучасна, то чи вірно передана пізнішим літописцем. Щодо другого, то йде про відповідь на значення, зміст самої вістки як джерела - що з неї можемо вичитати для історії наших західних земель.

1/ В тепер знаній своїй постаті вістка напевно пізнішого походження. Про це свідчить додаток - " Иже суть и до сего дне подъ Русью ", отже

1. Н.С.Р.Л., т. I., с.28.

видко, що хтось пізніше вістку доповнював. Коли це сталося не відомо. Длогошів текст уже мав цю вістку в та - кому вигляді, як маємо її сьогодні. Цей додаток, невідомо коли вложений, допускає можливість ще й інших додовнень. Західні літописні вістки кінця Х-ого і початків XI-ого ст. / в Літописі / відзначаються загадочною неразляконічністю / напр. 922 р.-" Иде Владимиръ на Хорвати " 1030 р. -" Ярославъ Белзы взя.". 1007 -" Принесени святіи въ святую Богородицу " і т.п./. Іх автори сучасники не виявляли більше знаних для них річей. Коли отже в основі нашої вістки лежить сучасна записка, то вона мусіла бути коротка, без непотрібних пояснень. І тому майже певно в ній не було окреслення етнічної принадлежності Перемишля й Червеня. Отже первісна, сучасна вістка могла виглядати приблизно так : " Владимиръ зая Перемишль, Червень и ини городи ". Так то історіографічна аналіза вістки приводить до призnanня можливості - навіть певності - існування сучасної записки, але тільки в ляко-нічній постаті без етнографічного /" къ Ляхомъ "/ й хронологічного / "до сего дне "/ коментаря: Цей останній належить пізнішим часам польсько - української ривалізації за цей край / XI ст./.

2/ З фактичного боку остас вияснити, чому Пере-мишль і Червень названі разом і які це " інші городи "

мав зайняти Володимир Великий ? Це останнє досить легко пояснити : це старинні городи Червенської волости - / "Червенські городи", як вони називаються в XI ст./ отже Волинь над Бугом, Бужеськ, Белз, а може й попередник Володимира Волинського. Все це старезні городи, які певно вже існували в X ст. Відносно території Галичини, / пізнішого Перемишльського князівства/ то крім Пере-
мишля можемо думати хіба про Сянік. Тісний зв'язок Чер-
веня з Перемишлем вказує, що вже тоді, в кінці X ст.,
мусів існувати шлях із Червеня здовж Сяну до Карпат
і на Угорщину .¹ Отцей шлях і мав на меті, очевидно,
опанувати Володимир Вел. і доконав цього в 981 році.

Стільки дає нам літописна вістка сама собою. Вона не відповідає на питання про історію наших західних земель перед 981 роком. Було тут напевно своє окреме князівство /чи князівства/, положені в дуже вигідному місці, при торговельних шляхах, що лутили Схід /Київ/, Захід /Австрію/ й Південь /Панонія/ й загалом долина Дунаю. Вчасний розвиток городів вказує на добробут населення, а тим самим і на відносну політичну силу. Відносно міжнародного положення цих земель, то воно було таке . Як уже знаємо, в IX і X ст. вони лежали зовсім поза

1. Т.Коструба, Карпатські просмики як шляхи сполучки в IX - XIII ст. "Голос Підкарпаття", 1942. ч.11.

сфорою впливів Київської Держави аж до Володимира Вел. По всьому міркуючи, вони взаємно собою мало цікавилися. Подібно було з відношенням до Польщі. Перемиське Князівство було відгороджене від горішнього Повисля муром праплісів на Вислоку, а Надвартянська Польща з IX - X ст. жила ще аж до Мешка I племінним життям і тому не могла бути грізною для нашої території, ледви чи вони й надто собою цікавилися. Вість зацікавлення економічного й політичного західньо - українських земель ішла не зі Сходу на Захід, а з півночі на південь - як це випливає з природного положення країн / Сян і Буг - сточище Висли/ і як це бачимо особливо плястично в XIII ст. З одного боку ятв'яги, пруси й литовці, як посередники у балтийській торговлі, а з другого словяни / пізніше в X ст. мадяри/ Дунайської долини як посередники в зносинах із Балканом, ось найбільше цікаві сусіди для тодішніх мешканців західньо - українських земель. Сточища Дніпра і Припяті правдоподібно не були належно використовувані. Цим можемо вияснити перевагу найдальших західніх окраїн у сточищі Висли.

Як жеж малася справа з етнічною принадлежністю західньо - українських земель ? Що основа була етнографічно українська, тобто що західньо - українське племя чи племена були споріднені й культурно близькі з дерев-

лянами, сіверянами й уличами, про це не може бути сумніву. Вказує на таке споріднення спільність релігійних звичаїв, діялектологія й етнологія. Зате тяжче окреслити назву мешканців цих країн. Пізніші назви "волиняки" й "галичани"/ від городів/ витиснули давні племінні назви. До нас долетіла назва "бужани", а крім того "Дуліби". Ця остання назва провадить нас знову в долину Дунаю, до Панонії й Чехії, де стрічаємося з такою самою назвою . Але як розуміти ці вказівки - так, що дуліби були панівним шаром над місцевими бужанами, чи так, що вони були тут прадавнimi автохтонами, на це ще тепер не можемо відповісти. Одне певне : коли на цих землях шукати тіснішого зв'язку зі західними словянами, то історичні сліди для тих часів, IX й X ст. провадять не над Вислу й Ватру, а до Дунайської долини й земель Велико - Моравської Держави. В такому стані ці землі прилучено до Руської держави - і з цим моментом почалася нова, "руська" доба їх історії.

В тому самому році / 981/ Володимир провадив війну з в'ятичами, яких побідив і наложив на них "данину від плуга ", яку платили здавна. Але на другий рік /982/ в'ятичі знову повстали проти влади Києва. Володимир ходив на них у друге походом і примусив їх до послуху.

983 року Володимир виправився проти ятв'ягів. Це було дике, войовниче племя литовського роду, що жило між Бугом і Німаном у недоступних лісах і звідтам нападало на культурніших сусідів. Похід Володимира на довший час затримав напади ятв'ягів.

984 року Володимир покорив білоруських радимичів. Проти них Володимир вислав воєводу Вуєфаста, якого нарід називав " вовчим хвостом ", Він переміг радимичів на ріці Піщаній і з цього пішла приповідка : " піщанці тікають від вовчого хвоста ".

985 року Володимир разом з Добринею виправився на Волгу проти т. зв. " срібних " болгар. Похід відбувався рікою і суходолом, а в допоміжних полках були також степові торки. Але Володимирові не повдалося перемогти до кінця болгар і він мусів укласти з ними договір приязні. Однаке болгари потайки говорили : " Тоді буде між нами мир, коли камінь буде плавати, а хміль буде по-тапати ". Цей договір з болгарами - це був знак, що Київ починає резигнувати з експанзії на сході.¹

Пізніше, бо 993 р. Володимир ходив ще походом на хорватів. Ці походи викликали напруження між Києвом і Польщею, а пізніша традиція залам'ятала, що Володимир

1. І.Холмський, Історія України. Нью-Йорк - Мюнхен 1949., с. 41.

ходив глибоко в Польщу. Деякі історики кажуть, що Володимир зайдов аж під Білосток і Гродно збирати данину.¹ Згодом дійшло до замирення, Володимир навіть оженив своєго сина Святополка з дочкою польського князя Болеслава Хороброго. Однаке позиція Польщі була нещира. Вона тільки чекала нагоди, щоби піднести знов претенсії до руського пограниччя. Щоби забезпечити західній кордон, Володимир заснував новий город над Бугом названий його ім'ям Володимир / Волинський/.

Укріпившися на західньому кордоні, Володимир увійшов у приятні зв'язки з Угорщиною, Чехією і Німеччиною, що мала тоді провідне становище в Середній Європі. Це посилення зв'язків із Заходом дуже приметне для дальнього розвитку Київської держави, тим більше, що зносини зі Сходом стають щораз слабші.

Багато труду поклав Володимир у боротьбі зі степом на забезпечення південної границі.² Печеніги, що вже від пів століття жили в руських степах, дійшли тепер до такої сміливости, що безнастінно нападали на пограничні оселі, насакаючи і на сам Київ. Війна з ними майже не переставала : " бѣ рать без перступа"- пише

1. A. Ammann, Ost-Slavische Kirchen-Geschichte.
Wien 1950., с. 15.

2. М. Грушевський, Історія України-Руси. т. I., с. 439.

літописець.¹ Володимир добре розумів небезпеку від степу, тому особисто на чолі своєї дружини зустрічав печенігів то коло Києва, то на Лівобережжі. Але Володимир немав сили, щоби зовсім зламати ворога, що кочував на широких степах і швидко переносився з місця на місце. Володимир був примушений зорганізувати оборону в інший спосіб: він почав розбудовувати пограничні фортеці. Побудував низку городів над річкою Стругною, над Десною, Трубежем та Сулою. Ці городи були сполучені земляними валами з палісадами у вигляді огорожі. Залишки цих валів збереглися до наших часів і тягнуться довгими лініями по кілька десять кілометрів. Така система укріплень нагадує римський лімес. У нових городах князь осаджував поселенців з північних земель, звичайно воєнних бранців, що скріплювали пограничне населення. З цих оборонних баз лекше було йти в наступ на кочовиків. Ось це були головні осяги Володимира у зовнішній політиці і головні методи тієї політики.

Таким чином держава Святослава була не тільки об'єднана, але й значно поширенна. Тому не слід говорити вже про державу, а просто про імперію, якої територіальну експанзію завершив Володимир. А імперія - це

нє якась більша або менша національна держава зо своїми питомими і більше - менше одноцілими змаганнями та культурою. Імперія об'єднує на величезних просторах цілу низку народів близьких собі, або й зовсім чужих. Так було і в Руській Імперії Володимира, яка крім словян об'єднувала фінські, а навіть тюркські племена. Тому в ній не можна було провадити політики націоналістичної, бо казали римляни, що кожна держава вдержується тимисами способами, якими її засновано./ Салютій/ Ця мудрість старинних римлян має найкраще застосування й у нашій історії княжих часів. Почата з підбою Руська Держава вдержувалася такими засобами як : централізація , єдиновласть і дружина і тільки тимисами способами можна було вдержати Руську Державу, як цілість. А це все, бодай у самих початках було зовсім чуже населенню. Тому завдання Володимира було важке, але воно чинило його найвизначнішим князем старої Руси : не тільки воєнним провідником та оборонцем своєго краю, але справжнім монархом і володарем, що дбає про добробут своєї держави , старається про її всебічний розвій та належне місце в крузі могутніх і цивілізованих держав.

У внутрішній політиці Володимир теж обрав інший шлях, як його попередники. Мати

Володимира - Малуша походила із словянського роду. Че - рез це Володимир стояв близько до місцевих "лучших людей" і на них спирався. Найбільш впливовою особою був брат Малушки, Добриня, що правдоподібно був посередником між князем та київською земельною аристократією. Вояцька верства варягів почала втрачати свій вплив. Сам Володимир користувався ще допомогою варягів у боротьбі з Ярополком, але не допускав їх до проводу.¹ Літопис оповідає, що варяги здобувши Київ хотіли взяти окуп , але Володимир не дозволив грабити міста, наказав варягам зачекати, а за той час сам зібрав собі ~~таки~~ своє руське військо. Варяги побачили, що князь не дозволить їм верховодити і пішли на службу до Византії. Так оповідає Літопис, однаке в дійсності відпущення варяжського війська мало місце пізніше, як доказує Бавмартен ,² мабуть аж 988 р., бо в початках князювання Володимира зогляду на загрозу з боку печенігів, варязьке військо було Володимирові необхідне. Однаке це безспірний факт, що в часах Володимира варяги втратили свій вплив, а до значення прийшли місцеві люди. Володимир дуже дбав про популярність серед громадянства, давав щедру допомогу

1. Ф.А.Бравн, Варяги на Руси. "Бесіда" / 4-6/.Берлін 1926., с.8. - M. Ebert, Zu den Beziehungen der Ost-provinzen mit Skandinavien. Riga 1914., с.13.

2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... с. 46.

незаможному населенню, по Києву розвозив цілими возами харчі, а на своїому дворі уряджував бенкети для боярів, урядовців і визначних людей, на яких спиралася його влада. Після відходу варягів також з місцевого елементу повстала і княжа дружина. Володимир особливо дбав про її розвиток і добробут. Літопис передає характеристичний епізод. Одного разу дружина почала нарікати на князя за те, що мусить їсти дерев'яними ложками, а не срібними. Тоді князь наказав викувати для дружини срібні ложки і при цьому сказав: "Сріблом і золотом не здобуду дружини, але дружиною здобуду срібло й золото."¹ Володимир залучав місцеву аристократію також до своєї ради і нею вирішував питання законодавства, адміністрації та війни. Щоби тісніше зв'язати різні землі з династією, Володимир на місці давніх варязьких "світлих бояр" настановляв у головніших городах своїх синів, які вели тусаму політику, що й батько. Ось так за Володимира вповні перекомплексувала місцева словянська течія, хоч Володимир сам був варяг, але - як каже Карташев - "він був з того рода варягів, що соверенно зі словянщилися, покорилися загадочному генієві словянської мови, як покорились його стихії і тюрки - болгари."²

1. П. С. Р. Л., т. I., с. 33.

2. А. В. Карташевъ, Св. Великий Князь Владимирь отецъ русской культуры. Париж 1938., с.8.

Як перший акт князювання Володимира в Києві Літопис занотовує в іднову культу поганських божків. Володимир відновив заховане вже в цілій державі поганство. У Києві на горі перед княжим теремом станули знов кумири Перуна, Хорса, Дажбога, Стрибога, Семаргла¹ і Мокоші. Вернулися теж забуті вже в Києві жертви ідолам жаждущим людської крові.

"І приносили їм жертви називаючи їх богами і приводили своїх синів і доньок і жертвували бісам і сквернили землю своїми обрядами й осквернилася кровю земля руська і ця гора" - так скаржиться літописець.² В зв'язку з цією запискою літописця між істориками виринув спір про те, чи справді Володимир у перших роках князювання в Києві був таким гарячим ревнителем уже завмираючого поганства? За такого вважають його: Карамзин,³ Митрополит Філарет,⁴ Єпп.⁵ Пелеш,⁶ Грушевський,

1. В Іпатіївському літописі Семаргл називається Семнаргул. Дехто думає, що це єврейська назва Сімнаргуел. гл. Г. Барадь, Библейско-агадыческая Параллели къ лѣтописныхъ сказаніямъ о Владиміре Св. Київъ 1908., 18.
2. П.С.Р.Д. т. I., с.33.
3. M.Karamsin, Histoire de l'Empire de Russie, Traduite par St-Thomas et Jauffret. Paris 1819., c.251.-
4. Філаретъ / Гумилевский/, История Русской Церкви. Спб. 1894., с.24.
5. J.Pelez, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom. т. I., Wien 1878., с.86.
6. М.Грушевський, Історія України-Руси... т. I., с.523.

а з новіших Чубатий,¹ Амманн² і ін. Одні твердять, що Володимир був поганин з переконання, а жертви приносив богам на те, щоби ними успокоїти свою совість обтяжену гріхом братовбивства / Митр. Філярет/: другі кажуть, що Володимира ревним поганином учинило його поганське довкілля в Новгороді/ еп. Пелеш/ : ще інші є тієї думки, що Володимир був таки сильним протектором поганства і за нього настало на Русі щось " немов би переслідування християн ". / Чубатий/. Натомість другі історики, як: Голубинський, Бавмартен і Томашівський є іншої думки в справі строго поганського курсу релігійної політики Володимира в перших сімох роках його князювання. Голубинський полемізує з Філаретом / Гумилевским/ і С. Соловйовом ³ та доказує, що не тільки фактично, але й психологічно неоправдане твердження, що Володимир спочатку був ревний поганин і протектор поганства, бо Володимир ще з дитинства жив у християнському довкіллі. Через 10 - 12 літ його виховувала його бабуя Ольга. Тяжко собі подумати, щоби ця розумна жінка і християнка не прищепила нової віри малому Володимирові, як вона прищепила її своєму

-
1. М. Чубатий, Історія Української Церкви / на циклостилі/. Гіршберг 1946., с. 28.
 2. A. Ammann, Ost-Slavische Kirchen-Geschichte...c. I5.-
 3. С. Солов'євъ, Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ, вид. 3., Спб. 1903. с. 144.

другому внукові Ярополкові, як про це свідчить літопис.¹ Коли Володимир підріс - то теж не цурався християнства, бо знаємо, що з його п'ятьох офіційних жінок аж чотири були християнки : одна грекиня, одна болгарка і дві чешки. Не може бути, щоби ці жінки - християнки не впливали на князя Володимира. Ми ж знаємо з історії, що жінки - християнки нераз спонукували чоловіків не тільки до зміни віри, але й до охрищення своєго народу. І тут Голубинський приводить приклад польської королеви Бони. Дальше варяги, що іх багато було у Володимировім війську і займали там високі становища, вони вже давно були християни і може теж впливали на князя, підкреслюючи йому скрізь вищість християнства й нагадуючи йому мудру Ольгу, що теж прийняла нову віру. Зрештою ми знаємо з літопису, що ідол Перуна стояв на горі напроти княжого терему вже в часах Ігоря.² Ні Ольга, ні Святослав, ні Ярополк його не усунули. Коли Володимир почав княжити - то не тільки сам здигнув ідола Перунові, але й доручив своєму дядькові Добрині вчинити тесаме в Новгороді. Навіщо? Хіба ж Новгородці перестали бути поганами і вже не мали своїх ідолів ? Голубинський доходить до висновку, що

1. П.С.Р.Л. т.І., с.29.

2. П.С.Р.Л. т.І., с.27.

початку кожного князювання нового князя був звичай у головніших містах ставляти по новому ідолові.

Нема підстав відрікатися того факту, що при Володимирі одного разу принесено людську жертву, при чому жереб припадково впав на молодого християнина. Однаке батько не тільки не видав сина на жертву богам, але ще відважно і прилюдно виявив своє християнство. Не маючи змоги дістати їх живими, роз'юшена товпа зруйнувала їх дім, а їх убила. Тоді поплила кров перших руських мучеників за Христа. Традиція зберегла їх імена : Теодор і Іван, а Церква святкує їх пам'ять 12 липня. Голубинський каже, що й цей факт не доказує якогось особливого "язического благочестя" Володимира, бо маємо свідоцтва, що людські жертви були не тільки в поганських норманів, але теж і в нормано - словян аж до Володимира.¹ Ось це важніші думки визначного історика Церкви Е. Голубинського про ревність Володимира в поганстві.²

Бавм'артен склонюється до тієї думки, що цілє оповідання про Володимира, як завзятого "язичника" запозичене з біблії, бо воно дає Володимирові багато

1. Докази на це подибуємо в Ібн. Даста, в Патрології Мінія, в Лева Диакона, й ін. -

2. Е. Голубинський, Історія Русской Церкви... т. I., с. 148 - 151. -

жінок різних націй так, як біблія Соломонові.¹ Крім цього Бавм'артен доказує, що ім'я Хорса є жидівського походження, а більшість вичислених у літописі богів є взята з пантеону ассиро - вавилонського, а не словянсько - руського. Врешті, ніяке з тих імен, за винятком Дажбога, більше ніде не згадується у Літописі. Бавм'артенові подобається думка Костромарова - мовляв : ціле це оповідання вставлене літописцем як оповідання про його женолюбність єдино з тією метою, щоби виказати яркий контраст між Володимиром - поганином і Володимиром - християнином .²

Томашівський думає, що Володимир допускав культи поганських богів, а навіть людські жертви не з особистого переконання, а з політичних оглядів. Як талановитий володар, Володимир скоро відчув, що примітивне і без -

-
1. Одним з переказів вставленіх у літопис є оповідання про надзвичайне женолюбство Володимира в тому часі, коли він був ще поганин. Крім п'ятьох офіційних жінок, по Ніконівському літопису, Володимир мав ще 1100 наложниць : 300 у Вишгороді, 300 в Білгороді, 300 в Родні, а 200 на Берестовім. Це було дійсно щось монстральне. Однаке проф. Е. Голубинський доказав, що те все видумано в тій цілі, щоби протиставити Володимирові - поганинові Володимира - християнина виказуючи наглядно благодатний вплив християнства на його життя. А невіть, як це була б правда - то ці мнимі наложниці - це були невільниці, просто військова добича, якою Володимир торгував по звичаю тодішніх часів. Гл. Е. Голубинський, Історія Русской Церкви. т.І., с. 145 - 148.
 2. Н. Костомаровъ, Историческая монография и изслѣдованія. Спб. 1905., т.ХIII., с. 358.

душе поганство не в силі дати необхідних моральних і культурних сил для збереження і розвитку його вели - чезної країни. З усіх більших словянських держав одна ще тільки Русь була поганська. Отже Русі грозила небезпека, що вона останеться внизу і позаду інших культурних держав. Тому дозволивши " поганському націоналізмові вишумітися і показати свою твочу нездібність ", Володимир повернув до закиненої думки своїх попередників про християнство - як до державної рації. Особистих імпульсів і впливів також не бракувало : пам'ять бабки Ольги, християни на княжому дворі, між жінками князя неодна була християнка, контакт з чужинцями, київська християнська громада і т.п. " Упевнившись в необхідності великої реформи Володимирові полішалося тільки вибрati відповідну нагоду до явного виступу та подумати про церковну організацію " - каже Томашівський. ¹

На згадку в тій справі заслуговує теж думка І. Огієнка. Він каже дослівно таке : " Справді наші давні пам'ятки починаючи від літопису мають Володимира за завзятого "язичника". Це правда, але тільки частинна, бо наші пам'ятки роблять це навмисне, щоби показати, яким грішним був цей князь до хрещення, а яким праведним став

1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви на Україні....с. 77.

по охрищенні. Це звичайний давній трафарет побожних "Житій" тих людей, що пізніше стають святыми.¹ Даліші слова Огієнка такі :" Володимир Вел. - це справді був великий князь український, він перший князь, що вже по-европейському глибоко зрозумів потреби своєї великої держави. Маючи від природи глибокий державний розум, Володимир з'єднав докупи, в одне ціле увесь український народ, і його держава була одною з найбільших і найміцніших держав на Сході Європи. Володимир не цурався Європи - він сам добре бачив, що культурою Європа була таки значно вища за Україну, його державу : він рано переконався, що таки потрібно й самому разом з народом своїм, пристати до цієї нової культури... А найпершим ключем всього цього було одне - християнство, зміна старої віри на нову , - охрищення. І Володимир порішив охриститися."

На нашу скромну думку не тільки державні рації і політичні причини, але також і психологічні моменти вплинули на зміну віри у Володимира. Для державного володаря, а одночасно й внутрішньо багатої особистості , якою безперечно був Володимир, тільки суцільний державницько - психологічний комплекс мотивів і рацій може бути рішальний у таких важних справах. Отже : перед

1. І. Огієнко, Українська Церква. Прага 1942., с. 54., 53., 57.

очима Володимира станула на ввесь ріст проблема споєння й удержання його імперії. Як поганин він старався зразу свого рода релігійним синкретизмом створити моральний осередок для своєї держави. В тій цілі в політичному осередку - Києві Володимир поставив ідолів не тільки панівної верстви, але й богів усіх, навіть неслов'янських країв своєї держави. Побіч Перуна став теж ідол головного бога поганських варягів. У цьому насвітленні ми розуміємо ці неслов'янські імена богів, що їх наводить Літопис. Ось н. пр. чи не можна було б дошукатися ідентичності між богом Семарглем з Літопису, а варяжським божеством Саммаргалас/Sammargalas/? Так, по думці Володимира, всі племена його імперії мали бачити в Києві свою "Мекку" - тобто крім політичного ще й релігійний центр. Однаке не-життєздатність, бездушність і примітивізм поганської духовної культури виявлялися вповні і майже на кожному кроці. Тому поганство не могло бути тією монолітною підвалиною руської імперії, якої Володимир шукав. Він це зрозумів уповні. По друге : Не зважаючи на свої поганські настрої, що їх Володимир виніс із Новгороду, він усітаки врешті став київським князем і опинився в столиці Руси - Києві. А тут не тільки представники суспільности, але й дружинники, купці та бояри в поважному числі причислялися до християн. Християнське довкілля Києва і княжого двора

зокрема, мусіло впливати на геніяльного князя, який ясно бачив перевагу християнства над поганством.

Та це ще не склонило би поганина до залишення його змислового життя і зміни віри. Треба було чогось особливого і то дуже сильного, щоби потрясло всію істотою поганського володаря і склонило його до зміни віри. Тут самі політичні рації не вистарчали. Деякі чужі джерела пишуть, що навернення Володимира сталося під впливом місцевих проповідників і особливого просвічення ума.¹ До цього ж висновку доходимо й ми маючи на думці психіку Володимира : змисловий та імпульсивний поганин не міг так легко перейти до іншого релігійного табору, що вимагає умертвлення змисловості, поконання пристрастей і відкинення старих богів. Тим більше мусимо прийти до цього висновку, що поганам християнська релігія з її проповідлю любови й мира видалася запереченням усякої війни. Поганин не міг з'ясувати собі тонкої різниці між справедливою і несправедливою війною. Крім цього Володимир, як душа глибока й унутрішньо багата, думав, порівнював, робив висновки, зворушувався, переживав і т.п. Беручи те все до уваги доходимо до висновку, що перед таким важним рішенням, як зміна віри і реформа всього життя, в нього

I. Snorre Sturleson, Heimskringla Saga. Stockholm 1697., c. 23.

мусіло відбутися сильне моральне потрясення всієї істоти, яке потрошило б усі його досі ложні поняття, порвало б пута його пристрстей, зламало б його пиху і підчинило б його ум і серце науці покори і любови в християнстві. Це є *causa primaria* особистого хрещення Володимира. До цього прилучилася як *causa secundariae*, рації політичні, бажання перевиховання всього народу і т.п. Мабуть тесаме має на думці С: Скруль, коли пише : "Між причинами, які вплинули на хрещення Володимира, подається різні обставини, що однаке нас не вдоволяють. Ми мусимо їх дошукуватися так у політичних обставинах византійської держави, як і в особистому характері Володимира. Вже заздалегідь ми твердимо, що в першу чергу хрещення Володимира треба приписати його особистому характерові, а крім цього тодішня політична констеляція була особливо прихильна замірам Володимира."[†] Оцей психічно - морально - політичний комплекс вирішив душевну кризу Володимира, роблячи його не тільки святым, але й христителем Руси

----ooOoo----

I. S. Skrulj, Drei Fragen aus der Taufe des hl. Vladimirs. A.S.P., c. 256.

РОЗДІЛ У

ВОЛОДИМИР – ХРИСТИЯНИН.

Критична аналіза літописного оповідання.- Полеміка між ученими.- Хто навернув Володимира?- Хто його охристив?
Рік охрищення Володимира.- Місце його особистого охрищення.- Підмога візантійським імператорам проти бунтарів.-
Облога Корсуня.- Приїзд цісарівної Ганни і вінчання.- Посольство від Папи Івана ХУ.- Поворот Володимира до Києва.-

РОЗДІЛ У.

ВОЛОДИМИР ХРИСТИЯНИН.

Отже князь Володимир вирішив сам охриститися і дати християнству становище державної релігії в свій імперії. На це рішення князя, як ми вже згадували, впливали сильно міркування політичного характеру. Вся Європа була вже християнська і виявляла погорду до поганських племен. 864 р. хрестилася Болгарія, за Вацлава / 928 - 935 / Чехія, за Мешка I / 962 - 992 / Польща. Щоб увійти в круг європейських народів, треба було визнати християнство. Воно могло мати для Київської Держави також унутрішньо - політичне значення, бо воно, як державна релігія нівелювало партікулярні вірування і ставало цементом, що лучив усі племена, а при тому підносило авторитет князя, якого благословила Церква.¹ Володимир розумів також культурне значення християнства, що приносило з собою вищу цивілізацію, освіту і підносило моральний рівень охрищеного народу.

1. І. Холмський, Історія України. Нью-Йорк - Мюнхен 1949., с. 42.

Крім цих міркувань політичного характеру на рішення князя : прийняти християнство, напевно вплинули якісь особисті сильні мотиви. Голубинський твердить, що в питанні про способи хрищення Володимира містяться ще два осібні питання: 1/ поперше : хто навернув Володимира, або хто був його проповідником - місіонарем ? 2/ по друге : хто охристив?¹ Можемо до цього додати ще третє питання : 3/ коли, де і в яких обставинах Володимир охристився ?

Літопис подає широко оповідання про те, як Володимир шукав нової віри :

Наперед прийшли до нього болгари - магометани і захвалювали свою віру. Але князеві не подобалося те, що в них неможна пiti вина. "Русь есть весело пыти, безъ того не можетъ быти" - такою приповідкою відповів князь магометанам. Прийшли німці від Папи Римського і запитав їх Володимир : " Яка заповідь ваша "? А вони відповіли : " Постити після сил ; як хто п'є і єсть - то все на Божу славу." Не подобалося й це князеві тай він відправив послів. - Надійшли хозарські жиди і захвалювали закон Мойсея. Питався їх князь, з якої вони землі ? Вони відповіли, що були в Єрусалимі, але Бог загнівався на них

1. Е. Голубинський, Історія Русской Церкви... т. I. с. 128.

і розіслав їх по всіх країнах. На це Володимир сказав : " Якже ви можете бути учителями інших, коли Бог вас відкинув "? Врешті греки прислали до князя своєго філософа і той виложив йому основи християнської віри. Володимир скликав старців і бояр та питався їх про раду, а вони порадили вислати мудрих мужів, нехай приглянуться кожній вірі. Сподобалася ця думка князеві і він вислав послів до різних країн. Згодом післанці вернулися й оповіли, як їм не подобалися болгарські богослуження, як не бачили вони краси в німців, але коли зайдли до грецької церкви - то не знали, чи вони на землі, чи на небі і тієї краси вони не можуть забути. На це бояри і старці сказали князеві : " Як лихий був би грецький закон - то твоя бабка Ольга - наймудріша з усіх людей, була б його не прийняла. " Тоді Володимир рішився : " Підемо і приймемо хрищення ". А бояри сказали : " Як твоя воля, княже ".¹

Вже доказано твердо ² безспірно, що це оповідання наскрізь казочне і вложене в Літопис значно пізніше .² Автор цієї легенди хотів вихвалити й вивищити грецьку релігію, а його ціллю було - як каже Голубинський , - щоби скріпити руських людей у прив'язанні до їх віри, а від-

1. П.С.Р.Л., т.І., с. 33 - 37.

2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... с. 63.

вернути від вір чужих .¹

В цілому цьому оповіданні кидається в вічі смішна наївність чужих послів, що всі нараз накидаються Володимирові зі своєю вірою, видвигаючи речі дрібні і несуттєві. Дивна їх поведінка й пропаганда могли радше відвернути, як з'єднати для даної віри. Або довжезне і нудне оповідання грецького філософа від Авраама аж до Страшного Суду - чи могло воно переконати поганина - Володимира ? - питався проф. Чубатий.² Все це легенди видумані літописцем для образової прикраси акту рішення в душі Володимира. Зрештою ніяке інше ні руське, ні чуже джерело не подає цього оповідання. Отже зовсім ясне, що це проста видумка. Ми вже згадували про те, як Е. Голубинський піддав це літописне оповідання строгій науковій критиці і доказав, що це оповідання - це пізніша вставка до нашого Початкового Літопису .³

-
1. Е. Голубинський, Твір_цит. с. 139.
 2. М. Чубатий, Історія Української Церкви... с.32.
 3. Гл. Ця ж праця. Введення, с.10. З новіших праць на тему хрещення Володимира й хрещення Руси треба згадати такі : Приселковъ М., Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XI вв., Спб. 1913. Бахрушинъ С., Къ вопросу о крещеніи Киевской Руси. "Историкъ Марксистъ" 2., 1937. - Ридзевская Е., Легенда о кн. Владимірѣ въ сагѣ объ Олафѣ Тригвісонѣ. Москва 1935. - Шмурло Е., Когда и где крестился Влади-миръ Святой?, Прага 1927. - Ammann A., Vladimir dem Apostelgleichen zum Gedächtniss. "Orient-Christiana", Кюта 1939. - Fedotoff G., Le baptême de st. Vladimir. "Irenikon" (5), 1938. - Zernov N., Vladimir and the origin of the kussian Church. "The Slavonic Review", vol. LXXVIII, №.70-71, London 1949-1950. - Ковалевскій П., Исторический путь России. Париж 1949.

Спираючись на висказах Нестора і Якова Монаха, Голубинський твердить, що до Володимира не приходив з проповідлю про Христову віру ні грецький філософ, про якого оповідає літописець, ні ніякий інший сторонній місіонар. Услід за тим проповідників Володимира треба шукати в нього в домашіх варягами - християнами, що в більшому числі находилися в Києві вже за часів Ігоря. Ці варяги - християни, каже Голубинський, вчинили внутрішнім християнином Ігоря і переконали Ольгу явно прийняти християнство; вони навернули на християнство і Володимира. На доказ цього Голубинський покликується на вискази саги про Оляфа Тригвисона.¹ Тієї ж думки є Бавмартен. Він каже, що нормани і варяги - християни могли найкраще повчити й освідомити Володимира про християнство, а певну роль в наверненні Володимира мусів відограти Оляф Тригвисон майбутній король норвезький, що саме тоді перебував на княжому дворі Володимира. Бавмартен покликується на слова митрополита Іларіона, висказані в його відомій проповіді п.н." Слово о законі і благодаті ". Іларіон запитує Володимира в своїй проповіді : " Як дійшов Ти до пізнання Христа і зрозуміння правди "? I сам відповідає на ці питання : " Це не були чуда, ні Апостоли, що Тебе

1. Е. Голубинський, Твір_цит., с.128.

просвітили, які мусіли просвічувати інших суворенів і князів. Ти Блаженниче Володимире, дійшов до пізнання правди через просвічення ума і серця. Ти все зрозумів і прийняв хрещення". Це свідоцтво Іларіона є діаметрально про-тивне оповіданню Літопису.¹

Друге свідоцтво, що на нього покликаються Голубинський і Баумгартен - це "Житіє св. Бориса и Глеба" Нестора.² Нестор теж не згадує нічого про проповідників різних релігій, тільки пояснює, що Володимир дійшов до пізнання правди через "просвічення з висоти".

Третє свідоцтво - це "Пам'ять и похвала князю русскому Владимиру" Якова Монаха.³ Яків Монах, як оба передні автори, стверджує, що Володимир завдячує своє на-вернення "небесному просвічення і прикладові своєї бабки".⁴

Всі ці свідоцтва про "просвічення з висоти" щасливо підтверджують наше припущення про сильне моральне

-
1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir..., с.63.
 2. Є.Бодянський, Житіє св.Бориса и Глеба чрезъ Нестора, ЧИОД., Москва 1859., кн.І.
 3. Яків Монах жив около 1070 року.Хоч його твір зберігся тільки в пізніших копіях з ХУ століття - то однаке вчені як : Горський, Нікольський і інші виказали, що це твір київського походження з передмонгольської доби.
 4. В. Срезневський, Пам'ять и похвала князю Владимиру и его житие по списку 1494 р. "Християнское Чтение" Спб. 1849., т.ІІ., с. 317 - 329.-

потрясення всієї істоти Володимира перед його важним рішенням.

Щодо проповідників Володимира ми вповні погоджуємося з Голубинським у тому, що їх треба шукати між варягами - християнами на княжому дворі. Однаке ми склонні до того, щоби ще більший вплив під цим огляdom приписати жінкам Володимира. З них чотири були християнки, а болгарка - мати улюблених синів Володимира : Бориса і Гліба, "багато значила на київському дворі і мала великий вплив на нашого князя ".¹ Отже домашні Володимира : його бабуня Ольга, що за молодих літ його виховувала, відтак його жінки - християнки, а вкінці варяги - християни в війську та на інших становищах включно з добрим другом Оляфом норвезьким конунгом - всі вони впливали на Володимира, підкреслюючи йому скрізь вишість християнства.

З тієї відповіді на перше питання самочинно випливає відповідь і на друге питання : Хто охристив Володимира ? Доходимо до висновку, що коли варяги навернули Володимира на християнство - то найправдоподібніше їх священники його охристили. Це стверджує ісландська сага про Олафа Тригвісона .² Сага

1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви... с. 82.-

2. N.de Baumgarten, Olaf Tryggwison roi de Norvège...
с. 29

каже, що цей славний князь - мандрівник намовив Володимира до християнства і що обряду св. хрещення довершив його пископ Павло. " В таких обставинах - каже проф. Томашівський, невиключена річ, що це свято відбулося в латинському обряді ".¹ Голубинський і Бавмартен теж думають, що Володимира охристили варязькі священники . Однаке більшість українських і російських істориків не годяться на це. Нам насувається така думка : Знаємо, що тогочасна міжнародна ситуація прихильнула Володимира до болгарів, бо болгари саме коротко передтим розгромили византійців, що хотіли завоювати їх країну./986/ Крім цього особисті симпатії Володимира тобто вплив його жінки - болгарки прихильно настроював його до болгарів. Римський історик Амманн допускає, що в Києві ще перед хрещенням Володимира були болгарські священники, які відправляли Службу Божу по старословянськи.² Врешті, якщо Володимир як бистрий дипломат уже заздалегідь думав узяти церковну єпархію з Болгарії, чи ті всі причини не склонювали його до того, щоби попросити особистого хрещення від болгарських священиків ? ³

1. С. Томашівський, Твір цит., с. 78.

2. A.M.Ammann, Ost Slavischen Kirchen Geschichte. Wien 1950., с. 21.

3. На жаль, тут у Канаді, не маючи навіть найконечніших джерел, ми не могли б подати ніодного джерельного свідоцтва на узасаднення нашого твердження. Однаке чи це припущення не заслуговує на те, щоби історики, що мають доступ до першорядних джерел, його глибше перевід студіювали ?

Остається нам ще коротко відповісти на третє питання : Коли , де і в яких обставинах відбулося особисте хрещення Володимира ? Оповідання вставлене в Літопис каже , що Володимир охристився 988 р . Однак і це не зовсім точне . Яків Монах у своєму творі " Память и похвала князю русскому Владимиру " твердить , що Володимир охристився 987 року . Тесаме стверджує і преподобний Нестор у творі " Житіє свв . Бориса и Глеба ." Яків каже , що Володимир , який помер 1015 р . , жив після хрещення ще 28 літ ; отже охристився 987 р . Нестор просто говорить , що хрещення Володимира відбулося 6495 року від сотворення світа тобто 987 р . по Христі . У користь Якова і Нестора свідчать також грецькі літописи . Яків каже , що Володимир здобув Корсунь два роки після своєого хрещення . Знову ж грецькі літописи твердять , що це сталося найпізніше 989 р . Отже Володимир охристився не 988 року , але 987 р . На цю дату погоджуються майже всі новіші історики .¹

Про місце особистого хрещення Володимира оповідання , вставлене в Літопис , не говорить ясно , бо ніби твердить , що це хрещення відбулося в Корсуні , але зараз після цього твердження

1. N. de Baumgarten, Saint Vladimir... с . 65 .

літописець замічує, що вже тоді за його часів сумнівались де Володимир хрестився : в Корсуні, в Києві, чи у Василеві.¹ Яків Монах у " Пам'яті і Похвалі " каже, що Володимир хрестився в Києві. Голубинський твердить, що Володимир охрестився тайно, бо хотів свій народ поставити перед доконаний факт своєго охрищення. А до цього найкраще надавався Василів. Що більше Голубинський твердить, що містечко Василів отримало свою назву саме від хрест-ного імені князя на спомин того, що в ньому хрестився руський князь Володимир - Василь.² Тієї ж думки є також С. Томашівський.³ Натомість Грушевський думає, що Володимир охрестився в Києві і то перед виправою на Корсунь, отже вже 987 року.⁴ З визначніших істориків тільки один Чубатий признає повну правдивість оповіданням Літопису і категорично твердить, що хрещення Володимира відбулося таки в Корсуні 988 р. Чубатий робить це тому, бо помилково заключає, що між хрещенням Володимира, а його подружжям з цісарівною Ганною заходив зв'язок.⁵ Однаке біль-

1. Василів, сьогодні Васильків лежить над рікою Стругою, 36 кілометрів на південний захід від Києва.-
2. Є.Голубинський, Твір_цит., с.133. -
3. С.Томашівський, Твір_цит., с.77.-
4. М.Грушевський, Історія України-Руси...т.І., с.488.
5. М.Чубатий, Історія Української Церкви... с.35.-

шість старших істориків як : Голубинський, Грушевський, Бавмартен опираючись на висказі Якова Монаха :" на друге лъто по крещеніи къ порогом ходы " твердять, що між хрещенням Володимира і його подружжям з Анною не було ніякого зв'язку, бо Володимир охристився два роки перед облогою Корсуня. Тесаме твердять і новіші історики, починаючи від Приселкова¹ творця гіпотези про зависимість руської Церкви від Болгарії, а кінчаючи на синтетикові руської історії П. Ковалевським.² Цей останній - доктор історично - філологічних наук паризького університету, в своїй знаменитій " синтезі руської історії по найновіших даних науки " каже дослівно таке : " Питання про хрещення Володимира і киевлян не ставляється більше в зв'язок з облогою Корсуня." Добре висловлюється Огієнко : " Коли така важна подробиця, як місце охрищення Володимира була вже незнана вдавнину / як стверджує сам літописець/, то треба припустити, що Володимир охристився тихо й тайно від свого народу ".³ А до цього найліпше надавався тихий Васильків.

1. М. Приселковъ, Очерки по церковно - политической истории Киевской Руси X - XI вв. Спб. 1913., с.177.-
2. П. Ковалевский, Исторический путь России. Париж 1949., с.109.-
3. І. Огієнко, Українська Церква. Прага 1942., с.72.-

Тому нам найбільше відповідає думка Голубинського і Томашівського, що Володимир охристився у Василеві . А Василів дістав свою назву якраз від християнського імені Володимира.

Підсумовуючи все досі сказане, доходимо до висновків аналогічних із висновками Бавмартена :

1/ Володимир навернувся внаслідок якогось глиб - шого внутрішнього потрясення. До нього не приходили ні - які чужі проповідники, ні місіонари, але виховний вплив його бабуні Ольги, приклад і вплив його жінок-християнок та його варязьких дружинників вплинули на його рішення.

2/ Хрищення Володимира відбулося 987 року .

3/ Воно мало місце таки на Русі, найправдоподібніше у Василеві .¹

Тепер князь шукав тільки якоїсь нагоди, яка унагляднила б народові національно - політичну користь із переходу на християнство й тим самим улекшила б Володимирові введення християнства в Київській Русі. Така нагода лучилася ще того самого / 987/ року. Політична ситуація уложилася так : Византійська імперія найшлася в скрутному положенні. Серед затяжної боротьби на два боки - з арабами і болгарами - в Малій Азії вибухло повстання під

1. N.de Baumgarten, saint Vladimir..., с.65.-

проводом Варди Фоки, що проголосив себе імператором і пішов походом на Царгород проти обох цісарів Василя II і Костянтина VIII.¹ Опинившись у скрутному положенні цісарі не мали іншої ради, як тільки звернутися за помічю до Володимира, хоч взаємини між Византією і Руссю були неприязні від п'ятнадцятьох літ тобто від нещасної війни Святослава в Болгарії. Тепер Володимир був у такому корисному положенні, що міг цісарям диктувати свої умовини. В тому часі на княжому дворі Володимира гостив Олаф Тригвіссон, майбутній король Норвегії, що вже передтим сповняв різні доручення Володимира. Олаф бере участь у переговорах з греками. Змісту умови докладно не знаємо. Мабуть тоді Русь дістала чорноморську пристань у Тьмуторкані, як догадується Томашівський на підставі чужих джерел.² Володимир погоджується дати цісарям поміч, але під тією умовиною, що вони віддадуть свою сестру Ганну за нього замуж.³ Умову підписано. Був це великий полі-

1. Василь і Костянтин рідні брати, були синами Романа Молодшого, а внуками відомого письменника Костянтина Порфірогенета. Вони царювали разом від 975 - 1025, коли помер Василь, Костянтин помер 1028. В дійсності ж рядив Василь - погромник болгар званий Болгаровбивником.
2. С. Томашівський, Твір цит. с.77.
3. Ганна була внучкою Костянтина VII Багрянородного і сестрою славної Теофано замужньої за німецько-римським цісарем Оттоном II. Теофано була матірю цісаря Оттона III. - N.de Baumgarten, Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X au XIII siecle. "Orient.Chtist". vol.IX., Roma 1927. o.7.

тичний успіх, бо промовляв до уяви і честилюбства того-
часного громадянства. І цілком справедливо. - Византій -
ський цісарський двір у справах родинних взаємин, був
завжди дуже неприступний, а на подружжя з такими варвар-
ськими володарями, як київський, приставав тільки в край-
ній політичній необхідності. Дід обох цісарів Костянтин
Багрянородний полимшив своїй родині вказівки, як посту -
пати супроти таких "ганебних" домагань. "Коли хозари-
писав він - або турки / тобто угри/ або Русь, або який
інший північний, чи скитський народ, як це часто буває,
зачне просити й домагатися, щоби йому прислано царську
одежу, корони чи ризи за яку прислугу або поміч - то
треба вимовлятися, що такі убрання й корони не людьми
зроблені, а прислані від Бога ангелом цісареві Костян -
тинові./що перший прийняв християнство/. Коли який з цих
невірних і нікчемних північних народів зачне домагатися,
щоби посвоячитися з імператором рomeїв, взяти у нього
дональку за себе, або свою дональку віддати за імператора,
чи його сина - треба відповісти на таке ганебне домагання,
що й на це є заборона, страшна й непорушна постанова свя-
того і великого Костянтина ".¹ Такими штудерними аргу-
ментами опрокидували византійці ті почутані, по їх думці,

1. Constantinus Porphyrogenitus, De caeremoniis aulae Byzantinae. PG.т. CXII., c.89.

домагання "варварів". Навіть німецькому королеві Оттонові, що титулувався римським цісарем, відмовили такої почести. Але тепер у цьому критичному положенні за союз із могутнім київським князем, цісарі були готові заплатити навіть найдорожчою ціною. Таким чином Володимир дістав приречення, що сестра імператорів цісарівна Ганна, стане його жінкою. Тоді Володимир вислав на поміч цісарям шість тисяч пішого війська озброєного щитами і копіями. Однаке високе споріднення Володимира з обома цісарськими дворами - східно і західно - римським, вимагало від нашого князя, щоб він наперед сам став християнином.¹ Підготовлений до хрещення ще св. Ольгою і рішений охриститися, Володимир найперше охристився сам² одержавши християнське ім'я Василя. За прикладом Володимира пішло багато осіб з княжого двора, дружини і боярів, як стверджує Шахматов.³ Володимирове військо розгромило Варду Фоку вперше літом 988 р. під Хризополем, а вдруге під Абідосом у квітні 989 р. Сам проводир бунту Варда Фока погинув 13 квітня 989 р.⁴

1. С.Томашівський, Твір цит., с.77. -
2. П.Ковалевский, Исторический путь России.Париж 1949., с. 18. -
3. А.Шахматовъ, Корсунская Легенда о крещении Владимира. Спб. 1906., с.23.-
4. A.Ammann, Ost Slavische Kirchen Geschichte. Wien 1950., с.16. -

Хоч не всі автори погоджуються на вище наведені дати, бо н.пр. Шлюмбергер твердить, що боротьба під Хризополем відбулася в лютні або березні 989 р.¹ то барон Розен² і Успенський³ спираючись на свідоцтві Яхії Антіохійського незбито доводять, що ця боротьба мала місце таки в літку 988 р. Ассирійський історик Ассогіт де Дарон стверджує також, що варяго - руська дружина прийшла під Царгород 988 р. Він твердить і то категорично, що боротьба під Хризополем відбулася 988 року, а під Абідосом 989 р. Найбільш автентичні з природи річи повинні бути тут вискази грецьких істориків, але вони є дуже здержані в описі тих історичних подій, що мали місце в їх власній країні. Лев Диякон не говорить про ці факти нічого. Кедрен і Зонарас тільки коротко стверджують, що у війні проти Варди Фоки брали участь і русини, бо ці сарі заключили з їх князем матріоніяльну угоду щодо їх сестри ; їх князь мав бути швагром цісарів.⁴

1. G.Schlumberger, L'Europe et Byzantine à la fin du dixième siècle. Paris 1900. I p., c.655.-

2. Розень баронъ В., Императоръ Василій Болгаробойца. Извлеч. изъ лѣтописи Яхії Ант. Спб. 1883., с.405.-

3. Ф.Успенский, Императоръ Василій Болг. Спб. 1884. с. 284.

4. Цитати тих чужосторонніх істориків беру з Baumgarten'a, Saint Vladimir...с.73.

Після опису воєнних подій під Царгородом, Літопис несподівано оповідає, що вже 989 р. Володимир пішов воєнним походом на Корсунь. Мимохіть насувається питання: Відки взявся цей наглий і несподіваний похід Володимира на Корсунь?

Томашівський так відповідає на це питання: " Византійська політика, як завжди була віроломна, такою хотіла полищитися і цим разом. Збувши небезпеки при помочи руської підмоги, не думала додержувати умови і не посилала ціарівни до Києва. Та Володимир дуже рішучо відповів на цю подвійну зневагу, політичну й особисту. Він завернув свої побідні полки і на їх чолі вдарив на найближчі византійські посілості на Криму " ¹ Для Византії це був болючий удар, бо грецькі міста на Криму посередничили в торговлі з цілою Східньою Європою і збирали сирівці з "варварських земель" і перепродували туди византійські промислові вироби.

В тому часі Володимир після двомісячної облоги здобув Корсунь. Про здобуття тієї грецької колонії літописець оповідає так:

Пішов Володимир з військом на Корсунь і взяв город в облогу. Став від міста "на одне стрілище" -тобто

1. С. Томашівський, Твір_цит., с. 78.

як далеко летить стріла з лука, і дав приказ добувати город. Володимир завзяvся і сказав, що хоч би прийшлося стояти й три роки, він добуде Корсунь. Мешканці вже ослали, але всетаки не здавалися. Аж один корсунський свіщеник на ім'я Настас вказав князеві спосіб, як здобути місто. Він написав на стрілі : " Від колодязів, що є на сході за тобою, ведуть водопроводи до міста ; перекопай їх і перейми воду ". І цю стрілу випустив з лука так, що вона впала перед Володимиром. Князь приказав перекопати водопроводи, у місті не стало води і Корсунь піддався. Барон Розен твердить, що здобуття Корсуня мало велике значення, бо нагло і неожидано виявило ворога, притім ворога далеко немаловажного і то там, де щойно був союзник. Крім цього була небезпека, що руський князь об'єднається з болгарами, а в руському допоміжному полку вибухне повстання. Це все спонукало царів покоритися Володимирові.²

Щойно тепер царгородська гордість подалася. Цісарі мусіли сповнити свою обітницю і вислали свою сестру до Володимира. З плачем сіла вона на корабель і поїхала морем до Криму. В Корсуні відбулося її вінчання з Володи-

1. П.С.Р.Л., т.І., с. 39. -

2. Розень баронъ В., Император Василій Болгаробойца. с. 215, прим. 169.-

миром. Володимир віддав цісарям Корсунь за віно та з забраними відси священиками і з жінкою вернувся в триумфі у Київ. Подвійний триумф князя мусів перемогти останки поганської опозиції і незабаром могло зачатися загальне хрещення народу.

Византійські хроніки майже не згадують про ці події. Їх мовчанка для нас зрозуміла. Византійські імператори горді й невирозумілі в своїх успіхах, не додержують слова і не сповняють обітниць, але упокорені своїми перехрищеними плянами вони є просто примушенні приняти всі додмагання, що їх щойно відкинули. Тому не диво, що події такі упокоряючі їх національну гордість не могли найти місця на сторінках їх літописів.¹

Натомість інші чужосторонні хроніки кидають ярке світло на вище описані події. І так Яхія Антіохійський² каже, що цісарівна Ганна прибула в Херсон з великим почотом митрополитів і крилошан. Володимир у тому часі виступав уже, як явний християнин та офіційно заявив, що Русь знищить у себе рештки поганства, а прийме християнство.

Ассирійський історик Асогіг де Дарон стверджує, що Володимир відступив імператорам більшу частину своїх варя-

1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... с.83.-

2. У Розена барона В., Императоръ Василій Болгаробойца... с. 24.-

зьких дружинників, що боролися проти бунтивників. І ці дружинники зараз перейшли на службу Візантії.¹

Деякі літописи згадують про те, що цісарівна Ганна приїхала до Корсуня з багатими дарунками, іконами і мощами святих. Між тими мощами була голова св. Клиmenta - Папи римського, що в домонгольській добі тішився великим почитанням на Русі.² Говорячи про почитання св. Клиmenta, годиться згадати, що друг Володимира Олаф Tryggwisson 997 року вже як норвезький король збудував у Нідарос /Трондгайм/ першу катедру і її присвятив св. Климентові Римському.³ Чи був це тільки припадковий склад обставин, чи радше вплив культу св. Клиmenta на Русі, з яким там же Олаф стрінувся ?

Літопис Нестора згадує про те, що Володимир збудував у Корсуні церкву св. Івана Христителя і твердить, що вона в часах писання Літопису ще існувала. Однаке деякі історики зараховують це до казочних оповідань літописця про хрещення Володимира і кажуть, що такими оповіданнями літописець, чи його інтерpolator, хотів додати

-
1. Acohig de Daron, *Histoire Universelle*, Paris 1883.
Traduct. de Fr. Madér. Paris 1917. t. II., c. 164-165.
 2. Гл. Розділ II тієї ж праці., с. 22 - 23
 3. N. de Baumgarten, Olaf Tryggwison roi de Norvège.
с. 9.

своїм оповіданням більші достовірності й правдомовності.¹

Інші руські джерела подають ще цікавий факт, що під час облоги Корсуня до Володимира прийшло посольство від Папи Івана Ху. з мощами святих. Літопис Ніконівський і Степенна Книга оповідають про цей факт майже тимчасими словами "Приходыша послы изъ Рима отъ Папы и моши Святыхъ принесоша къ Володимеру".² Західні джерела цілком не згадують про папське посольство до Володимира, але для них таке посольство не було чимось надзвичайним. Церкви ще не були роз'єднані, а охрищення "великого конунга Гардарики" було дуже замітною подією, щоби не звернути на себе уваги. Це посольство - це тільки початок тих частих і тісних зносин Володимира з Апостольською Столицею, що будуть повторюватися і затіснюватися пізніше. Скруль сумнівається, чи це посольство було від Папи. Він думає, що це було посольство від цариці-вдови Теофано.³

Вернувшись весною 990 року у Київ, Володимир з ревністю неофіта взявся за те, що було найважливішою

1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir..., c.86.

2. П.С.Р.Л., т. I., с. 40.

3. S.Skrulj, Drei Fragen aus der Taufe des hl. Wladimir. A.S.P., c. 255.

справою його життя - за хрещення Руси і введення християнства, як єдиної державної релігії. На Русі обставини були пригожі до цього, бо "християнізація Руси наступила в часі Володимирової єдиновлади над усіми слов'янськими племенами Східної Європи, коли в межах його володіння були знищенні всі політично - племінні окремі - шності і коли вся держава була сентралізована. Одно - цільна Руська Церква мала стати тепер сильним сповідням, що споєвав ці племена сильніше навіть, як сама держава на спільнота."¹

Так народилася нова, золота доба історії великої християнської Руси - України.

---ооОоо---

1. С. Томашівський, Історія України. Старинні і середні віки. Мюнхен 1948., с. 39.

РОЗДІЛ УІ

ХРИСТИЯНСТВО НА РУСІ.

Нищення поганських ідолів.- Масове хрищення киевлян.- Хрищення Русичів.- Рік хрищення.- Звідки Володимир узяв священиків.- Поганська реакція на півночі.- Гіпотези про першу церковну єпархію на Русі: теорія римська і византійська.- Найновіша гіпотеза Приселкова - Томашівського про походження церковної єпархії з Охриди.- Наша т.зв.македонська гіпотеза.-

РОЗДІЛ УІ

ХРИСТИЯНСТВО НА РУСІ.

На думку літописця, Володимир негайно після повороту до Києва взявся безпосередньо за діло християнізації своєї імперії. Старші літописи тобто : Літопис Лаврентівський та Іпатіївський нічого не згадують про хрещення Володимирових дітей, тільки стверджують сам факт навернення цілої княжої родини ось цими ляконічними словами: " Володимир же просв'щенъ самъ и сыни его, " ¹ не подаючи ні часу, ні місця тієї події. Пізніші інтерполятори доповнюючи цей висказ Літопису твердили, що першим актом християнської діяльності Володимира після його повороту на Русь, було охрищення його дітей.² Щоби цій вістці надати більшої поваги, вони твердили, що обряду хрещення дітей Володимира довершив Митрополит Михаїл : " кресты же Михаїль митрополит ".³

1. П.С.Р.Л., т. I., с. 41.

2. Книга Степенная Царского Родословія. Спб. 1896., с. 105.

3. П.С.Р.Л., т. I., с. 41.-

У попередньому розділі ми ствердили в першу чергу на основі свідоцтва Якова Монаха і Нестора, що Володимир охристився 987 р. і то таки на Русі. Неможливо допустити, щоби Володимир сам навернений і охрещений дозволяв своїм дітям дальше оставати в поганстві. Він мусів прийняти хрещення разом із цілою своєю родиною. Це зрештою категорично стверджує одна скандинавська сага, кажучи до слівно таке : " І князь Володимир і княгиня Аллогія разом з цілою сім'єю прийняли хрещення і були утворджені в християнській вірі ".¹ Макарій пише : " Дванадцять малолітніх синів були охрещені в одному джерелі, що досі знане в Києві під ім'ям Хрестатика ".²

З Лаврентіївського та Іпатіївського Літописів слідує, що першим ділом християнської діяльності Володимира після повороту було знищенння поганських ідолів. Подробиці цього нищення описані літописним оповідачем носять на собі характер доволі неправдоподібний - як зовсім случно запримічує Бавмартен.³ Володимир нібито приказав одну частину ідолів спалити, другу порубати, а подобу головного бога Перуна казав при -

-
1. С.каfn, Les antiquites russes... Сіренгафіе 1852.т.І.
"Saga Olaf's-Königs-Tryggwisonar af Gunnlangi Munk".
с.7.-
 2. Макарій Митр., Исторія Русской Церкви. т.І. Спб., с.7.-
 3. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... с.89.

в'язати коневі до хвоста, волочити по місті, а опісля втопити в Дніпрі. Коли ця подоба причалила б десь до берега - то її мали відпихати даліше аж токи вона не допливала до порогів. Уже Костомарів завважив недорічність цього оповідання кажучи, що його автор забув Перуна обезголо- вити, бо ж він мав золоту голову й золоті вуси та пита- ється : чи не було воно простіше і лекше спалити цього ідола ? Говорячи про статую Перуна літописне оповідан- ня додає, що її скинено в ріку, вона переплила пороги і аж там вода викинула її на беріг і це місце називається Перунова Рінь. В "Житті Володимира" кажеться, що другу статую Волоса вкинено в Почайну - доплив Дніпра. Але зовсім слухно примічує Baumgarten, що взагалі виринав питання : чи в тому часі ще були ідоли в Києві ?² Однаке майже всі джерела згадують про нищення ідолів. Неможливо допустити, щоби Володимир чегайно після повороту казав нищити ідолів, бо - як каже Чубатий - це було б нерозумною провокацією поганського народу, який треба було до цього приготувати. Нищення і посміховище з ідолів мало на меті останніх поган, що ще вагалися, змусити до хрещення.³

-
1. Н.Костомаровъ, Историческія_монографіи_и_изслѣдо- ванія. Спб. 1905. т.XIII., с. 370.-
 2. N.de Baumgarten, Твір_цит., с. 90.
 3. М.Чубатий, Історія_Української_Церкви. Гіршберг 1946., с. 36.

Після оповідання про нищення ідолів Початковий Літопис оповідає про масове хрещення київських русинів. Літопис розказує про цю подію ось так : Після вічнання з Анною приступив Володимир до охрищення всього народу. Ідучи з Корсуня забрав він зо собою священика Настаса й інших священиків, а прибувши в Київ казав поскидати всіх кумирів і висмівати їх, статую ж Перуна казав волочити по місті, а опісля втопити в ріці. Потім казав народові йти до ріки хреститися, а нарід це радо робив, беручи собі приклад з князя і бояра "Хто не прийде хреститися, буде моїм ворогом"- грозив Володимир. На означений час усі явилися на ріці, а грецькі і корсунські священики їх хрестили.¹ Подібно оповідає про це Яків Монах кажучи : " Володимир хрестив усю землю руську, а всіх богів поганських знищив ". Яхія Антіохійський каже, що Володимир в умові заключеній з византійськими цісарями зобов'язався охристити цілий нарід своєї держави.² За Лаврентіївським Літописом це хрещення мало б відбутися у Дніпрі, а його уділили священики цісарівної Ганни і священики взяті з Корсуня. Голубинський ставляє в сумнів цю частину літописного оповідання і твердить, що хрещення киевлян не відбулося зараз після повороту Володимира спід

1. ДСРЛ., т. I., с. 42.

2. В. Розенъ баронъ, Императоръ Василій Болгаробойца.
с. 73.

Корсуня, бо тяжко собі подумати, щоби хрещення відбулося без якогось катехуменату - тобто душевного приготування народу! ¹ Як відбувалося таке приготування " ми не знаємо. Голубинський припускає, що народові приказано частинами збиратися у відповідних місцях, туди приходили священники та й обучували нарід у правдах Христової віри. Це були немов школи оглашених для дорослих людей. На всякий випадок хрещення киевлян не уявляло собою якоїсь більшої труднощі, бо в Києві вже від довшого часу було багато християн. Від особистого охрищення Володимира до його повороту з Корсуня ці християни певно з прозелітською ревністю ширili християнство поміж іншими. Треба вірити, як каже Бавмартен, що в хвилині проголошення християнства на Русі, в Києві вже не було багато поган. ² Популярна традиція вказувала на Хрещатик у Києві, як на місце масового хрещення народу, але загально тим місцем уважається гирло річки Почайни там, де вона вливається в Дніпро. ³ Відносно того настрою, про який каже " Житіє Владимира ", " що до хрещення " людіє съ радостью идяху ", належить признати, що більшість прий-

1. Є.Голубинський, Історія Руської Церкви... т. I., с. 165.-
2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir..., с. 90.
3. Є.Голубинський, тамже ... с. 169. зам.2.-

няла християнство з доброю волею і радою" Огласительна проповідь "священиків мала успіх, багатьох переконала про недорічність поганства, а про правдивість християнства і такі переконані люди приймали хрещення направду з радістю. Як буває в усіх інших справах, так і в тій справі певно не бракувало таких, які хрестилися без унунтішнього переконання, а робили це тільки тому, що другі так тоді робили. Як каже Томашівський : Спершу хрещення могло бути більше формальне і символічне, як дійсне.¹ Але певно не бракувало й таких, що осталися глухі на слова проповіди і в іх очах князь і бояри були відступниками від віри батьків. Деякі з них воліли тікати з Києва, ніж підчинитися приказові хрещення,² або й статися - так сказати б - поганськими мучениками. Митрополит Іларіон виразно каже, що як хтось не з любови - то зі страху хрестився, бо "благовірня Володимира було злучене з властю".

Саме хрещення київлян могло відбутися десь що й - но 990 року, хоч літописець роком охрищення киян вважає 988-ий рік. Однак цього року прийняти не можна. Володимир здобув Корсунь в 989 році. Так свідчать і греко-джерела. Потім ще відбувалося приготування народу до

1. С.Томашівський, Вступ до історії Церкви, с.78.-

2. В.Татищевъ, Исторія Россійская съ самыхъ древнѣйшихъ временъ. Москва 1784. т.ІІ., с.74 - 75.-

хрищення. Отже само охрищення народу могло відбутися щойно 990 р. влітку, бо народ стояв по шию у воді.¹ Цей рік уважають роком охрищення українського народу такі по-важні історики як : Голубинський, Бавмгартен, Томашівський, Ковалевський, Карташев, Амманн, Коструба й інші. Про цю важну подію зовсім слушно пише Макарій : " Ця подія - це безсумніву, найважніша з усіх, що колинебудь звершилися на лиці руської землі. Тут рішилася вічна судьба всіх майбутніх синів Руси ; тут теж, у якійсь мірі, рішилася вся наступна судьба і їх дочасної, земської батьківщини. Із закріплленням у нас християнства при великому князеві Володимири зачався новий період нашого життя в усіх ділянках : новий період нашої освіти, обичаїв, законодавства, наших релігійних вірувань, наших святих надій ".²

В цьому історично - культурному факті охрищення Руси дуже важне є те питання : Звідки Володимир узяв священиків потрібних до приготування й охрищення цілого народу ? Початковий Літопис, говорячи про поворот Володимира з Корсуня, каже, що йому тваришили " і попы корсуньски ", а звітуючи про хрищення народу Літопис пише : " На утрія же изиде Володимеръ съ попи

1. I. Огієнко, Українська Церква. Прага 1942., с.82.-

2. Макарій Архієп., Исторія Христіанства въ Россіи до Равноапостольного кн. Владимира. Спб. с.164.

царицыни і съ Корсуньскими на Днѣпръ ".¹ Нема сомніву ,
що до обучення народу в правдах християнської віри Воло-
димир мусів покористуватися священиками, що знали руську
мову і могли добре підготовити нарід до важного акту хри-
щення. Чубатий каже : " Думка, що це переводили грецькі
священики, неправдоподібна, бо вони не знали нашої мови.
Хоч були між ними й такі, що працювали в грецьких коло-
ніях і там часто зустрічалися з руськими людьми та від-
там могли познайомитися з руською мовою, то всежтаки
було їх напевно замало, щоб могли обслужити цілий край.
Поза Києвом мусіли послуговуватися й іншими священиками,
а були ними священики корсунські й наші, що добре знали
нашу мову й нею обчuvали нарід. Крім того мусів Воло-
димир спровадити священиків із Болгарії, а доказом цього
є те, що в тому часі появляється на Русі цілий ряд бол-
гарських творів. Отже певним є, що грецькі священики не
відіграли тут виключної, а навіть найважнішої ролі, а та-
ки свої, таки корсунські й болгарські мусіли переводити
християнізацію Руси ".²

В цій справі оригінальна є думка Голубинского.
Він каже, що грецькі священики приведені з Корсуня були
спосібні до обучування народу, але вони не знали руської

1. П.С.Р.Л., т.І., с. 42.-

2. М.Чубатий, Історія Української Церкви..., с.37.

мови і могли порозуміватися тільки через перекладачів, що в справі обучування народу було дуже невигідне. Щоби могти належно народ повчити - то треба було таких священиків, які могли б говорити з народом його рідною мовою і, які перевели б т.зв. "оглашеніє" народу під надзором гречьких священиків. Такими священиками були частинно священики київських варягів - християн, що були в Києві вже передтим, але тих священиків було рішуче замало в порівненні з числом людей, що мали христитися. Якщо інших священиків не можна було б дістати нізвідки - то, розуміється, треба було б вдоволитися тільки тими, що були і тільки тим, що вони могли зробити. Одначе можна було найти й інших священиків найперше споміж болгар. Немає сумніву, що Володимир постарається про словянські богослужебні книги від болгар. Одночасно з тим Володимир міг попросити і священиків болгар, щоби вони були підготовниками його народу до хрещення. Літопис свідчить, що Володимир знав болгар, бо 985 р. провадив з ними війну, яка покінчилася договором приязни, а також одна жінка Володимира була болгарка. Крім болгарських священиків - на думку Голубинского - Володимир міг також спровадити й інших руських священиків тобто тих, що жили й по сьогодні живуть за Карпатами в південно-західній Угорщині. Вони прийняли християнство на ціле століття скоріше,

говорили тільки іншим говором руської мови, Володимир певно про них знат, бо вони були безпосередніми сусідами нашої Червоної або Галицької Руси і певно Володимир не понехав запросити їх священиків до обучення й охрищення ¹ свого народу. Оде головні думки гіпотези Голубинского. Ця гіпотеза, хоч і можлива - то однаке вона в науці досить осамітнена, майже ніхто другий з істориків її не визнає, а передовсім вона не находить ніякого потвердження в джерелах, ні документах. Натомість більшість істориків припускає, що крім місцевих священиків і корсунських, Володимир покористувався священиками спровадженими з Болгарії.

Отже підсумовуючи все досі сказане, доходимо до висновку, що масове охрищення руського народу відбулося 990 року в ріці Почайні після довшого катехуменату. Обучення народу в правдах християнської віри, а вслід за тим також і обряду хрещення довершили деякі священики грецькі, місцеві варязькі, а в більшості священики болгарські спроваджені Володимиром з Болгарії. Щойно після того понищено поганських ідолів.² Такий перебіг подій більше - менше згоджується теж з перебігом подій

1. Е.Голубинский, История Русской Церкви...т. I., с. 166 - 168.-

2. Т.Коструба, Нариси з церковної історії України Х - ХІІІ ст., Львів 1939., с. 7 - 9. -

хрищення складеним через Голубинского¹.

Там, де дотепер стояли ідоли поганських богів, тепер будовано християнські святині. У Києві на горбі, перед княжим двором, на місці Перуна, Володимир виставив церкву св. Василія, своєого патрона. Дехто думає, що церкву в честь св. Василія Володимир побудував у два до три роки перед масовим хрищеннем народу тобто негайно після своєго особистого охрищення.² На іншому місці Володимир побудував муровану церкву Богородиці, що звалися Десятинною, бо на її утримання князь призначив десяту частину своїх доходів. Про неї скажемо пізніше. Взагалі - як свідчить літописець - майже на кожному місці, де передше було поганське мольбище, Володимир приказував будувати, "рубати" тобто тесати церкви. Будова церков була звержнім доказом поширення християнства.

В Києві християнство не зустріло майже ніякого спротиву; давнє поганство не мало вже життєвої сили й мусіло відступити перед релігією вишого типу. Крім цього тут християнство було поширене вже за Ярополка, а поганство підувало щораз нижче, бо аж Володимир мусів зразу його піддержувати. Коли ж найбільший протектор

1. Є. Голубинський, Крещеніс_святої_Руси. "Сергіевские Листки". Ч. 7., /45/ Париж 1931., с.4 -13.-

2. N.de Baumgarten, Saint_Vladimir..., с.91.

поганства - Володимир охристився, всі його прихильники погани пішли за ним. Отже на півдні християнізація проходила досить легко. Вона не натрапляла тут на більший опір ще й тому, що тут не було окремого стану поганських жреців, які хотіли б боронити своєї релігії. Гірше представлялася справа на півночі, де поганство стояло ще сильною ногою і де ворожбити - волхви, що стояли на чолі поганства, організували сильний спротив проти християнізації їх областей. Тому в деяких околицях хрещення треба було проводити насильно.¹ Голубинський думає, що після хрещення Києва була хрещена найперше Київська область, а щойно після того приступлено до хрещення інших більших городів, що були центрами даних областей.² Тодішня Русь щойно сцентралізована і зложена з різних областей, не уявляла собою одної компактної цілості.

Вона складалася з таких, для себе цілих областей як : Київська або Полянська, Чернігівська або Сіверянська , Смоленська або Кривичівська, Новгородська і ін. Київ, що тільки ідейно став столицею всієї руської імперії - названий " матір'ю руських городів,³ в дійсності і в по-

1. A.Ammann, Storia della Chiesa Russa. Torino 1948., с.12.

2. Є.Голубинський, Исторія Русской Церкви. т.І., с.171.

3. Матір городів по грецьки , так у греків називалися головні городи поодиноких областей в адміністративному поділі держави.

нятті народу, був нею тільки для київської області і для племені полян. Таким чином велика духовна переміна, що йі перейшов нарід у Києві, ще нічого не говорила іншим руським областям, бо вони гляділи не на Київ, але на свої обласні столиці. Натомість для Київської області і для полянського племени приклад Києва, як столиці, був обов'язуючий. Якщо ж Київ сповнив волю князя й охристився - то по його прикладу мусіла це вчинити без вагань уся київська область. Отже треба думати, що після Києва була охрищена київська область і, що правдоподібно такий порядок збережено при хрещенні інших областей.

У Новгороді переводив християнізацію дядько Володимира Добриня і то насильно, бо залишилася приказка, що "Путята / Володимирів намісник/ хрестив мечем, а Добриня огнем ". На думку Голубинского Новгород не був охрищений зараз після Києва, але деяло пізніше, бо інші городи Володимир міг хрестити щойно тоді, коли єпископи призначили для них священиків тобто аж по прибутті митрополита й єпископів. Новгородський Літопис свідчить, що до Новгорода єпископ прийшов 991 р., але він не брався негайно до хрещення народу, тільки резидував якийсь час в неохрищенім городі обучуючи і приготовляючи нарід. Щойно після належного підготовування наступило хрещення народу. Так само міг Володимир поступити також в інших важніших

містах, особливо в майбутніх єпископських столицях.¹

По свідоцтву пізнішого Густинського Літопису, Володимир розділив свою державу між синів, з ними післав священиків. приказав їм навчати народ, христити, будувати церкви . І це сталося . Однаке Голубинський думає, що в тому часі сини Володимира ще були за молоді . Тому склоняється до думки, що Володимир призначив радше своїх намісників до поодиноких областей, або і сам особисто їздив туди, де мало відбутися хрещення народу. Коли ж його сини виростали - то виручали батька в його важких обов'язках. Однаке на нашу думку - не виключена й та можливість, що одночасно з малолітнім сином Володимир посылав старшого, досвідченого своєго намісника так, як колись батько Володимира Святослав післав у Новгород своєго малолітнього сина Володимира з його дядьком Добринею.

Пізніші редакції Початкового Літопису під р. 991, оповідають, що до Новгорода прибув перший єпископ Йоаким, який приказав знищити ідолів, а Перуна кинути в ріку Волхву, тоді заговорив диявол і т.п. Однаке те все - легенди без історичного значення. Фактом є те, що в Новгороді з приводу насильного хрещення були поважні розрухи. Подібне діялося також в інших городах на півночі н.пр. у Ростові, де якийсь волхв станув на чолі реакції проти

1. Є.Голубинський, Твір.цит., с.172.

християнства." У дальших місцях ще довший час залишилося т.зв. двовірство: люди одночасно шанували і християнських святих і давніх богів. У народних віруваннях дещо нові святі прийняли прикмети старих божеств напр. св. Власій став опікуном худоби, яким був бог Волос, св. Іллія зайняв місце Дажбога тощо. Від часу до часу появлялися ще поганські волхви, що піднімали народ проти християнства, але в Україні ніколи не прийшло до сильнішої язичницької реакції, як це було в Польщі вже за півстоліття після офіційного прийняття християнства."¹

З цього всього заключаємо, що християнство ширилося скоріше по містах, як по селах. Ще скоріше воно ширилося по містах, що лежали при головних артеріях густіх великих шляхів, бо туди часто переходили купці - християни і вони мали вплив на місцеве населення. Відтак християнство ширилося скоріше на півдні, як на півночі, бо на півдні воно вже мало майже столітню традицію і тут не було окремого стану поганських жреців. Вкінці християнство ширилося скоріше між вищими верствами населення, як між простолюддям, бо вищі верстви вважали християнство релігією вищого типу, що принесе із собою культуру й освіту.²

-
1. І.Холмський, Історія України. Нью-Йорк - Мюнхен 1919. с. 44.
 2. М.Чубатий, Історія Української Церкви... с. 38.

Після своєого охрищення й охрищення народу, Володимир став працювати над утриваленням і закріпленням християнства в своїй державі. До цього треба було кончестворановлення церковної єпархії тобто зорганізування київської - руської Церкви, яка до теперішнього формальне християнство зробила б глибоким і сутнім і яка планово та систематично переводила б християнізацію всіх проявів громадського і державного життя.

Що вчинив Володимир у цій справі ? З нашого найдавнішого літопису дуже тяжко видобути якісь певні відомості про першу духовну єпархію на наших землях. Це досить дивне й нерозгадане, чому автор літопису не згадав ні словом про таку важну справу, як заведення єпархії, хоч сам був духовною особою. З византійських джерел маємо ще менше відомостей про цю одну з найтемніших сторінок нашої церковної історії. Византійські джерела не згадують навіть про хрещення Руси, хоч знають про подружжя Володимира й Анни. Літопис пише тільки ось що : Володимир вертаючись з Корсуня, забрав зо зобою Настаса та священиків : з Анною прибули з Греції також духовники. Сім літ після охрищення, коли Володимир вибудував Десятинну церкву, віддав її Настасові та священикам " щоби послужили ". Отже про священиків літопис згадує кілька разів, натомість про єпископа, чи митрополита зовсім не згадує. Щойно під 996 р.

літопис згадує про єпископів зовсім принаїдно, а саме з нагоди цього, що Володимир за їх порадою впровадив кару смерти на розбійників. Що за одні були ці єпископи - невідомо.

В науці існують три теорії про походження руського християнства, чи радше про заведення церковної організації на Русі :

Перша - це теорія римська . Вона твердить, що Володимир за намовою Олафа Тригвіссона охристився в латинському обряді, а хрестив його єпископ Олаф Павло. Вслід за тим і єпархію взяв Володимир безпосередньо з Риму. Приклонниками цієї теорії є : Баумгартен,¹ Жюкі,² Данзас,³ і ін. Однак ця теорія найменше поширенна, бо її найменше правдоподібна.

Друга теорія - це теорія византійська , яку можна б назвати традиційною. Вона вважає, що Володимир охристився в Корсуні, а церковну єпархію : митрополита й єпископів узяв з Византії . Так думають :

-
1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... і той же Olaff Trygwisson...
 2. P.M.Jugie, Le schisme byzantin / chap.IV. La conversion de la Russie. Paris 1941.-
 3. J.Danzas, St. wladimir et les origines du Christianisme en hussie. "Russie et Chrétiente". Paris 1935.-

Голубинскій,¹ Макарій²/ Булгаков/, Карамзін,³ Грушев - ський⁴ і багато інших. Ця теорія щораз більше втрачає своє значення і приходить до голосу :

Третя теорія - болгарська, яка каже, що Володимир сам охристився на Русі, а єпархію : митрополита й єпископів, узяв з Болгарії, яка мала тоді окремий від Византії незалежний патриярхат в місті Охриді. Перший видвигнув цю теорію російський православний учений М. Приселков.⁵ Гіпотезу Приселкова підхопили інші вчені й опрацювали її в подroбицях. Ціла низка вчених : українських, російських і інших щораз перетрясли основно і в світлі нової гіпотези такі питання як : дату особистого хрещення Володимира і киевлян. Вслід за тим хрещення Володимира тепер уже не ставляється в зв'язку з облогою Корсуня. Відтак учені прослідили ролю папського посольства в Києві, ролю норвезького короля Олафа Тригвіссона в хрещенні Володимира, питання першої церковної єпархії на Русі, різні чужосторонні впливи на Русі і т.п. у висліді

1. С. Голубинский, История Русской Церкви.
2. Макарий, История Русской Церкви, Спб. 1846-1883. т. II.
3. Karamsin, Histoire de L'Empire de Russie, Paris 1819. т. I.-
4. М. Грушевський, Історія України-Руси. т. I.-
5. М. Приселковъ, Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XI вв., Спб. 1913.-

цього - як каже П. Ковалевський у своїй вдатній синтезі руської історії, по найновіших даних науки - гіпотеза Приселкова може бути признана тепер за вповні підтверджену.¹ Гіпотеза Приселкова назрівала у В.Абрагама,² бентежила В.Пархоменка,³ а вкінці ясно й повно скристалізувалася в Томашівського.⁴ Сьогодні правдоподібно вважають її Амманн,⁵ Федотов,⁶ Шмурло,⁷ Холмський,⁸ і ін., а певно признають її : Бахрушин,⁹ Пресняков,¹⁰ Лужницький ,¹¹

1. П.Ковалевский, Исторический путь России. Париж 1949., с. 109.
2. W.Abraham, Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi. Lwow 1904.-
3. В.Пархоменко, Три момента начальной истории русского христианства.
4. S.Tomashevski, Woher nahm Ukraine das Christentum. Lwow 1929. С.Томашівський, Звідки Україна приймила християнство ? "Нова Зоря", ч.27 - 28.Львів 1929., с.3.-S.Tomaszewski, Nowa teoria. Warszawa 1929 і Вступ до історії Церкви на Україні. З.ЧСВВ.Львів 1932., т.ІУ.
5. A.Ammann, Ost Slavische Kirchen Geschichte. Wien 1950. Kap.II.
6. G.Fedotoff, Le baptême de St. vladimir. "Irenikon" (5). 1938.-
7. Е.Шмурло, Когда и где крестился Владимир святой ? Прага 1927.-
8. І.Холмський, Історія України. Нью-Йорк-Мюнхен 1949.ІУ.-
9. С.Бахрушинъ, Къ вопросу о крещеніи Руси. "Історик Марксист"/2/1937.-
10. Е.Пресняковъ, Лекции по русской истории. "Кіевская Русь". Москва 1938. I.-
11. Г.Лужницький, Історія Всеукраїнської Церкви. /маши-
нопис/ Філадельфія 1950.-

Чубатий,¹ Коструба,² й багато інших.³

Тому, що Томашівський розробив цю гіпотезу, доказав її незбитими історичними аргументами і в головній мірі причинився до її поширення в науковому світі, ми дозволимо собі повністю навести його слова, в яких він подає скондензовано цю гіпотезу. Томашівський пише дослівно так :

" Це що сталося / тобто охрищення народу/, було тільки початком великого історично-культурного завдання, що стояло перед Володимиром. Найважніше питання - справа утворення київсько-руської Церкви, яка поверховне християнство зробила б глибоким і сутнім - полишилося що до вирішення. Що в цій справі вчинив Володимир ? Як уже було зазначене, з нашого найдавнішого літопису дуже трудно видобути якісь певні відомості про першу духовну єпархію на нашій землі. З византійських джерел ще менше : вони не згадують навіть про хрищення Руси, хоч знають про поєднання Володимира й Анни. З усього можна зробити такий

-
1. М. Чубатий, Історія Української Церкви. Гіршберг 1946.
і Українська Церква в половині ХІ ст. на роздоріжжі.
Львів 1931.
 2. Т. Коструба, Нариси з церковної історії України X-XIII ст.
Львів 1939.-
 3. Справді дехто видвигас ще одну теорію т.зв. х о р е -
з м і й с ь к у тобто теорію, що християнство прийшло на Русь не з Охриди, тільки з Хорезму. Гл. Н. Толстовъ, По следамъ древне-хорезмийской цивилизации.
Москва 1948.-З українських істориків до тієї теорії схиляється Г. Лужницький. Однакож ця теорія не має за собою сильніших доказів і вченими непризнана.

висновок, що церковна єпархія на Русі за Володимира, поза горсткою корсунського духовенства, не була грецька ані не була підчинена византійському патріархові. А в тім, це згоджується з політичними взаєминами між Руссю і Византиєю : мимо споріднення обох дворів, вони й дальше були неприязні, а дики печеніги, підбивані греками, не давали віддиху новоохрищеній Русі. Чи з усього того виходить, що церковна єпархія Володимира була латинська ?

Правда, вказівок у цім напрямі маємо дещо. Між іншими, до думання дає ось-який факт : Коли про зносини Володимира з царгородським патріархатом не маємо в джерелах жадного сліду, то в самій Русі переховалися віродосройні вістки про три / чи може чотири / римські посольства до Володимира і два руські посольства до Апостольської Столиці. Одне з тих посольств прибуло саме в часі корсунського походу і принесло Володимирові частину мощів св. Климента, відкритих своєго часу свв. Константином і Методієм у тім же Корсуні / в літописній легенді, т.зв. корсунській, вийшло таке, що Володимир ніби сам із Корсуня привіз жоющі св. Климента і його ученика Фива /. Не можна також заперечити і другого факту : що в Володимировій епосі було на Русі латинське духовенство діяльне / між ним також єпископ, один із них святився навіть у Києві/. Отже годі дивуватися, що такі факти і ще інші

сліди доводили деяких дослідників / православних саме/ до здогаду, що перша руська єпархія мусіла бути римська, як бажала ще св. Ольга.

Проти такого погляду стоять однаке два важні заміти : Один той, що годі зрозуміти, яким способом ця єпархія могла так легко звизантійщитися по смерті Володимира, а другий - звідки в руській Церкві взялася слов'янська мова у староболгарській формі ? Коли б Рим раз мав формально Русь під своюю юрисдикцією, то певно вів би був завзяту боротьбу за її удержання, а тимчасом про неї не знаємо нічого, а' слов'янська мова в Церкві, хоч і під Римом можлива, була б радше мала свою первісну форму - паннонську. Всі ті суперечності можна однаке розв'язати, коли візьмемо під увагу, що в часах Володимира, окрім Церкви римської і византійської / по знаних непорозуміннях, вони знов удержували обопільні взаємини/, була ще третя самостійна Церква, посередна між тими, а саме болгарсько - македонська з осередком в Охриді.

Початкова надія болгарського князя Бориса, що церковний зв'язок із Византією доведе до утворення самостійного патриархату, головна причина, чому він припинив свої взаємини з Римом - як знаємо, не здійснилися, ні за його власного правління, ні за його сина Владимира. Болгарія мусіла задоволитися окремим архиєпископством, а її

церковна самостійність була тільки така, що при помочи учеників св. Методія вона могла замінити грецьку мову на словянську. Навіть такому дужому володареві, як молодший син Бориса Симеон, прийшлося ціле життя боротися за здійснення подвійного національного ідеалу : за болгарську царську корону і за болгарський патриярхат. В очах вихованого в Царгороді Симеона обі сі ціли були нероздільні ; це випливало з присвоеної ним византійської доктрини про єдність держави і Церкви. Не магучи добитися в Царгороді згоди на таке піднесення своєї власної чести і достоїнства своєго архиєпископа, він наперед сам собі узурпував царський титул, а коли вмер головний організатор болгарської Церкви, лояльний супроти Византії архиєпископ Климент, цар іменував його наслідника патриархом і велів себе коронувати на царя. Византія одначе не хотіла ніяким способом прийняти сих фактів, хоч Симеон витиснув ії володіння над сам Босфор і хоч чотири рази облягав Царгород. У великій скруті від Симеонового напору, Византія вдалася навіть за підмогою до Апостольської Столиці. Та коли римські легати готовилися іхати до Симеона, греки надумалися і легатів здіржали. Ясно чому. Перед іхніми очима ставув привид зперед 70 літ - порозуміння між Борисом і папою Николаєм I й перехід болгарської Церкви під безпосередню опіку Риму. Тепер Симеон

покористувався цею ідеєю і, з нагоди свого конфлікту з Хорватією, увійшов у взаємини з Папою Іваном X. Дійшло до умови, що болгарська Церква підчинилася Апостольській Столиці, а ця признала царський титул Симеона, з королівською короною і скіптом.

Вість про порозуміння з Римом мала в Царгороді більший успіх, ніж усі дотогодчані воєнні перемоги і здобртки великого Болгарина. Той сам імператор Роман, що досі й чути не хотів про якунебудь рівнорядність Болгарії, зараз поспішив до Симеона з ласкавими словами. І Византія мала щастя. Найбільший ії ворог, цар Симеон умер незабаром потім, а син його і наслідник Петро показався слабосильним володарем. Він дав себе взяти грецькій дипломатії: одержав визнання царського титулу для себе і патріяршого для архиєпископа, однаке за ціну повного підпорядковання византійській політиці.

Якщо треба приміру на політичну маловажливість формальних титулів, то годі знайти кращий над оцей. Ніколи до того часу Болгарія не була така слаба і не піддавалася так византійським впливам, політичним і церковним, як саме по цім здійсненні мрії батьків. Національна опозиція проти сього стану виявлялася в домових межиусобицях і в богохильській ересі. Все те спонукало вкінці Петра відновити звязки з Римом. Тоді Византійці підбили Святослава

київського на завоювання Болгарії, а коли цей на правду здобув всю східну частину, виступили самі в обороні болгарської незалежності. Виперши Русь над Дунаю і віро - ломно наславши печенігів на Святослава в повороті до Києва, імператор Іван Циміскій заанектував попросту " визволену " Болгарію : синів Петра - Бориса II і Романа - вивіз у Царгород, преслаеський патриярхат зніс, а болгарську Церкву підпорядкував знов Византії.

В дійсності ця сумна доля постигла тільки саму східню, наддунайську частину держави. Західня половина боронила своєї національної незалежності з успіхом, і по смерті Івана Циміскія вспіла сформуватися в окреме царство з осередком у македонській Охриді. Туди перенісся й осідок незалежної болгарської Церкви. Під проводом царів Романа і Самуїла, ця західно - болгарська держава здобула назад частину страчених раніше на сході й півночі земель та, мимо постійних змагань із Византією, пережила ще коротку епоху світlosti. Тоді - то відновилися й перервані зв'язки з Апостольською Столицею, тим більше, що в Царгороді, саме в тім часі, віджив дух Фотія суптоти Риму. Одним словом, під конець X-го віку Болгарія знов перехилилася на бік Заходу.

Відродження болгарської держави й Церкви доконувалося так сказати б перед очима Володимира. Коли він

и. Bojojannpa ha ir. Hebrew, Ezra i Illepmuntip, kepes
я забороняла тим міжнароднім нормам, які встановлюють, що
погані практики та інші навчальні методики, Bojojannpa
жадобою ї, якщо вони отримають їх від асажекоців біля Ало-
їреланти Комітету з питань - асажекоц - національної
титулати, які очолюється генералом Алоїром. Із
координатором. Саме копотко неподалік Bojrapan поспомнил
ноговівські, а вже Марта Генрі 37-річна Алоїза написала
в Алоїрівську Bojrapat є тільки єврейська міжнародна
трансексуальна асоціація з Літургією, то відповідно вона
як під час хірургічного - пінгенкінг зігаспі / зіпепахітот із по-
тического ім'я, якін гарбітів національним Піном та
хочи уважують це неподільним шапаулам бізар-
а лише 60% євреїв є відвертою міжнародною громадою.

Алоїз, як Bojojannpa, вже відмінивши від ті, які
опрятівали євреїв, асажекоц написав із реваншу.
В тарілі континенті, багато альтернативних і непримінних
журналів, які відмінно відповідають економічному Фінансу.
Із Літургією, які відмінно відповідають економічному Гро-
ворівсько - оптикарін Непрі. Офіційно вони називають
хоче якщо життєвий Піном - якщо відмінно відповідає
негаєвітін і міжнародній Бізаріті, які не відповідають, о-
дноскільки опрятівали під час якісь - дінапрін, які від-
повідають якимсь нормам, які відповідають якимсь

Карпати до Дунаю. Як уже зазначувалося, тогочасна Угорщина стояла також під впливом болгарської Церкви.

Макро також підстави здогадуватися, що й особисті симпатії Володимира промовляли за тісними взаєминами з Охридою. Одна з його жінок, узятих ще перед охищеннем, була Болгариня, очевидно княжна і християнка. З нею мав Володимир двох синів, яких найбільше з усіх любив і які мали болгарські імена - Бориса і Гліба. Навіть їхні християнські імена, Романа і Давида були їм надані імовірно в честь головних представників болгарського царського роду. Видно, що та Болгариня багато значила на київськім дворі і мала великий вплив на нашого князя. Одним словом, зворот Києва до Болгарії і її Церкви випливав з тогочасної міжнародної ситуації і з обставин Володимирового життя.¹ Він міг уявляти собі, що ця політика не тільки влегчить велику реформу держави в християнськім дусі, а й доведе київсько-руську Церкву до такого самого самостійного становища, яке займала тодішня охридсько-болгарська. Отсей логічний рахунок показався остаточно хибним - він не передвиджував подій у недалекій же будущчині - однієς в моменті, коли Русь вступила на новий шлях,

1. Недавньо проф. В. Николаєв у своїй кандидальній, а ще мало знаний праці непохитно доказав сильний вплив Болгарії на християнізацію Русі і ще сильніше закріпив т.зв. болгарську теорію. - Гл. проф. Всеволод Николаев, Славянско-българският актор в християнизирането на Киевска Русия. София 1949., с. 18-39.

мав усі прикмети реального і корисного пляну.

Цим способом, з Охридської Болгарії мабуть прийшла на Україну перша церковна єпархія - архиєпископ і єпископи з пресвітерами і вона займалася проповідю - ванням слова Божого й організуванням київської Церкви. Гречче духовенство, що могло прийти з ціаревою Анною або везте на службу з Корсуня, добре до першого масового хрещення народу, до далішої систематичної акції видко мало надавалося : раз з відомих політичних мотивів, а друге, ізза незнання слов'янської мови ". Стільки Томашівський.¹

Ми вважаємо цю гіпотезу з усіх за найпевнішу, бо на нашу думку - вона має за собою сильні докази. Доказами на т.зв. болгарську гіпотезу нашої першої церковної єпархії є :

1/ Незгадування в византійських актах і хроніках імені того патриярха, що хрестив Русь і дав їй первих єпископів. Якщо хрещення руського народу, або бодай перша єпархія походила б з Византії, то певно у византійських літописах це було б нераз згадане, належно заакцентоване й описане до розмірів великої історичної події, як це залюбки роблять византійські джерела навіть з малими й незначними подіями.

1. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви... с. 78-82.

2/ Титул архиєпископа, а не митрополита, що його носять київські єпархи до 1037 року. Цей титул вказує на независимість київських єпархів, як це буде доказано в наступному розділі.

3/ Уживання в Києві старо - болгарської мови, як мови урядової в Церкві і державі.¹

4/ Болгарські безперечні впливи на всі літературні пам'ятники київського періоду.

5/ Факт, що до 1039 р., а на думку деяких істориків і довше, в Києві не було грецьких митрополитів.

6/ Приявність болгарського митрополита при перенесенні мощів св. князів Бориса і Гліба в Києві 1020 р.

7/ Імена Романа й Давида надані при хрещенні синам Володимира в честь членів болгарської династії.

8/ Майже повна однозгідність новіших істориків. Болгарська гіпотеза спонукала вчених до нових дослідів і провірки старих тверджень. За останніх 30 літ майже всебічно насвітлено питання про взаємовідносини Київської Руси, Византії, Риму й Болгарії. Підсумовуючи висліди дослідів за останні роки, можна - як каже Ковалевський - " майже безсумнівно твердити, що перша єпархія була дана Київській Русі не Византією , але болгарським Охридським

1. J.Ledit S.I., "Bulletin d'histoires Slave." Orient. Christiana ", t. XXXII, n. 89. Roma 1933, c. 183-206.

патріярхатом".¹

Щоби цю теорію ще стислише спрекизувати і посунути крок уперед, ми додаємо до неї, як її доповнення ще одну наскрізь нашу теорію т.зв. м а к е д о н с ь к у. Ми видвигаємо цю теорію взявши до уваги ось такі моменти :

1. Місто Солунь, з якого походили словянські апостоли свв. Кирило й Методій лежить на території етнічній і мовній македонській, а не на болгарській, чи сербській.

2. Македонська мова, що на неї апостоли словян Кирило і Методій переклали св. Письмо й богослужебні книги, це не діялект болгарської, чи сербської мови, але це самостійна словянська мова. Так думають такі видатні сучасні філологи, як : П. Дільс,² С. Кульбакін,³ І.Лось,⁴ Я. Рудницький⁵ і ін. Остаточно можна б говорити про солунський діялект македонської мови.

-
1. П.Ковалевскій, Исторический путь Россіи. Париж 1949., с. 17.
 2. P.Diels, Altkirchenslavische Grammatik. т.І., Heidelberg 1922. с.2.
 3. Kul'bakin S., Mluvnice jazyka staroslovenskeho. Praha 1948., с.3.
 4. Los'J., Gramatyka starosłowińska. Lwów - Warszawa - Kraków 1922., с. 1.-
 5. Рудницький Я., Нарис граматики старо - церковно - слов'янської мови. Мюнхен УВУ. 1947. с.1-2.

В. Охрида, що з неї Русь прийняла християнство і першу єпархію, не була з Болгарією ні в зв'язку територіальнім, бо лежить на захід ді Македонії, ні в зв'язку духовім, бо була під органічним впливом сусідньої Західної Церкви, а не Східної.

Отже Русь прийняла християнство з Болгарії, а скавши точніше : з її македонської області.

----ooo----

РОЗДІЛ VII

ВОЛОДИМИР - ОРГАНІЗАТОР ЦЕРКВИ.

Перший єпископ, чи митрополит на Русі? -
Архиєпископ Іван. - Руські єпископи і їх
столиці. - Священики і їх школи. - Будова
Божих храмів. - Установа десятини. - "Цер-
ковний Устав Володимира". - Прибічна ра-
да. - Співпраця Церкви і держави.

РОЗДІЛ УІІ

ВОЛОДИМИР - ОРГАНІЗАТОР ЦЕРКВІ

Володимир вернувся з Корсуня до Києва без ніякого церковного достойника тобто без єпископа, чи митрополита. Початковий Літопис згадує тільки про священиків цісарівної Ганни і про священиків з Корсуня.¹ Здається -як каже Яхія Антіохійський - що византійські церковні достойники супровожали цісарівну Ганну тільки до Корсуня, а не аж на Русь.² Отже в роках від 990 - 996 немає згадки в наших літописах про первого єпископа, чи митрополита. Ще більше загадочна є цілковита мовчанка у византійських джерелах про первісну організацію руської Церкви. Само собою насувається здогад, що Византія не мала взагалі ніякого відношення, ні не гrala ніякої ролі в справі організації руської церкви. Тяжко допустити, щоби руські літописці взагалі не заторкували питання церковної орга-

1. П. С. Р. Л., Спб. 1923., т. I. с. 101.

2. Розень, баронъ В., Императоръ Василій Болгаробойца. Извелеченіе изъ Лѣтописи Яхнѣ Антіохійскаго. Спб. 1883., с. 43.

нізації тим більше, що майже всі літописці це були духовні особи. І знов насувається обуснований здогад про якусь загадочну, але остру цензуру руських літописів - як каже Баумгартен.¹

Щойно під роком 996 літопис згадує про єпископів, але зовсім принагідно, а саме з цього приводу, що Володимир за порадою єпископів впровадив кару смерти на розбіжак.² Що за одні були ці єпископи - невідомо.

Під тим же роком / 996/ записаний у літописі факт збудування Десятинної церкви. Заряд цього соборного храму Володимир поручив Настасові, що помог Володимирові здобути Корсунь, а корсунським священикам поручив слугити в цьому храмі. Значить, що Настас був їх звірхником, а не хто інший. Далі говориться в літописі виразно, що Володимир дав десятину Настасові, а не комусь іншому.³ З цього деякі історики, як : Томашівський,⁴ Коструба,⁵ Лужницький,⁶ Чубатий,⁷ і ін. заключають, що першим єпис-

-
1. N. de Baumgarten, Saint Vladimir..., c. 96.
 2. П. С. Р. Л., т. I., с. 103.-
 - 3.. Там же, с. 104 - 106.
 4. С. Томашівський, Вступ до історії Церкви... с. 83.-
 5. Т. Коструба, Нариси з історії України... с. 18.
 6. Г. Лужницький, Історія Всеукраїнської Церкви... /манифіс/, с. 37.-
 7. Чубатий М., Історія Української Церкви... с. 47.-

копом на Русі був Настас, який однаке не був ні архієпископом, ні митрополитом.

Отже стверджуємо факт, що до 996 р. не було митрополита в Києві.¹ Пояснюється це тим - як каже Чубатий, що "справа єпархій на Русі не була така спішна й пекуча. Християнство спочатку ширилося помалу і це тільки по більших містах, отже не було потреби творити цілого штабу єпархії. Коли переведемо аналогію з іншими сусідними державами, як Польщю і Чехію, то побачимо, що там було те саме. В Польщі заведено митрополію в трицять четвертому році по хрещенні, тобто 1000 р., а до того часу було лише одне єпископство в Познані. В Чехії установлено митрополію в сто літ після хрещення, / 1344 р./ а спочатку також було лише одне єпископство в Празі. Чому в нас мало б бути інакше ? Для кого властиво треба було творити митрополію, коли щойно зорганізовано парохії по містах ".²

Отже : х то , к о л и і д е був першим головою руської Церкви ? І чи був це архієпископ, чи митрополит ? Літопис згадує перший раз про

-
1. Дуже цікаві, а подекуди й ревеляційні погляди на цю справу висловив бельгійський византиніст E. Honigmann, *The Foundation of the Russian Metropolitan Church according to Greek sources*, "Візантион" т. XVII, 1944-1945, с. 128-163. Автор полемізує з поглядами Ю. Вернадського.
 2. М. Чубатий, Твір цит... с. 46.-

митрополита щойно під роком 1039, тобто за Ярослава Мудрого при нагоді здвигнення церкви св. Софії. Другі джерела говорять дуже мало і тільки загально про митрополита й єпископів н. пр. Яків Монах згадуючи про Володимиро-ві трапези каже, що одна трапеза була для митрополита й духівництва: " Володимеръ три трапезы поставляше : первую митрополиту съ епископы и съ черноризьцъ и съ попы, вторую нищимъ и убогимъ, третью собѣ и бояромъ своимъ и всѣмъ мужемъ своимъ ".¹ Голубинський опираючись на одному грецькому полемічному творі і на Кнізі Степенній вказує на першого митрополита, а мав ним бути Леон або Лев.² Інші історики називають першого митрополита Михайлом, а ще інші кладуть одного після одного .³ Справді пом'яники усолших при церкві св. Софії в Києві подають як першого митрополита Леона або Михайла, але пом'яники не є історичними джерелами, бо вони зложені значно пізніше, тобто в ХІІ столітті.

Хоч ім'я першого митрополита зовсім незнане - то все ж - таки під впливом православних істориків виробився

1. "Память и похвала Владимиру Монаха Иакова" в Голубинского "История Российской Церкви. т. I., с. 243.-
2. Е.Голубинский, Твір_цит., с. 264 - 270.-
3. Про Михайла, як першого митрополита є здогади з XII і пізніших століть, однаке вони не мають джерельної вартості. Натяк на його особу зберіг т.зв. Йоакимівський Літопис - фальсифікат з ХІІІ або ХІІІІ століття.

погляд, що першим київським митрополитом був Леон, який прийшов з Царгороду! Що більше, навіть католицькі істо-рики подають Леона в своїх списках, напр. Пелеш ставляє на першому місці Михайла, а на другому Леона.¹ Хоч наш Початковий Літопис не згадує про первого митрополита за часів Володимира - то Новгородський Літопис і книга Степенна згадують про нього / одні про Михайла, другі про Леона/, однаке вони оповідають про цього первого митрополита з таким анахронізмом, що годі на них опиратися. Мовляв, Леона прислав на Русь у 991 році патриарх Фотій, який - як відомо - був патриархом 130 літ раніше : перший раз 858 - 867, а другий раз 877 - 886. Те все вказує на пізніше походження цих відомостей, а вставка про Фотія свідчить яскраво про тенденції таких записок, щоби ствердити, що первый митрополит у Києві був нез'единений, бо поставлений праотцем схизми - Фотієм.² Отже ясно, що справа первого митрополита була немила грецьким кругам і тому вони викидали всяку згадку про первого митрополита, або заступали ії такими вставками, яких помилка є очевидною. Це теж один бодай з непрямих доказів на те, що перша руська єпархія походила з Болгарії, а не з Греції.

1. J.Pèlesz, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Röm. Wien 1878. I., c. 160.

2. М. Чубатий, Твір цит... с. 45.

Наш Літопис зовсім не згадує про митрополита в Києві аж до 1037 р. і це доказує, що в перших роках після хрещення Руси митрополита в Києві не було.

Знаємо певно, що в кілька літ після смерти Володимира головою руської Церкви був архиєпископ Іван. Він стояв на чолі незнаної нам ближче кількости єпископів. Іван був родом мабуть з Болгарії. На всякий випадок його прислано з Охриди. До Києва він мусів прийти ще за Володимира, хоч не мусимо припускати, що він був перший на становищі голови руської Церкви. Після смерти Володимира в перших літах боротьби за київський престіл, нечуємо нічого про архиєпископа Івана; князі змінялися, але він певно полишився на місці. Коли Ярослав побитий над Бугом покинув Київ, а до нього ввійшли Святополк з Болеславом, тоді архиєпископ Іван, як перша по князеві особа, приймав побідників у катедрі св. Софії 14 серпня 1018 р.¹ Архиєпископ Іван першів канонізацію свв. мучеників - князів Бориса й Гліба 1020 р. і написав їм службу, укладаючи стихири на взір стихир євховних Апостолів Петра й Павла.² Згадавши про це Коструба доходить до такого

1. Thietmarus Merseburgensis, Chronicon. MGH. SS., t. III., c. 157

2. Т. Коструба ЧСВВ, Київський Митрополит Іван.. Одна з найцікавіших листатей із часів Володимира В. і Ярослава М. "Календар Української Родини" на 1950., Торонто, с.60-63.-

висновку : " Мабуть не помилюся, коли це віднесу до католицьких переконань нашого Митрополита ". В Ніконівському Літописі - компіляції з половини ХУІ ст., до якої ввійшло багато старих записок, читаємо, що митрополит Іван поставив у Києві камінну церкву свв. апостолів Петра й Павла, а в Переяславі церкву Воздвиження Чесного Хреста.¹ На основі цього Коструба каже, що час митрополитування Івана припадає на час між 1008 - 1020, а даліше стверджує, що Іван не був грек, але слов'янин і був висвячений в Охриді спеціально для Русі.

Саме цього Івана тісами джерела й тісами старі автори тобто : Нестор і Яків Монах раз називають митрополитом, а раз архиєпископом і це дає нам дещо до думання - як каже Чубатий.² У першій мірі мусимо розглянути, що означав термін : митрополит, а що : архиєпископ. Такий добрий історик церковного права як Чубатий так дефініює ці два церковні достоїнства. Він каже : " Митрополит у понятті східного права - це був перший єпископ церковної провінції і як такий він був безпосередньо підчинений патриархові. Натомість архиєпископ по тодішньому церковному праву - це був начальник Церкви, яка організаційно не підлягала царгородському патриархові. Так напр. охрид-

1. Нестор, т. IX.-

2. М.Чубатий, Історія Української Церкви... с.48.

ського патриярха у Византії називали архиєпископом, бо не хотіли давати йому назви патриярха тому, що це було обидою для царгородського патриярха. Ім'я патриярха було традиційно прив'язане тільки до п'ятьох патриярхатів : римського, царгородського, олександрійського, антіохійського й єрусалимського.¹ Голубинський каже, що титул архиєпископа, по пізнішому звичаєві у греків, носили представники частинних церков независимих від п'ятьох патриярхів.² Той же історик каже, що в греків були дві кляси архиєпископів : нижчі від митрополитів і вищі від них. Нижчі від митрополитів були такі єпископи, які не підлягали місцевим окружним митрополитам, але зависіли просто і безпосередньо від патриярхів. Таких архиєпископів у пізніших часах було дуже багато. Архиєпископи вищі від митрополитів були ті, що не підлягаючи патриярхам, користувалися повною независимістю й автономією. Вони по своїй суті були патриярхами, тільки відрізнялися від них титулом і ім'ям. Таких архиєпископів називали автокефальними тобто самостійними. Їх було небагато. До них належали архиєпископ кипрський, болгарський, сербський ін.

Дивним дивом архиєпископа Івана джерела називають архиєпископом. З цього виходить, що руська Церква була

1. М.Чубатий, Твір_цит., с.48.

2. Е.Голубинський, Історія_Русской_Церкви. т.І.с.264
і друга замітка

незалежна від царгородського патриярха, якщо ії голова був архиєпископом. Нові досліди передовсім Томашівського Й Коструби вказують, що зверхник руської Церкви стояв у тісних взаєминах з охридським патриярхом, а також мабуть і сам походив із Болгарії. Рівночасно, коли візьмемо до уваги, що охридський патриярх стояв ближче до Риму, як до Византії, стане нам ясним, чому справа митрополії в перших початках така заплутана та чому Іван не тішився симпатією у греків. Вони вважали його схизматиком, що не признавав царгородського патриярха і через це навіть коригували літописи. Тому на місце первого митрополита вони вставляли Леона, додаючи йому за зверхника патриярха Фотія, або Михайла, але не Івана - ставленника нельояльної болгарської Церкви. Однаке, як виказують новіші досліди ¹ ні Леон, ні Михайло взагалі на Русі не були.

Іван помер невдовзі після канонізації Бориса й Гліба. Його смерть поставила руську Церкву в дуже трудне положення. Болгарський патриярх уже не існував, а властъ тамошнього архиєпископа підданого під юрисдикцію Царгороду обмежувалася тільки до болгарських земель. Отже залишався тільки один законний авторитет, який міг постати нового голову Київсько - руської Церкви, тобто Рим. І дійсно є поважні підстави догадуватися, що з Риму від

1. М. Чубатий, Твір цит... с. 49.

Папи Венедикта VIII прийшов наступник Івана в особі архиєпископа Олексія, теж болгарина. Це був останній голова самостійної Київсько - руської Церкви створеної Володимиром. Однаке грецьке духовництво приневолило його устути, а його місце зайняв під фірмою митрополита руської Церкви заступник византійського імперіялізму на всю Русь Теопемпт, очевидно грек, що з'явився на Русі около 1036р.¹ Таким чином майже після п'ятьдесятьох літ самостійного життя під окремим архиєпископом - ексархом, у зв'язку з охридським патриярхатом і Апостольською Столицею в Римі, Київсько - руська Церква перейшла у безпосередню залежність від Царгороду, як одна з ії останніх 70 митрополій. Так мабуть представлялася неясна справа нашої першої єпархії. Першим настоятелем або єпископом був Настас. У перших роках XI ст. був у Києві Іван, який був архиєпископом - тобто незалежним від Византії. Відтак прийшов висланник Папи Олексій, а після нього репрезентант Византії Теопемпт. Отже наш каталог київських єпархів був би такий :

1. Настас, перший єпископ
 2. Іван / 1008 - 1020/.... архиєпископ
 3. Олексій / 1021 - ?/.... архиєпископ
 4. Теопемпт / 1036 - 1051/ митрополит.
-

1. С. Томашівський, Вступ до іст. Церкви... с. 96.

Митрополит, чи архієпископ стояв на чолі ближче незнаної нам кількості єпископів. Хоч пізніше багато єпископських столиць виводили свій початок від Володимира - то однаке такі перекази не мають історичного значення і в дійсності ми не знаємо, скільки було єпископів на Русі за Володимира. Можемо тільки догадуватися, що головні адміністраційні осередки поза Києвом отримали своїх владик. Томашівський допускає думку, що в першу чергу Новгород дістав єпископа.¹ Там в імені Володимира княжив наперед його син Вишеслав. В деревлянському Туркові, при боці Святополка сина грекинівдови по Яropolкові бачимо навіть латинського єпископа Райнбера, родом німця, що як титулярний єпископ кольберський / на Помор'ї/ прийшов із Польщі разом із жінкою Святополка - дочкою Болеслава Хороброго. Знаючи словянську мову, Райнберн працював над наверненням напів дикого Полісся. Також в інших важких городах могли вже бути єпископи, як н.пр. у Чернигові, Полоцьку, а також Володимирі Вол. Перешиблі, куди могли сягати християнські впливи ще з моравських часів св. Методія. Чубатий допускає думку, що при кінці життя Володимира / 1015/ було вже правдоподібно кілька єпископських столиць на Русі, а саме :

1. С.Томашівський, Твір цит., с.83.-

1. В Києві
2. В Чернігові
3. В Новгороді Великім
4. В Білгороді й
5. У Володимири Волинському.¹

До тих п'ятьох єпископств, Томашівський додає ще два : в Полоцьку і в Перемишлі, що є дуже правдоподібне з уваги на адміністраційне і торгово-вельне значення тих обох міст. Голубинський² і Баумгаутен³ твердять, що крім цього ще були єпископства в Турові й в Тъмуторокані.

Згадку Літопису про те, що Володимир радився з єпископами⁴ пояснюється тим, що єпископи білгород - ський і чернігівський, резидуючи недалеко Києва і будучи властиво суфраганами митрополита, мусіли часто перебувати в Києві й бували на нарадах у князя.

Праця перших єпископів на Русі була дуже тяжка. Хоч хрещення було обов'язкове - то воно по суті в нічому не зміняло доцьогочасного стану. Треба було багато посвятити, терпеливості і майже надлюдського зусилля, щоби

1. М. Чубатий, Історія Української Церкви., с.49.
2. Е. Голубинський, История Российской Церкви...т. I. с. 334 - 336.-
3. N.de Baumgarten, Saint Vladimir...с.102.-
4. П. С. Р. Л., т. I., с.103.

в уми й серця темної поганської маси вщіпити бодай елементарні засновки християнської віри й моралі.

Щоби чисто формальне навернення населення пере-
мінити в дійсне і глибоке крім праці й посвяти єпископів
ще треба було дуже багато рядових священиків.
Тимчасом їх кількість була дуже обмежена, до того всі
вони були чужинці і це ще більше утруднювало приєднуван-
ня людей до нової релігії. На довшу мету послуговуватися
тими чужими священиками було неможливе, тому Володимир
почав дбати про освіту власного духовництва. Літопис опо-
відає, що після охрищення Володимир забирає дітей у бояр
і давав їх на книжну науку, а матері плакали, бо не ро-
зуміли значення цього діла.¹ В тому часі школи не мали
іншого призначення як тільки поглиблення богословських
наук. Так було всюди на Сході, так було теж і на Заході,
аж до часів гуманізму.²

Отже Володимир оснував у Києві першу духовну шко-
лу. На жаль, про цю першу культурну установу близче ні-
чого не знаємо. Можемо тільки догадуватися, що зразок
тієї школи Володимир узяв напевно з Византії, де наука
й шкільництво стояли тоді на високому рівні ; без сум-
ніву вище, як на Заході. В Греції у великих містах були

1. П.С.Р.Л., с. 100.-

2. Срезневскій И.И., Древніє памятники Русского письма
и языка. Спб. 1882., с. 77. -

тоді високі школи - університети, у провінціяльних містах були школи звані провінціяльними, подібні до наших середніх шкіл, а по містечках були міські школи.¹

Володимирова школа була мабуть такою провінціяльною школою. В ній учили мовних предметів, літератури і деяких реальних предметів, але все в застосуванні до богословських наук. Науку в цій школі Літопис називає "Книжное поученіе".² Навчали в цій школі грецькій болгарські вчителі. З мов учили передовсім грекої та словянської мови. Підручниками до словянської мови були переклади греких творів, солунським говором старо - болгарської мови або македонської. Літературою були твори греких Отців Церкви, а не класиків. З реальних предметів у тій школі вчили астрономії - тобто способу складання т.зв. пасхалії, геометрії та аритметики. Аритметика скоро прийнялася і розвинулася і вже в XII столітті маємо в Новгороді наших славних математиків /.³ З тієї Володимирової школи вийшло багато ревних духовників, а навіть пізніший київський Митрополит Іларіон - автор кількох богословських творів.⁴ З цього виходить,

-
1. М.Чубатий, Історія Української Церкви, с.42.
 2. П.С.Р.Л., т.І., с.101. -
 3. Шмидтъ Е., Исторія среднихъ учебныхъ заведеній, Спб. 1878., с.16-І-далъше.
 4. Калугинъ О.Г., Иларіонъ митрополитъ Кіевскій и его церковно-учительные произведенія. Спб. 1894., с.34.

що ця школа стояла на досить високому науковому рівні, коли з неї виходили люди з такою широкою ерудицією.

До утривалення християнства на Русі Володимир мусів ще подбати про будову Божих храмів у потрібній кількості. Це було найперше практичне завдання християн. Літопис стверджує факт, що зараз першого року після охрищення народу, Володимир приступив до будови храмів.¹ Рахуючися з людською психікою Володимир, як мудрий володар, ставив християнські храми звичайно на тих місцях, на яких передтим стояли поганські кумири, н.пр. церква св. Василія стояла в Києві на горбі, де раніше стояв Перунів ідол. Найщедріше церквами був вивінований сам Київ. Записка у Дітмара Мерзебурського каже, що Німці, які були в Києві 1018 р. оповідали про 400 храмів.² Може це число перебільшене, але певно не дуже, бо ці церкви були переважно малі, деревляні, дуже часто приватні, що їх будували члени княжих родів, бояри або багаті купці свої і чужі для власного вжитку. Літописець, оповідаючи про будову тих церков, уживає виразу : "рубати храми" - тобто тесати. Знаємо напевно тільки про одну камінну церкву, що її збудував сам Володимир зараз після свого охрищення. Була то церква посвячена св. Климент-

1. П.С.Р.Л., т. I., с. 99. -

2. Thietmarus Merseburgensis, Chronicon. MGH. SS. т. III., с. 144. -

тові Папі Римському, опісля Пресвятій Богородиці, знана під назвою Десятинної.¹ Сю церкву будували корсунські майстри. У ній були мощі св. Клиmentа, прислані Папою Іваном ХУ і ті образи, хрест та посудина, що іх Володимир привіз із Корсуня. Біля тієї церкви станули навіть два мідяні коні привезені також із корсунського походу. Ця церква була правдоподібно мурована, бо в рік після пожару / 1017/ архиєпископ міг у ній приймати Болеслава і Святополка, як про це ми вже згадували вище. Хоч Десятинна церква була мабуть найбільша і найбагатше вивінена - то вона не була головною, архикатедральною церквою. Голова Руської Церкви мав свій осідок при св. Софії, фундований мабуть ще св. Ольгою, але не на цьому місці, де пізніше став собор св. Софії.² Так думає Томашівський. Однаке інші історики як : Карамзин,³ Голубинський,⁴ Бавмартен⁵ і другі думають, що Десятинна церква була кафедрою аж до того часу, коли Ярослав Мудрий вибудував катедру св. Софії. Придержуючись вище сказаного, що за

1. С.Томашівський, Вступ до історії Церкви...с.83.

2. С.Томашівський, Твір цит... с.83.-

3. M.Karamsin, Histoire de l'Empire de Russie. Paris 1819., т.І.,с.278. -

4. Є.Голубинський, Історія Русской Церкви...т.І., с.509.-

5. N.de Baumgarten, Saint Vladimir...с. 103.-

часів Володимира нє було ще на Русі митрополита; а не-
певнє й те, чи Настас¹ був єпископом, бо навіть Літопис
наазиває його тільки " мужъ нѣкій ",¹ а після смерти Во-
лодимира Літопис називає Настаса " десятинникъ ". - Ми
думаємо, що Десятинна церква не була катедрою. З інших
церков фундованих Володимиром знаємо про згадану вже цер-
кву св. Василія в Києві на горбі, церкву Преображення у
Василеві і певно було ще багато інших. Якія Антіохій ~
ський твердить, що й дружина Володимира порфіородна
Ганна долучилася до своєго чоловіка в цьому шляхотному
змаганні будови Божих храмів.²

Дня 11-ого або 12-ого травня 996 р. відбулося
торжество посвячення новозбудованої церкви Успення Пресв.
Богородиці. З цього приводу Володимир улаштував велике
торжество, казав убогим роздати щедру милостиню, а ново-
збудованій церкві приділив т. зв. д е с я т и н у .³ Лі-
топис пише дослівно так : " далъ отъ имѣнья своего и отъ
градъ своихъ десятую часть ". Сама установа десятини
в тому часі була незнана у Византії, а на Заході навпа-
ки : була тоді в повній силі. Введена звичаєвим правом

1. П.С.Р.Л. т.І. с.53 і 62. -

2. Розень, баронъ В.Р., Императоръ Василій Болгаробойца. Извлечение изъ лѣтописи Якъи Антіохійскаго. ЗИАН. Спб. 1883., с.24.

3. П.С.Р.Л. т.І., с. 63. -

десятина була залегалізована Карлом Вел. 778 року.¹ На Заході десятина полягала в тому, що держава була обов'язана віддавати в користь Церкви десяту частину всіх своїх щорічних приходів, так грошевих, як і натуральних. По друге : десятину на Заході мала давати не тільки держава, але й усі громадяни. Так багаті, як і бідні були обов'язані на користь Церкви віддавати десяту частину всіх своїх щорічних приходів грошевих і натуральних.

Десятина на Заході йшла не тільки в користь вищої церковної єпархії / єпископів/, але також у користь рядового духовництва / приходських єреїв/, тобто державна десятина повинна була йти і в дійсності йшла на користь єпископів, а десятина підчинених громадян ішла на користь місцевого, рядового духовництва, однаке з тієї десятини громадян єпископи діставали ще одну четвертину.²

1. Pertz, Monumenta Germaniae Historica. III., 36. (§7.).

2. В капітулярі Карла Вел. з 785 р., § 17 читаемо : "Similiter secundum Dei mandatum praecipimus, ut omnes decimam partem substantiae et laboris sui ecclesias et sacerdotibus donent, tam nobiles quam ingenui, similiter et liti juxta quod Deus unicuique dederit christiano, partem Dei reddant." - Західня десятина ділилася на три кляси: decima personalis - з грошевих приходів і з ремесла ; decima praedialis - з плодів землі; decima mixta - з животин. Decima praedialis мала ще два підподіли: decima maior - з хліба і вина ; decima minor - з овочів. Гл.Clarke H.W., History of Tithes. London 1891.-

3. Аномалии в работе АКТРОВ NetTop. Т.И., Н.-Р. №, С.6. -

2. Гидроакуст. Изд-во Академии Наук СССР, 1988. -

1. Гидроакуст. Изд-во Академии Наук СССР, 1988. -

то звичайні люди були б обов'язані складати її не єпископам, але приходським священикам. Під 1037 роком Літопис пише таке про Ярослава М : " ины церкви ставяше по градомъ и по мѣстомъ, поставляя попы и дая имъ отъ имѣнья своего урокъ, веля имъ учити люди ".¹ Якщо міські й сільські священики діставали б на своє утримання десятину , приписану Володимиром, то Ярослав не мав би потреби давати їм " урока отъ своего имѣнья ".

Друга різниця між десятиною Володимировою і західною була та, що Володимир не накладав обов'язку десятини на всіх людей, тільки на власників недвижимостей, які приносили їм дохід. З цього виходить, що Володимир не хотів десятиною обтяжувати всіх своїх підданих, тільки їх одну клясу найбільше заможну і засібну т. зв. " вотчинниковъ ".

З приводу посвячення Десятинної церкви, Літопис пише, що Володимир дав тій церкві : " отъ имѣнья своего и отъ градъ своихъ десятую часть ". З цього довідуємося дещо про об'єм і засяг десятини. Отже Володимир призначив десятину " отъ имѣнья своего " - тобто від своєго майна і **хозяйства**. А **хозяйство** Володимира, як і прочих князів ділилося на : рільництво, садівництво, огородництво, риболовство, тварництво й т.п. Літопис не каже

чи Володимир призначив десятину з усіх родів хо^зяйства, чи тільки з деяких. Знаючи щедроту Володимира з ії інших об'явів, належало б радше допускати перше. Дальше каже Літопис, що Володимир призначив десятину " отъ градъ своихъ " - тобто від своїх державно - адміністративних приходів, які поодинокі городи - як центри областей, складали Володимирові. До цього рода приходів належали : данини, кари за переступства законів, приходи із судових справ і процесів. Десятину з тих усіх приходів Володимир призначив єпископам. Каже Літописець, що Володимир призначивши десятину Київській церкві Пресв. Богородиці 996 р., написав про це відповідну грамоту і зложив її в церкві.¹ На превеликий жаль ця грамота, в якій ми напевно нашли б відповідь на неодне питання, не зберег - лася до наших часів.

Архиєреї, як вищі церковні достойники вже із своєго становища належали до визначних людей у Руській Державі. А всі визначні люди, як : князі і бояри мали т. зв. " вотчины " тобто більше або менше обширні хо^зяйства, на яких господарили через своїх сільських холопів. У слід за тим Голубинський припускає, що Володимир учинив архиєреїв такими " вотчинниками " даючи їм більшу кіль -

1. П.С.Р.Д., т.І., с. 65. -

кість землі в відповідною кількістю холопів, потрібною до ведення хозяйства.¹ В пізніших часах при наших архиєреях з'являються т.зв. боярські діти. Це були світські слуги архиєреїв, або іх урядовці в справах економічних, чи адміністраційних. Немає сумніву, що ті боярські діти походять ще з часів Володимира, що їх призначив до послуг архиєреям. В "Уставі Ярослава" згадуються т.зв.

"Софіяни" - тобто боярські діти, що служили архиєреям у св. Софії в Новгороді.² Між недвижимими маєтностями наших владик згадуються також т.зв. "города".³ тобто більші й укріплені хутори, немов замки з більшим поселенням холопів при них.⁴ Якщо так - то принадлежність одного города до Київського архиєпископства, чи єпископства можна по всій правдоподібності віднести до часів Володимира. В Ніконівському Літописі під 1123 роком згадується город Синелица - нинішнє містечко Сенча в Полтавській губернії над річкою Сулою, як принадлежне до Київської єпархії від давніх часів.

-
1. Е.Голубинский, История Русской Церкви., т. I., с. 511.
 2. Софийский Временникъ, изд. Строева, I., 129. -
 3. Боголюбов Андрія Боголюбського був саме таким городом. -
 4. Літопис росказує, що 1055 р. другого Новгородського єпископа Луку Жидяту його домашні холопи оклеветали перед митрополитом. А третього Новгородського єпископа Степана його холопи задушили 1068 р. -

Ось так Володимир забезпечив єпископів у засоби до життя найперше десятиною, а відтак недвижимим майном з відповідною кількістю служби.

Інституція десятини - це ще один із доказів, що Володимир у церковних справах не йшов за Византією, бо там тоді десятини не знали. Крім цього десятина дозволяла вищому духовництву відразу стати окремим суспільним станом, як бояри, чого у Византії теж не знали. Таким чином молода руська Церква стала відразу матеріально забезпечена і незалежна від інших чинників.

Десятина проіснувала на Русі аж до нападу монголів.¹

З християнством прийшла на Русь і головна підстава всіх культурних держав - тобто законоправність. Крім цього із зростом Церкви треба було їй застерегти певні права, як це було в Греції і Болгарії. Тому вже в часах Володимира на Русі появляється церковне законодавство. До нас дійшов т. зв. "Церковний Устав князя Володимира"² - тобто правильник, чи збірник законів, що бодай у часті містить церковно - правні норми князя Володимира.

-
1. Н. Суворовъ, Твір_цит., с. 195. -
 2. Повний текст Уставу містимо в "Додатку". -

З приводу цього Уставу розрослася досить широка література. Вона зачинається від Захарії Копистенського, який не сумнівався в автентичність Уставу. Цим Уставом цікавались і про нього в своїх працях писали численні дослідники XIX і XX століть. Однаке головним завданням їх дослідів над Уставом не був сам зміст Уставу, але переважно вияснення спірного питання про його автентичність. Починаючи від Карамзіна, який називає цей Устав апокрифом,¹ деякі дослідники досить рішуче виступали з доказами, що "Церковний Устав", який дійшов до нас з ім'ям Володимира, вдійсності був складений чи підроблений значно пізніше, може навіть у третьому чи четвертому столітті після Володимира. Проти автентичності Уставу виступив остро є. Голубинський називаючи його "мнимим уставом Володимира", що його на Русі не знали і, що він у сьогоднішньому виді, не приніс би нам ніякої користі.² Другий російський учений Н. Суворов доказував, що т.зв. "Церковний Устав Володимира" складений був під західними католицькими впливами не скоріше, як при кінці XIV віку. Суворов підозрівав митрополита Кипріяна / 1381-1406/ як

1. M. Karamsin, Histoire de l'Empire de Russie.
Paris 1819. t. I., c. 297. -

2. є. Голубинский, История Российской Церкви. т. I.
с. 399 - 410. -

того, що брав участь при фальшуванні Уставу.¹ Ще інші вчені добачували в Уставі не тільки познаки західно - католицьких впливів, але й твердили, що Устав Володимира позитивно опирається на німецькому канонічному праві. Так думає Баумгартен під впливом Фріцлера.² Однаке не зважаючи на спільну критику, в сучасній науці панує думка, що "Устав Володимира" бодай в частині своїй містить церковно - правні норми Володимира. Справді списки Уставу, які ми маємо сьогодні походять не з Володимирової доби, а з пізніших часів, у тих списках є різні пізніші наверстування, зміни, додатки, тощо, але права на іх основа походить з часів Володимира. Такого погляду на Устав Володимира тримаються: Неволін, Ключевський, Павлов, Владимирський - Буданов, Самоквасов, Ясінський, Ол. Лотоцький, Чубатий, Зайкин, Вол. Левицький і ін. Але й між тими вченими, що визнають автентичною правну основу Володимирового Уставу є розходження в самому розумінні автентичності тисі основи. Дехто з тих учених висловлює думку, що основа Володимирового Уставу є автентична, але тільки з матеріального боку, натомість вона є неавтентична з погляду формального.

-
1. Н.Суворовъ, Слѣды западно - католическаго церков -
наго права въ памятникахъ древняго русскаго права.
Ярославль 1888., с.192 - 195.
 2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... с. 106.

Згадані дослідники думають, що в основі цього Уставу дійсно лежать церковно - правні розпорядки видані Володимиром у різних часах, обставинах, а навіть видані устно, але записування, впорядкування і кодифікація тих розпорядків були приватною справою довершеною без участі Володимира, може навіть і пізніше. Навпаки, більшість учених схиляється до думки, що вже за часів Володимира був мабуть офіційно складений збірник церковних законів, який і лежить в основі тих пізніших редакцій Уставу, що збереглися до наших часів.

Отже щодо автентичності Володимирового Уставу, ми приходимо до висновку, що за винятком деяких елементів тексту тієї пам'ятки, а саме : за винятком передмови, заклються на " обидящих ", деяких точок у перечисленні компетенції церковного суду й складу " церковних людей "- решта Уставу Володимира тобто саме його частина про церковний суд, уявляє собою правдо-подібне, що мав 1 міг скласти перший на Русі християнський законодавець у конкретних умовах тодішнього нашого державного і церковного життя.

1. Олександер Лотоцький, Церковний Устав князя Володимира Великого. Відбитка з "Ювілейного Збірника НТШ у Львові в п'ятьдесятіліття основання: 1873-1923. Львів 1925., с. 17. -

Таким чином ми прилучуємося до опінії пануючої в науці про автентичність правої основи Володимирового Уставу.

Щодо чергового питання : коли і як була зафіксована і впорядкована ця правна основа Уставу Володимира, ми згідно з поглядами більшості вчених висловлюємо думку, що в часах Володимира існувала можливість для своєчасної офіційної писаної фіксації такого церковного кодексу, як Устав Володимира. Вповні погоджуємося з думками проф. О. Лотоцького, який каже так : " Коли існували перед Володимиром значніші християнські громади - то мусіли бути зав'язки школи і книжності, мусіли бути й книжні та письменні люди, що служили християнському князеві в його державних потребах ; тим більше в цьому випадку могли допомогти йому й навіть були в тім безпосередньо заінтересовані такі досвідчені в тих справах правники церковні, як тогочасні єпископи... Навіть закон меншого значення, в якому було заінтересоване юридично освічене духовництво - закон про десятину - був за часів Володимира оформленний в певний акт офіціяльний та урочисто положений на сковорі до Десятинної церкви : а через яких сто літ навіть князі окремих областей не вбачають іншої форми для зафіксовання своїх правних відносин до Церкви, як офіціяльний акт . З тим більшою певністю можна це сказати про величого князя київського, про особу Володимира Великого, який мав

прецеденти важних офіціяльних актів в умовах його предків з греками та в широких зносинах своїх із закордонним світом, розуміється засвоював практику закордонних порядків".¹

Ці погляди й міркування проф. Лотоцького видаються нам цілком слушні. На доказ придатності державного апарату за Володимира до об'їційного складення правного кодексу можна б ще навести постанову русько-византійського трактату 945 р. про видавання "паспортів" тим руським купцям, що їздилі до Византії.

Устав Володимира дійшов до нас у різних рукописах і редакціях починаючи від XIII століття до XVIII так, що ледви чи могли б ми найти два ідентично такі самі прімірники. Починаючи від митрополита Евгенія / 1767-1837/ / на світі Євфимій Болховітінов/ в наукній літературі загально прийнявся поділ усіх рукописів Уставу на три редакції : коротку, середню і довшу.² Цей поділ приймають : Голубинський,³ митрополит Макарій,⁴ і ін. Інші вчені

1. О.Лотоцький, Твір_цит... с.19. -
2. A.Pszywyj, Die Rechtslage der Kirche in kiewer Staat auf Grund der fürstlichen Statuten. Graz 1950., с.10.
3. Є.Голубинський, Історія Русської Церкви... т.І., с.399.-
4. Митр.Макарій, Історія Русської Церкви... т.І. Спб.1868., с. 216. -

ділять усі рукописи Уставу Володимира тільки на дві редакції : одну коротку й одну довгу. Ми опираємося на довшій редакції Уставу напечатаній у Голубинского, а взятої з Кормгої Книги XIII століття Новгородської катедри св. Софії.¹

В кожній із згаданих редакцій Устав Володимира складається з трьох головних частин :

1. Перша частина зачинається коротким уведеннем, в якому Володимир говорить про прийняття християнства від греків, про прийняття першого митрополита Леона / інших рукописах : Михайла / від патриарха Фотія, про судову Десятинної церкви і про призначення десятини для неї.

"Се язъ князъ Василій, нарицаемы Володимиръ, сынъ Святославъ, внукъ Игоревъ, блаженный княгини Ольги, въспріялъ есмъ святое крещеніе отъ Греческаго царя и отъ Фотія патріярха Царегородскаго, взяхъ първаго митрополита Леона Кіеву, иже кръсти всю землю Русскую святымъ крещеньемъ"...

2. У другій часті Володимир відає церковний суд митрополитові й єпископам над т. зв. " церковними людьми " і світськими в точно означених цивільних і карних справах та остерігає перед пізнішим нарушенням цього привілею.

"Потомъ разверзше греческий Номоканонъ, и обрѣтохомъ въ немъ, оже не подобаетъ сихъ судовъ и тяжъ князю судити ни бояромъ его ни судьямъ; и язъ, сгадавъ съ своею княгинею съ Анною и съ своими дѣтьми, даль есмъ ты суды церквамъ, -митрополиту и всѣмъ пискупіямъ, по Русской земли..."

1. Голубинский, Твір цит., с. 621 - 628.

А се церковніи суди: роспуть, смилное, засташанье, умычка, пошибанье промежи мужемъ и женою о животѣ, въ племени или въ сватьствѣ поимутъся, въдьство, зелінничество, потвори, чародъянія, волхвованія, уреканія . . ."

Отже подружі справи і промахи, родинніі сварки, побиття батька, чи матери, провини проти моралі, ворожбицтва ітд. те все належало до церковних судів.

З. В третій части Володимир підчиняє т.зв. " церковних людей " Церкві. У довших редакціях ще є розпорядок, яким єпископам віддається нагляд над мірами і вагами, а також є ще епілог, в якому Володимир остерігає перед нарушенням Уставу.

"Кто иметъ преступати правила си... да будуть прокляти въ сїй вѣкъ и въ будущій семію зборовъ святыхъ отецъ вселенскихъ".

Хоч деякі вчені добавчували в Уставі Володимира безперечні впливи західні, а другі вчені старалися розкрити в ньому впливи грецькі, ми ствердмуємо, що той Устав Володимира витворився так під впливом юридичних пам'яток Сходу, як і Заходу, а водночас місцево життя народу і старо-русське звичаєве право мало свій вплив на Устав Володимира. Доказом цього є розпорядок про десятину, про засяг церковних судів, про різні категорії церковних людей і т. зв. *forum mixtum*.

Зсумовуючи все досі сказане доходимо до таких висновків :

1. Правна основа Уставу Володимира є автентична і походить з часів Володимира не тільки з матеріального боку, але правдоподібно також і з погляду формального.

2. В самому змісті розпорядків Уставу Володимира завважуємо впливи грецькі. Однаке розпорядки Уставу ніяк не є невільничим наслідуванням грецьких законів, бо в них добачуємо теж впливи західного судівництва і місцевого права звичаєвого.

3. Схрещування церковних впливів Сходу і Заходу на тому самому руському ґрунті творило влучну синтезу східного і західного християнства з ясною тенденцією витворити свою власну церковно - культурну індивідуальність.

Таким чином разом із християнством Володимир запровадив на Русі законоправність. До помочи в цій реформі Володимир створив прибічну раду зложену з дружинників, бояр і єпископів. Архиєпископ, як це було на Заході, займав почесне місце в цій раді, був немов заступником князя - примасом. Ця рада була законодатною устальною. Перші Володимирові закони були ліберальні. Він зніс кару смерти, а злочини карав тільки грошовою карою. Однаке, коли в наслідок цього розмножилися розбійники,

Володимир за радою єпископів знов привериув кару смерти.¹

Ця тісна співпраця Церкви і держави, ця свобода -
ї незалежність Церкви дуже причинялася до скорого поши-
рення християнства на Русі. Таким чином Володимир старав-
ся затримати християнство в своїй державі, повести її
шляхом християнської культури та засвоїти її той могутній
чинник спійності, яким для Русі стала її власна руська
Церква - синтеза східнього і західнього християнства, ана-
логічно до всієї культури руського народу.

Отже Володимир проявив себе як розумний організа-
тор не тільки Руської Імперії, але й Руської Церкви.

---ooOoo---

1. П.С.Р.Л., т.І., с. 54.

РОЗДІЛ VIII

ЗВ'ЯЗКИ ВОЛОДИМИРА З АПОСТОЛЬСЬКОЮ СТОЛИЦЕЮ І З ЗАХОДОМ.

Взаємні посольства між Римом і Києвом.-
Володимир і Брунон з Кверфурту.- Дипломатичні зв'язки із Заходом.- Родинні зв'язки з володарями Заходу.- Тірговельна умова з Болгарами.- Війни з печенігами.-
Популярність Володимира серед своїх і чужих.- Чи Володимир був коронований ? Знак тризуба. -

РОЗДІЛ VIII

ЗВ'ЯЗКИ ВОЛОДИМИРА З АПОСТОЛЬСЬКОЮ СТОЛИЦЕЮ І З ЗАХОДОМ.

" Українська Церква від св. Ольги аж досі стоїть на роздоріжжі між Сходом та Заходом, між Римом та Византією з ясною тенденцією витворити свою власну церковно-культурну індивідуальність оперту на догматиці Вселенської Церкви. Українське церковне життя від самих початків ставало синтезою східнього й західнього християнства" — так пише проф. М. Чубатий.¹ Бажаючи зберегти свою незалежність від Византії, молода Руська Церква завжди зверталася час до часу на Захід. Почавши від Ольги, Апостольська Столиця завжди стояла в якомусь відношенні до справи поширення християнства на Русі. Хоч боротьба між старим і новим Римом ішла часто через Русь, наша Церква до останніх років XI-ого століття не станула ясно по стороні

1. М. Чубатий, Українська - Католицька Церква.
Регенсбург 1946., с. 1.

Византії проти Риму, але можна було б доказати щось зовсім противнє, бо коли напр. про взаємини Володимира з царгородським патриярхом не маємо в джерелах ніяких слідів, то в самій Русі збереглися віродостойні вістки про три, а може й чотири римські посольства до Володимира і два руські посольства до Апостольської Столиці.

Справді Грушевський майже промовчує ці факти.¹

А такий зрештою поважний історик, як Є. Голубинський не може в своїй тенденційності здобутися на об'єктивне наслідлення цих фактів, тільки негідно кpitъ собi з них називаючи їх "попытки папъ подчинить насъ себѣ".² Однаке ці факти дають багато до думання і є доказом живих зв'язків Володимира з Римом і зі західньою Церквою в загалі.

Ніконівський Літопис знаний з ворожого наставлення до Риму подає короткі звістки про взаємини Володимира з Апостольською Столицею.³ Ці звістки находять своє підтвердження також у Степенній Книзі.⁴ Тісамі свідоцтва про зв'язки Володимира з Римом ми находимо також у Татищева, якого Голубинський чомусь не признає, а який

1. М.Грушевський, Історія України-Руси.т.І., с. 258.-
2. Є.Голубинський, Історія Русской Церкви...т.І. с. 588 - 595.-
3. П.С.Р.Л., IX., 57. -
4. Степенная Книга царского родословия. П.С.Р.Л. т.XXI., 103 і 127. -

чerpав свої дані з інших джерел, як Ніконівський Літопис і Степенна Книга.¹ Татищев опирався передовсім на хроніці т. зв. "Єдиновърческой", яка загинула, але її відпис зберігся в Хрущовському Літописі.

Отже згаданий Ніконівський Літопис записує під роком 988, що коли Володимир здобув Корсунь, прийшли туди до нього посли з Риму від Папи та принесли мощі святих. Нема причини не вірити цій вістці. Ця вістка свідчить про те, що Рим інтересувався хрещенням Руси. А посольство з мощами - як каже Чубатий - це були своєого рода гратуляції з приводу навернення.²

Та вже під 991 роком той самий Літопис записує, що знову прийшли до Володимира посли з Риму від Папи. Було це після повороту Володимира з Корсуня. Посольство прийшло від Папи Івана Ху. Літопис говорить дослівно так:

"Того же лѣта придоша къ Володимеру послы изъ Рима отъ папы съ любовью и честию".³ Татищев додає, що Володимир прийняв папських послів також з любовлю і честю та вислав негайно своїх послів до Папи.⁴

1. В. Татищевъ, Исторія Россійская съ самыхъ древнѣйшихъ временъ. Москва 1768 - 1784. т. II., с. 78 - 88.
2. М. Чубатий, Исторія Української Церкви... с. 39. -
3. П. С. Р. Л., IX., с. 64. -
4. В. Татищевъ, Твір цит..., II., с. 78. -

Прибуття цього папського посольства було мабуть вислідом стрічі папських послів з Володимиром у Корсуні перед трьома роками. З цього приводу Бавм'артен запитує : Чи не було тоді розмов і рішень у справі архиєпископської столиці в Києві ?¹ Якщо патриярхат не еригував архиєпископства в Києві - то яка інша церковна сила крім Риму, могла це зробити ? Тоді не було ще розриву між Церквами і така розв'язка справи зовсім не є неможлива. В такому випадку лекше вияснити інституцію десятини незнаної тоді у Византії, а введеної Володимиром на користь Церкви. Тоді також легко вияснити церковне законодавство Володимира і Ярослава, що носить на собі виразний характер західній.

Вираз Літопису " съ любовию и честию " дає багато до думання. Слово " честь " у старій Русі вживалося, як вираз глибокої пошани. Навіть у старих богослужебних кни�ах слово : честь є рівнозначне з пошаною і поважанням. Замість такого самозрозумілого вияснення цього виразу, Є. Голубинський знову висувається тут зі своїм тенденційно неповажним глупуванням, кажучи дослівно так : " Літописъ представляє дѣло такъ, будто папа, безъ всякихъ личныхъ побужденій, присыпалъ къ Владимиру пословъ засвидѣтель - ствовать ему свое уваженіе ".²

-
1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir et la conversion de la Russie... c. 101. -
 2. Є. Голубинський, Твір_цит... с. 592, замітка 1. -

Папські легати, між якими певно були архиєпископи й єпископи, могли легко висвятити священиків так варязьких, як і слов'янських на поручення Володимира. Однаке нічого категоричного не можемо твердити в тій справі, бо не маємо ніякого потвердження в джерелах.

Даліші вістки про взаємовідносини Володимира й Апостольської Столиці є ще коротші. І так :

Під роком 994 Літопис згадує про поворот послів, що їх Володимир висилає до Папи.¹ Належить тімити про те, що це був час, коли Володимир розглядався, звідки взяти єпархію для Руської Церкви.

В 1000-ому році, в якому відбулася коронація угорського короля Степана, прибули знову до Володимира у Київ посли Папи Сильвестра II, цим разом у товаристві чеських та угорських послів. Літопис каже : " Того же ліття приде / - оша / послы отъ папи Римскаго и отъ королей Ческихъ и Угорскихъ ".² Голубинський навіть не сумнівається в тому, бо каже дослівно, " не можетъ подле жать сомнѣнію : необходимо думать ", що після першої нєвdatnoї спроби відклонити Володимира від церковного союзу з греками, Папа присилає до нього нові посольства,

1. П.С.Р.Л., IX.с.56. і Татищевъ, Твір_цит. II., 81.

2. П.С.Р.Л., IX.с.68. -

щоби перетягнути Володимира на свою сторону.¹

По свідоцтву згаданого Ніконівського Літопису Володимир вислав ще друге своє посольство до Риму 1001-ого року.²

Із самих літописних записок виходить, що ці обопільні посольства висилано і їх приймали зичливо і "дружелюбно". Папа Сильвестер II був передтим архиєпископом Раймсу під ім'ям Герберта, був у своїому часі знаним науковцем і вчителем цісаря Оттона III, а крім цього був споріднений з Володимировою жінкою Ганною, бо його мати і жінка Оттона II Теофано, були собі рідні сестри.³ Ці родинні зв'язки ще сердечніше затіснювали взаємовідносини Києва з Римом. Отже немає сумніву, що Володимир мав зв'язки з Римом і з Західною Церквою взагалі, а ці зв'язки були дійсно дуже живі. Тому годі дивуватися, що ці факти доводили деяких дослідників і то головно православних до здогаду, що перша руська єпархія мусіла бути римська, як цього бажала ще св. Ольга.⁴

Крім цього ми маємо ще одне тогочасне свідоцтво, що підтверджує сердешні відносини Володимира до Заходу.

-
1. Е. Голубинський, Історія Руської Церкви. т. I., с. 592.
 2. П. С. Р. Л., IX., 68. -
 3. N. de Baumgarten, Saint Vladimir..., с. 102.
 4. С. Томашівський, Вступ... с. 79.-

Це лист Брунона з Квірфурту, який писав його 1007 р. до німецького цісаря Генриха II.¹ Брунон /чорнече ім'я Боніфатій/ був ереміт з німецького княжого роду. Зразу він провадив місійну працю між словянами й уграми.² 1007 р. він прибув з Угорщини до Києва та вчинив Київ базою своєї місійної праці між печенігами. Володимир прийняв його дуже широко і Брунон перебув на дворі Володимира цілий місяць. За Ніконівським Літописом мусимо ствердити, що Брунон прибув на Русь не без порозуміння з Папою.³ Брунон рвався до апостольської праці серед печенігів. Володимир боячися за його життя /бо мав лихий сон/, довго не хотів його пустити між диких кочовиків. Коли ж Брунон таки рішився іти до печенігів, Володимир особисто через два дні супроважав його до самої границі. Серед великих небезпек Брунонові вдалося не тільки навернути деяких знатних печенігів, але й довести до міра між ними і Володимиром. Вернувшись у Київ, Брунон висвятив окремого єпископа для печенігів, що разом з одним із Володимирових синів вернувся між печенігів продовжувати почате діло.⁴

-
1. Acta sanctorum 2 липня. i Pierling P.S.J., La Russie et le Saint-Siege. Paris 1896., p. X i XI.
 2. Вороновъ А., Латинскіе місіонери въ Киевской Руси въ XII вѣкѣ. Труды ист. общ. Нестора Льтописца. 1879., с. 9.
 3. П.С.Р.Л., IX. 67.-
 4. С. Томашівський, Твір. цит... с. 85.

Сам Брунон пішов потім між ятв'ягів і прусів, де й згинув мученичою смертью.

З цього виходить, що Володимир спомагав Брунона в його місійній праці серед своїх і серед чужих, а цісарі / не без порозуміння з Папою/ висилали місіонарів до Володимира, як до добре знайомого кревняка і широго прихильника місійного діла. Одночасно це свідчить, що за Володимира крім місійної праці внутрі держави, були та - кож спроби поширити християнство і поза її межами. Крім цих заходів коло навернення печенігів ще збереглася якась неясна традиція про місійну акцію між литовцями і надволжанськими болгарами. Однаке ця акція не мала мабуть більших успіхів.

Крім цих релігійних зв'язків із Заходом, Володимир утримував ще живі дипломатично - політичні зв'язки з культурним Заходом. Подружжя Володимира з Ганною зв'язало його не тільки з візантійським цісарським двором, але також і з німецьким, бо тітка Ганни - Теофанія була жінкою німецького цісаря Оттона II. А належить знати, що високо освічена й талановита Теофанія відограла важну роль в політиці і західньо - римського цісарства за часів німецьких ціsarів Оттона I й Оттона II./ 936 - 973, 973 - 983/. Від 983 року вона управляла державою в імені сина Оттона III,

завела деякі політично - суспільні реформи й причини -
нася до поширення византійської культури в Німеччині.¹

Як уже було згадано, шира дружба лучила Володимира з Олафом Тригвассоном, що 995 р. засів на королівському троні в Норвегії. Дуже правдоподібне, що останні приготування до здобуття королівського трону пороблено саме на Русі.² Кілька ісландських саг оповідають про життя Олафа на Русі з деякими досить цікавими пригодами н. пр., як жінка Володимира заопікувалася Олафом у критичній для нього хвилині, коли йому грозила небезпека після того, як він убив вбивника своєго прибраного батька, про приязнь Олафа з Володимиром, про участь Олафа в переговорах греків з Володимиром під час повстання Варди Фоки та про те, як Олаф сповняв різні доручення Володимира³ і т.п. Ці саги дали підставу декому з дослідників твердити про широку участь норманів у наверненні Володимира й Руси на християнство; Коробка⁴ й Baumgarten⁵

-
1. Moltmann J., Theophano, die Gemahlin Otto II in ihrer Bedeutung für die Politik Ottos II., Schriften 1878. -
 2. N.de Baumgarten, Olaf Tryggwison roi de Norvège c. 17. -
 3. Kristni Saga, Ed. Arnamagnaeanum, 1773., VI., p. 32.
 4. Заїкин В. Микола Коробка та його розвідка про джерело руського християнства. Львів. 1926., "Богословія" IV, 4. -
 5. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... c. 57-68.

зробили в них навіть висновок про охрищення Володимира й Руси в часі Олафа в латинському обряді. Однаке інші вчені виказали, що тоді, коли Володимир прийняв християнську віру й заводив її на Русі, Олафа на Русі зовсім не було, бо він з'явився на Русі найраніше 991 року тобто тоді, коли Володимир, безсумнівно вже був охрищений.¹ При тому всьому широка дружба між Володимиром і Олафом не підлягає ніякому сумнівові. У приязні жив Володимир також з угорським королем Стефаном I Святым / 997 - 1038/, що так само охристився і поширяв християнство в Угорщині і дістав від Папи королівську корону та дідичний титул "Апостольський Маестрат". Добре зв'язки мав Володимир також із чеськими князями. Дочка Володимира - Предислава була одружена з чеським королем Болеславом Рудим.

Одружуючи своїх дітей, Володимир нав'язав родинні зв'язки з могутніми володарями Західньої Європи. І так : син Володимира Святополк був одружений з дочкою польського короля Болеслава Хороброго, що рядом Польщею понад трицять літ / 992 - 1025/, був дійсним будівничим польської держави та мужнім оборонцем її самостійності проти Німеччини. Другий син Володимира Ярослав був одружений з дочкою шведського короля Олафа Інгегердою - Іриною, в якої честь

1. Gross S.H., La tradition islandaise de Saint Vladimír. "Revue des Etudes slaves" t.XI, Paris 1931, fas. 3-4., c. 133 - 148

потім збудовано в Києві жіночий монастир св. Ірини. Дочка Володимира Примислава вийшла заміж за угорського короля Володислава Лисого, а друга дочка за німецького маркграфа Нордмаркського.¹

Ці дружні зв'язки і династичні взаємини мали великий вплив на міжнародне становище Руси, вони ввели Київську Державу як рівноправну в коло європейських країн, скермували її в річище європейської політики, а Київ учили одним із міжнародних центрів, в якому перехрещувалися різні культурні течії.

У зв'язку із цими дружніми взаєминами із сусідніми краями, маємо ще цікаву вістку про одну торговельну умову заключену між Володимиром і болгарами. Іменно Татищев оповідає, що 1006 р. прийшли до Володимира посланці болгар з над Ками з багатими дарами. Вони просили Володимира дозволу торгувати своїми товарами з руськими купцями в містах положених над Волгою й Окою. Володимир згодився на їх просьбу і дав їм письмо зі своєю печаткою, щоб могли ним виказатися в тих містах, в яких будуть торгувати. Руські купці, що хали в торговельних справах до Болгарії, мали мати аналогічний дозвіл від болгарської державної влади. Письмо Володимира, видане болгарським

1. Н. Полонська-Василенко, Розквіт Київської Держави. "Енцикл. Українознавства" Мюнхен - Нью Йорк 1949. з.УІ. с. 416.

купцям, дозволяло їм на торговлю тільки в містах і тільки з купцями. Натомість торгівля з іншими клясами людей, а навіть відвідування руських сіл було болгарським купцям виразно заборонене.¹ Між вичисленими клясами людей, з якими торговля недозволена, находитися якісь: огнешани "огнешина".² По сьогодні не знаємо, що за кляса населення передмонгольської Руси крилася за цим ім'ям. Соловьев основно проаналізував цю вістку Татищева і дійшов до висновку, що вона без ніякого сумніву, є автентична.³ З цього виходить, що за Володимира й торговля гарно розвивалася на Русі.

Київська держава Володимира була простором одною з найбільших споміж усіх тодішніх європейських держав. Справді на Сході відокремилося Поволжя, т.зв. срібні болгари не хотіли признати влади Києва. Але втрата тих земель не мала великого значення, бо Волга і Каспій уже втратили свою роль в торгівлі. Зате на Заході Руська Держава дісталася нові території, бо Володимир узяв під свою владу Полоцьк, увійшов в землю ятв'ягів осягнув границю з прусами і в цей спосіб добув ближчу дорогу з Києва до Балтику. Ще важнішим досягненням було те, що під владою

-
1. Татищевъ В., Исторія Россійская съ самыхъ древнѣйшихъ временъ. Москва 1768 - 1784., т. II., с. 88-89. -
 2. Тамже. II. с. 89.
 3. Соловьевъ С., Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Спб. 2 вид., т. I., с. 176 і замітка 5.

Володимира найшлося Підкарпаття, бо тутешні сільні джерела мали велике значення для Києва, особливо від тоді, коли печеніги замкнули дорогу до соляних озер над Чорним Морем.

Цей успіх Володимира на Заході мав далекосяглі наслідки для уложення племінних відносин у середній Європі, зв'язавши населення сточища рік Буга й Сяну в одну національно-культурну цілість із рештою руських земель. У зв'язку цими здобутками був і похід Володимира на ятв'ягів 983 р.¹ Володимир володів тепер одною з найбільших держав в Європі. Вона обіймала все сточище Дніпра по ріки Рось і Сулу, сточище горішнього Дністра, Прута і Сяну, горішнього Буга, Двини, Волхви, горішньої Волги й Оки разом яких 800.000 квадратових кілометрів.²

З цею активністю Володимира на Заході і Сході держави не йшла-на жаль-упарі доцільна політика на півдні, де ситуація була небезпечна. Майже ввесь степ /лугова й степова смуги/ був у володінні печенігів, які передовсім від упадку Хозарії тримали нэмов у постійній блокаді південні межі Руської Держави, а Русь не була здібна до привального проламання тієї блокади. За Святослави печеніги були

1. Ятв'яги - це було литовське племя, що жило над рікою Наров між Бугом і Німаном.
2. С. Томашівський, Історія України. Старинні і середні віки. Мюнхен 1948. УВУ., с.37.

появилися під самим Києвом. /968 р./ Хоч обезпечення західних окраїн було теж корисною передумовою боротьби зі степом - то таки не бачимо у Володимира відважної офензивної боротьби зі степом, щоби цілком витиснути кочовиків з Наддніпрянщини. Володимир обмежується тільки до діїв, будуючи городи й замки на лінії рік Рось й Сули та поселяючи коло них воєнних бранців.

Про цю боротьбу Володимира з печенігами літописи оповідають багато переказів і правдивих подій. І так: 995 р. печеніги напали на Василів, Володимир вийшов проти них, але мав мало війська, мусів відступати і мало сам не попав у полон, однаке якось щасливо заховався під якимось мостом. Пізніше на подяку Богові за це, поставив у Василеві церкву, влаштував великий бенкет для бояр і дружини а бідних обділив грішми.¹

Під час тих походів на печенігів повстала легенда "про Кожемяку", яка оповідає, що Володимир і печенізький хан погодилися, щоби боротьбу вирішили два найсильніші вояки. Молодий руський хлопець поконав печенізького великана. Володимир нагородив хлопця і його батька, відсвяткував перемогу і на цю памятку, як каже літопис, збудував місто Переяслав.² Однаке ми знаємо певно, що

1. *П.С.Р.Д.* I. с.53-54.

2. *П.С.Р.Д.* I. 124.

Переяслав існував уже в часах Олега.¹

Цікаво зазначити, що одна ісландська сага про Б'єрна Гітделякана говорить теж про двобій Б'єрна, який служив при війську "конунга Вальдемара з Гардарики" зі страшним великаном у прияві двох ворожих армій.² Бути може, що згадана сага говорить про той сам двобій; що його описує наш літопис.

Інший переказ з того часу розказує про білгородський кисіль, через який печеніги відступили від облоги Білгороду. Всі ті перекази й легенди доказують, як низько руські літописці оцінювали інтелігенцію поченигів.³

В тому часі Володимир що виправився походом проти Польщі, про що ми вже згадували вище / розд. IV. / Соловьев думає, що Володимир виришив походом проти Польщі з метою помогти чехам.⁴ Це припущення Солов'йова є дуже правдоподібне, бо маємо вістку, що дочка Володимира - Предислава була одружена з чеським королем Болеславом Рудим, сином Болеслава II, який саме тоді панував у Чехії. /967 - - 999/.⁵

1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir, .c. 114, зам. 1.
2. Rafn G., Antiquites russes d'après les monuments historiques des Islandais ., т. II "Bjarnar-Saga-Hitdaen Iakappa". Схріннагауе 1852., с. 328 - 329.
3. N.de Baumgarten, Saint Vladimir, .c. 115.-
4. Соловьевъ, История Россіи ., т. I, с. 181. -
5. Татищевъ, Твір цит., т. II, с. 180. -

Під 997 роком маємо ще коротке звідомлення про побідний похід Володимира проти камських болгар.¹

Усі ті походи, ця вся політика засвоїшня щаслива політика зверхня, а ще щасливіша політика церковна виробили Володимирові велику популярність серед своїх і чужих. Бавмартен твердить, що "Володимир був без сумніву найпопулярніший суверен демонгольської Русі. Ніхто не довірював йому в любові, якому оказували підчинені. Величезна кількість баллад, переказів і народних пісень є виразом того глибокого впливу, що його він мав на нарід. Пам'ять на "красне соняшко" - ім'я, що його нарід надав своєму улюбленному князеві, перетривала віки і не забудеться ніколи. Демадане з'усиль, щоб перевести аналогію між високим поняттям, що його мав нарід про Карла Великого і про Володимира Вел. Народні оповідання розказують про героїв Володимирового княжого двора так, як західні про лицарів Карла Вел. Через їх побіди, їх величадушність, їхні заходи і їх ревність про християнство завжди вінчалися тривалими успіхами, вони поривали духа своїх сучасників".²

1. Н. С. Р. Л., IX., 66. -

2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir..., c. 112.

Народні маси Володимир з'єднували собі величими бенкетами, що відбувалися з приводу різних свят і тривали нераз по кілька днів. Крім бояр і визначних людей Володимир запрошуав на ці бенкети також бідних і незможних. На тих бенкетах роздавало всім м'ясо, риби, хліб овочі й міць, а хворим доставлявало ще до їхніх досів.¹ Слава про щедрість і милосердія діма Володимира переко- дила поза межі його імперії, а в пам'яті пізніших поколінь вона прибрали форму чудоїчної легенди. Служдами які-зя старалися згадати його слуг, вольможі, молодики й монастири.

Володимир поруч з руськими князями почав чинити свою монету. Володимирові гроті були золоті й срібні, а роблено їх на зразок византійських монет. На одному боці є образ Христа, а на другому постать самого князя, що сидить на троні, з короною на голові, одягнений у царський одяг і з хрестом у руках.² Написи на монетах є такі:

"Владимир на столѣ", "Владимиръ се это серебро" і т. п.

Но зображення Володимира в короні видвищуло перед ученими важливо питання: Чи Володимир був коронован?

1. П. С. Р. Л., I, 51.

2. Петровъ Н., Древнія изображенія Св. Владимира. "Труды Кіев. Дух. Акад.", Кіевъ 1915, 2.

Постараємся на це відповісти рефериючи найновіші думки сучасних учених про це, а передовсім д-ра П. Ісаїва зібрани в його цікній праці п.н.¹ Чи Володимир Великий був коронований? " 1

Знаємо, що коронація аж до французької революції мала велике значення в державно-творчому житті. Вона означала, що Церква передав володареві владу від Бога : вона освячувала владу, ръбила володаря вибранцем Божим. Назовні коронація означала повну незалежності володаря, повну суверенність. Внутрі краю коронація вивищувала одного з князів понад інших і підкоряла йому інших князів та князиків. Дажи князі не були короновані, доти міг вестися спір за престіл. Коронація ж закінчувала всякі спори й сумніви. Крім цього коронований володар забезпечував право до престолу тільки для своєго роду й усував претенсії інших князів до нього. Таким чином корона була важним чинником, що об'єднував і цементував державу й нарід в одну цілість, інколи на довгі віки. Н.пр. угорська корона св. Степана, чи чеська св. В'ячеслава стали могутніми об'єднуючими всенародніми ідеями майже на ціле тисячоліття. Тому нічого дивного, що так багато володарів різних народів намагалися здобути для себе корону.

1. Д-р П.Ісаїв, Чи Володимир Великий був коронований ?
" Шлях " Ч. ЗЗ-З6. Філадельфія 1949. -

Ніщо дивного, що й великий будівничий нашої першої держави вживав заходів, щоб осдобити свою голову авреолею корони і таким чином запевнити володіння для своєго роду, а єдність і могутність для своєї держави й народу.

Імовірність коронації Володимира в нас дуже мало знана, навіть серед світу вчених. Грушевський у своїй науковій історії присвячує питанню коронації Володимира повні чотири сторінки друку. Свої міркування кінчає Грушевський таким висновком : " Отже з історичного стано - вища коронація Володимира залишається покищо тільки гіпотетичною, хоч і дуже правдоподібною ".¹

Крім Грушевського збережену традицію про коронацію Володимира, як теж походження т. зв. " Мономахової шапки " розглядали більше різni російські вчені як : Оболенський, Вельтман, Макарій, Прозоровський, Василевський, а особливо Регель, Кондаков, Жданов і ін. Давнішу літературу і докладні бібліографічні дані цього питання підав Грушевський.² Однаке як російські вчені, так і Грушевський, мали дуже мало матеріалу до цього питання. Ми маємо його тепер більше.

Грушевський і російські вчені спирали своє припущення про коронацію Володимира на двох знаних їм фактах:

-
1. М.Грушевський, Історія України-Руси. вид. З., Київ 1913. т. I., с. 505-510. а також : Грушевський, Очеркъ истории Киевской земли. 1891., с. 126. -
 2. Там же, с. 507.

1. на збереженій у писаних джерелах традиції про королівські інсигнії Володимира, званій у науці "легендою про Мономахові регалії",
2. на портретах Володимира в царських регаліях на його монетах / з короною на голові /.

Легенда про перенесення королівських регалій з Византії на Русь має різні відміни, версії і наверстування. Усі варіанти тієї легенди зібрали Жданов,¹ а деякі Карамзін.² Як Жданов, так і Грушевський устійноють такий розвиток тієї легенди: Початкова легенда твердила, що Володимир приневолив византійського цісаря прислати собі королівські інсигнії своїм походом на Корсунь, а в деяких варіантах походом на Царгород. З цього розвинулось дві версії тієї легенди: одна говорила далі про похід на Крим, але не на греків, а на ленуе兹ців, та що Володимир здобув інсигнії від ленуезыкого губернатора міста Кафи; друга версія оповідала про похід на Царгород, однаке ім'я Володимира Вел. заступила ім'ям його славного правника-одноіменника Володимира Мономаха, що теж був посвячений з царським византійським двором і вів війну з Византією. Остаточна і найпопулярніша версія тієї легенди складена в літературній формі московськими книжниками першій чет-

-
1. Ждановъ, Русский билевой епос.
 2. Karamzin N., histoire de l'Empire de Russie.
Paris 1819. т. II. с. 186-212.

вертині XVI ст. Від них перебрало її московське правління, щоб дати правну підставу для царського титулу московських володарів і казали її вирізати 1551 р. на царському місці в московській катедрі в такій редакції: Володимир Мономах зі своїм військом пустомить византійські землі. Переляканий византійський імператор Константин Мономах посилає в Київ послів з дарунками і передає царські інсигнії однаке з дорученням не коронуватись ними до часу, коли Бог поставить царя. А таким був цар Іван IV, що використав цю легенду для санкції свого царського титулу.

Грушевський не міг уважати тієї непевної легенди за підставу для певного твердження про коронацію Володимира. Також і портрет Володимира з короною на голові на грошах - на думку Грушевського¹ не може бути доказом коронації, а то тому, що цісарські портрети з короною на голові були на византійських монетах, які служили Володимирові звір грошей і Володимирова корона на грошах може бути тільки звичайним наслідуванням. Правда, знав Грушевський і про грамоту царгородського патриярха з 1561 р., якою патриярх потверджував московському цареві Іванові IV титул царя і в якій згадував про корону Володимира, але це місце в грамоті було замазане івискрябано

1. Грушевський М., Твір_цит. с. 508.

і тому Грушевський не взяв до уваги цього документу. А він якраз досить важний.

Проте виявляється, що легенда про регалії Володимира таки правдива та що корона на його грошах не є тільки наслідуванням византійських монет. Німецький учений Деглер на основі різних хронік і документів доказав, що византійський цар посыав до Володимира аж три посольства і саме третє посольство привезло Володимирові корону.

11 жовтня 989 р. посольство митрополита Фесу, спарха Антіохії, кількох єпископів і монахів прибуло до Володимира в Київ, щоб йому передати корону й інші інсигнії та привезти царівну Ганну.¹ Цю подію про передання корони Володимирові Деглер відтворив головно на основі правильно відчитаної згаданої патрияршої грамоти з 1561 р. та ще й деяких інших вказівок. При тому Деглер заєначив, що автентичності документів і правдивості тих вісток не можна мати ніяких сумнівів. Отже з цього виходить, що Володимир своїм здебуттям Кореуня приневолив византійських ціsarів не тільки

1. F.Dögler, Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit. "Reihe A" Regesten. Abt.I. Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches. I Teil Regesten 565 - 1025., München - Berlin 1924. -

видати за його заміж сестру Ганну, але теж прислати йому корону й інші королівські відзнаки.

Тепер вириває питання: чи Володимирові тільки передано королівські відзнаки, чи може відбувся і сам коронаційний акт? На думку д-ра П.Ісаїва, грецькі духовні тільки передали Володимирові королівські відзнаки, однаке тоді його не коронували. Свій погляд Ісаїв підтверджує тим, що:

1. Виготовлені Деглером реєсти, які точно віддають зміст історичних джерел, нічого не говорять про коронацію, тільки про передання королівських відзнак.
2. Византійські цісарі вели імперіялістичну політику і ніколи добровільно не годилися на якенебудь вивищення сусідньої держави. Це видно вже хоч би з вище наведених слів цісаря Костянтина Порфіріодного, в яких він доручав своїм нащадкам не давати ні кому королівських відзнак, а тимбільше не коронувати.¹
3. Уся політика Византії продовж княжих часів намагалася постійно послаблювати Україну, як свого суперника на Чорному Морі, а не її зміцнювати. А коронація була безперечно зміцненням політичного значення України.
4. Коли скоріше кілька десяток років болгарський князь

1. *Constantinus Porphyrogenitus, De caeremoniis aulae byzantinae.* M.P.G.T. CXII., c.89.

Симеон хотів коронуватися на царя, Візантія рішуче за-
протестувала і воліла радніш утратити болгарську Церкву;
як визнати царський титул Симеона.¹

Хоч Візантія відмовила Володимирові коронування,
проте Володимир, якому на коронації так залежало, вживав
 дальших заходів у тій справі. Чи можна робити здогад, що
 все ж таки Володимир був коронований ким іншим, а як так,
 то ким? Тут є три можливості. Міг його коронувати або
 а/ руелький єпарх б/ або охридський патриярх в/ або Папа
 Римський.

Перша можливість не має ніяких підстав у джерелах,
 бо - як ми це виказали в попередніх розділах - взагалі не
 маємо ніяких певних вісток про перших руських єпархів.
 Друга можливість теж не має ніяких джерельних, ні фактич-
 них познак. Натомість найбільше познак промовляє за тре-
 тьою можливістю тобто, що Володимир уживав заходів, щоб
 його коронував Папа Римський. Про те свідчать тісні
 зв'язки Володимира з Римом, що про них ми згадували вище.
 Три, а може й чотири рази Папа присилав своїх послів до
 Володимира, а два рази Володимир посылав своїх послів у
 Рим. Для справи коронації найважніше посольство з Риму
 в 1000 році. Тоді папські посли їздили до Угорщини і там
 коронували Степана на угорського короля, а з Угорщини ті

1. Томашівський С., Вступ до історії Церкви... с.80,-

самі папські посли в товаристві угорських і чеських по-
слів їдуть просто до Києва.¹

Всі ті живі зв'язки Володимира з Римом і пошана,
яку Володимир публично виявив для мощів св. Клиmentа, як
також поміч латинському місіонеру Брунонові та при-
хильне відношення до цього і Bonifatієві в його місіо-
нарській праці над печенігами вказують, що Володимир хо-
тів з'єднати для себе Рим.

Згадані вище взаємні посольства обговорювали ма-
бути дві справи, тобто справу церковної єпархії на Русі²
і може справу коронації Володимира.

Цісар Оттон III, що через свою жінку був посвяче-
ний в Володимиром, але й був колись учнем Папи, постара-
вся, що Папа коронував угорського Степана. Дуже можливе,
що Оттон III, стараючись у Папи про корону для Степана,
одночасно постарався з неї і для свого вуйка Володи-
мира. Можливе, що папські послі ідучи з Угорщини після
коронації до Києва, повезли з собою одночасно корону
й для Володимира. На це вказувала б зокрема почесна аси-
ста угорських та чеських послів. З цього виходило б, що
Володимира коронували папські послі з Риму 1000 р.

1. Д.С.Р.Л., IX., 68. -

2. N. de Baumgarten, Saint Vladimir... с. 101.

За коронацією Володимира промовляє і той факт, що після смерті Володимира, як літописці, так і громадяни вважали за самозрозумілу реч, що право до княжого престола мають тільки потомки Володимира, тільки Володимирів рід. Таке право набували тоді тільки роди коронованих володарів. Ось це головні думки цінної праці П. Ісаїва,

Також і Чубатий склиється до тієї думки, що Володимир був коронований. А "більше можливе припущення коронації зі сторони Папи, як зі сторони византійського цісаря."¹

Ми вповні погоджуємося з думками обох згаданих істориків.

З монетами Володимира в'являється ще одна важна справа. На деяких монетах ужо появляється герб званий тризубом. Насувається питання: що означає цей геральдичний знак? Про це є різні сдогади вчених. На протязі останніх 100 літ майже 50 учених - російських, українських, німецьких і ін. пробували відгадати походження і значення цього знаку. У висліді цього сьогодні маємо аж 27 різних розв'язок. Російський учений світової слави барон Михайло Таубе в своїй досі найповнішій праці

1. Чубатий М., Історія Української Церкви... с.53.

про тризуб,¹ зібрав усі дотеперішні пояснення тризуба у шість головних груп, що об'єднують однородні гіпотези. Цей реєстр російського вченого найновішими розв'язками доповнив український історик М. Андрусяк.² Цей реєстр представляється ось так :

1. Знак як символ державної влади.
2. Знак як християнська церковна емблема.
3. Знак як світсько - військова емблема.
4. Знак як геральдично - нумізматичний герб.
5. Знак як монограма.
6. Знак як геометричний орнамент.

Приступаючи до розсліду тризуба барон Таубе розглядає найперше увесь археологічний, не тільки нумізматичний матеріал, що відноситься до тризуба. Матеріал, що його брали досі до уваги при дослідах над тризубом, заключається в таких категоріях :

1. Нумізматичний матеріал із тризубами з часів Володимира та його наслідників. Ці монети дають сім головних варіантів тризуба.
 2. Обломки цегли з тризубами з розкопок у 1907 і 1908 р. у Києві на місці великоміжного двірця і Десятинної Церкви.
-

1. Барон М.А. Таубе, Загадочный родовой знак семьи Владимира Святого. /Сборник статей посвященных Павлу Николаевичу Милюкову 1859 - 1929./ Прага 1929., с. 117 - 136. -
2. М.Андрусяк, Тризуб. Мюнхен 1947. " Вернигера " 1.-

3. Археологічний матеріал з фігурами подібними до тризуба в пізніших часів як : т. зв. Дорогичинські пломби тобто митні знаки з XII - XIV ст. знайдені в Дорогичині над Бугом : старинний масивний срібний перстень з тризубом подібним до тризуба на срібняках Ярослава М. : київські монети Романа II і Володимира Ольгердовича з XIV ст. : печатка синів Володимира Ольгердовича з ХУ ст. Крім цих матеріалів барон Таубе бере ще під увагу нові матеріали : три навіски - прикраси для ношенння на ланцюжку , з яких дві найдено недалеко Риги в старинних гробах фінського племени Лівів у поч. XI і XII ст., а третя походить з Києва : клинець /залізко/ старинного меча викопаний у великий могилі поганських естів на острові Езелі зі знаками, подібними до тризуба : монети литовського князя Мендовга десь около 1251 р. і печатка русько - литовського князя Данила з 1366 р. ¹

Розглянувши всі вище наведені матеріали бар. Таубе переводить класифікацію найголовніших відмін тризуба та устанавлює найстарший, первісний його тип. Найстарший первісний тип тризуба - це тризуб на монетах Володимира, на київських цеглах та на обох ливонських навісках, отже тип кінця X-ого та початку XI-ого ст. У висліді Таубе

1. Таубе не знати що тоді нових знахідок тризубів на грецькій монеті з Прієни, на цеглі у Володимири Вол., в Тъмуторокані та про інші.

приходить до таких висновків про значення і походження нашого тризуба : він уважає, що тризуб - це родовий знак Рюриковичів і не представляє собою якогонебудь реального предмету видимого світу. Таубе відкидає також теорію монограми / слов'янської, грецької, чи рунічної/, а натомість уважає тризуб за конвенціональну геометричну фігуру-орнамент, що був магічним знаком договору для привороження щастя ізаклинакня злого.

Своє твердження, що тризуб був дійсно родовий знак варязького ~~житомирського~~ роду осілого на Русі, Таубе обосновує тим, що : 1/ в первісній формі, яка дійшла до нас, знак був ще поганським символом / освячення знаку хрестом появляється тільки в деяких варіантах/. 2/. Тризуб не був особистим знаком Володимира, але старою емблемою всього його роду, бо після охрищення Володимир правдоподібно покинув би Його. З/. Дальший його розвиток з різними змінами в окремих членів роду підпадає звичаєві змінювання родових знаків відомих із фолклору різних часів і народів. Словом, маємо тут до діла зі своєго рода "гербом" Ігоревого дому, що повстав ще на довго перед появою державних, чи родинних гербів у властивому значенні слова.

Ось це головний хід думок барона Таубе про тризуб.

Крім цього роз'язку загадки тризуба більше або менше вдатну подавали ще такі вчені : О. Пастер -

нах¹, Р. Смаль - Стоцький,² а з новіших : В. Січинський,³
М. Міллер,⁴ М. Андрусяк⁵ і б. ін.

Отже тризуб - це правдоподібно магічний знак за-
клинання, що його принесла зі собою варязька династія зі
Швеції.⁶ Він був уживаний як родовий знак у княжих ро-
дах до пол. ХІУ ст. Пізніше прийшли інші знаки / лев ,
козак /. Аж Центральна Рада Української Народної Рес-
публики прийняла на початку 1918 р. на пропозицію Гру-
шевського за державне знамено тризуб Володимира. Тризуб
був державним гербом і за часів гетьмана 1918 р. Після
злуки українських земель у січні 1919 р. прийнято тризуб
Володимира за державне знамено і в західніх областях УНР.
На державному соймі Карпатської України 15-ого березня
1939 р. була поставлена пропозиція, щоб крім місцевого

-
1. О. Пастернак, Пояснення герба великого київського князя Володимира Великого, 2 вид., Прага 1941. -
 2. Roman Smal-Steckyj, Die germanisch-deutschen Kulturinflüsse in Spiegel der ukrainischen Sprache. Leipzig 1942.-
 3. Вол. Січинський, Походження тризуба. " Український Вістник ". Берлін 1942., ч. 11 / 3/. -
 4. М. Міллер, Нотатки до питання про Тризуб. Женева 1946.-
 5. М. Андрусяк, Тризуби і двозуби. " Енциклопедія Україно-знавства " Мюнхен-Нью-Йорк 1949. т. I., с. 30, -
 6. Цікаве, що в деяких глухих кутах наших Карпат ще сьогодні під Різдво або Йордан рисують не хрест, але схематичну фігуру знаку Володимира в простім або переверненім виді.

крайового знамена / ведмідь/ прийняти й всеукраїнський національний Тризуб Володимира Великого з хрестом на серединому зубі.

Ось так цей знак напався пов'язати нашу сучасну історію з історією "Золотої доби" Володимира.

----ooOoo----

РОЗДІЛ IX

ОСТАННІ РОКИ І СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА.

Цаділ держави. - Смерть креянків. -
Смерть жінки Ганн. - Останнє по-
дружжя Володимира. - Конфлікт із
Святочолком. - Бунт Ярослава. -
Нагла смерть Володимира. - Потомство
Володимира. -

РОЗДІЛ IX

ОСТАННІ РОКИ І СМЕРТЬ ВОЛОДИМИРА.

В способах управи державою Володимир придержу -
вався родово - династичною принципу. Він розділив поо -
динокі землі своїм синам, а мав їх дванадцять, розділяючи
відповідно й головний орган державної влади тобто дружину.
Не маємо точних хронологічних даних, коли Володимир при-
значив котрого сина в окремі волості. Деякі сини Володи-
мира померали, бо не бачимо, щоби батько наділив їх во-
лостями. Знаємо, що в о л о с т і р о з д і л е н о .
ось як : Новгород Великий з усіми принадлежними до нього
землями тобто цілу біломорську область аж до країни само-
єдів коло уральських гір, дістав зразу найстарший син
Володимира Вишеслав, а після його смерти Ярослав. Рос-
товську волость, яку за життя Вишеслава мав Ярослав, піз-
ніше дістав Борис, а Муромську волость - Гліб. У Дерев -
лянській землі Володимир посадив Святослава, в Тьмуторо-
кані Мотислава, а в західно - руських землях Всеволода,
якого столицею був Володимир Волинський. Крім цього Свято-

полк дістав ~~Турівсько-шевченківського тобто Полоцьк~~, а в ста-
рому Полоцькому князівстві засів князь Із'яслав.¹ Цей
Із'яслав започаткував лінію окремих полоцьких князів, які
в літописній традиції називаються "Із'яславовими внуками"
в протиенстві до "Ярославових унуків".² Отже вже сама
традиція вказує на відокремлення Полоцького князівства від
комплексу руських земель. Тому, коли йде про т.зв. сепара-
тизм окремих земель у відношенні до Києва, чи точніше про
брак їх тіснішого сполучення з Києвом - то таки найдавніші
сепаратистичні тенденції виявляло саме Полоцьке князівство.
Тамошні князі зовсім не цікавилися Києвом, не мали аспі-
рацій до переходу в інші землі, але почавши від XI ст.
тісно сповалися з інтересами своєї землі. Це і з початки
білоруської нації, яка об'єднала в собі старих дреговичів,
радимичів і частину кривичів з Полоцьком, Минськом і Виль-
ном. Отже білоруська нація створилася найдаліше в XI ст. -
тобто значно раніше від московської нації.

Інакше сталося із західньо - руськими землями .По-
ложені радше в еточищі Балтійського моря, вони були при-
родно звернені в напрямі європейського заходу й півночі,
а не грецького півдня. Це пізніша Галицько - Волинська

1. 8. Голубинський, Історія Русской Церкви... т. I., с. 174.,
замітка 1. -
2. П. С. Р. Л., I. 54:, II. 260 і т. д. -

Держава, що була політичним організмом, якого сфера інтересів, а часом і політична влада сягала від Балтійського моря до Чорного моря. Відмежована від "Руської землі" правобережніми степами і Деревлянською землею пізніше, коли тут закріпилася династія Ростиславовичів і Мстиславовичів, вона мала добре дані до створення іншого типу держави, ніж над Дніпром .¹

Віднесення окремих князів у Новгороді і Ростові тож причинилося до зміцнення "місцевого сепаратизму", але покищо Новгород стояв ще надто сильно під впливом Києва, а Ростовська волость не мала ще своєї постійної династії і справа повстання московської нації відсувалася на даліше, аж у XII-е століття. Отже поділ окремих волостей між синів Володимира започаткувало вже подекуди явище децентралізації Східної Європи й окремого розвитку її національних областей.

Так на справах управи державою перейшли Володимирові останні роки його життя. Ціле його правління після прийняття християнства, як твердить Коструба, відзначалося виразним національним характером, змаганням до повного усамостійнення і зміцнення держави. Навіть такого узалежнення, яке давало би прийняття епархії з Византії,

1. Т.Коструба, Карпатські просмики, як шляхи сполучки в XI - XIII ст. "Голос Підкарпаття" 1942, ч.11.

Володимир уникав лишаючи собі вільну руку і зносинах з Апостольською Столицею і римо-католицькими країнами.¹

Як уявляв собі Володимир дальнє удержання державної єдності і порядку в наслідстві, цього не знаємо. Можна тільки догадуватися, що в поглядах на цю справу геніальний Володимир не далеко відійшов від форм переказаних Святославом та потім повторених Ярославом. Відома річ, що в заранні середніх віків справа наслідств. належала до найважніших і найтрудніших державно - правних питань. Трудність була головно в тому, що на право нанування в державі дивилися тоді, як на приватне право, а на державу, як на добро цілого пануючого роду. Коли ж дуже вчасно спостережено неохоту до механічного поділу держави, рятувано цілість її або тим, що князь за життя іменував свого наслідника, або правом чергового старшинства т.зв. сеніорату. Однаке, як слухно стердумує Томашівський, так було тільки в теорії, на ділі ж справа звичайно рішалася силою, у формі, що відповідала духові часу і культурному розвиткові громадянства : якщо слабший або побитий противник не спасся утечкою в чужі краї, тотратив щонайменше очі, а звичайно й життя. Одним словом : меч був доповненням і коректором недостаточного права .

1. Т.Коструба ЧСВВ, Нарис історії України. / в рукописі / с.100. -

Сам Володимир уживав його з успіхом проти брата Ярополка і родича Рогволода, подібно як робили інші князі в тодішніх часах, однаке певно не бажав собі, щоб його сини вступали в ті самі сліди.¹

Літописці дуже стримані, а навіть скупі в записуванні подій з останніх літ життя Володимира. Бавмартен запитує : чи не є це познака добробуту, що його захивала держава під правлінням Володимира ?² На протязі дванадцяти років записано тільки кілька дат смерті деяких осіб . І так : 1001 року помер Із'яслав з Полоцька син Володимира і Рогніди ;³ 1002 р. померла Мальфреда, яку дехто вважає одною з поганських жінок Володимира, а в дійсності це була Малуша - мати Володимира.⁴ Під 1003 роком Літописець записав смерть Всеслава - Із'яславового сина, а Володимирового внука.⁵ З цього приводу каже Літопис, що Всеслав був зразковий суверен, приятель духівництва, освічений і люблений народом.

-
1. Томашівський С., Історія України. Старинні і середні віки. Мюнхен 1948. УВУ., с. 40-41. -
 2. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... c.118. -
 3. Дж.Рол.; I. 55: II, 261.; У, 124. -
 4. Там же . -
 5. Там же . -

Однак новіші досліди літопису виказали, що те все - це видумка переписувача, бо Всеслав жив тільки п'ять літ.¹ Під 1010-им роком записано смерть найстаршого Володимира-вого сина Вишеслава князя Новгородського.²

Нікомівський Літопис згадує ще в тому часі про кілька подій менше важливих, а може навіть легендарних, як про захоплення в полон печенізького хана Родмана, розбійника Могути і т. п.³

1011 р. померла жінка Володимира, Ганна,⁴ порфіородна. Це потверджує також німецький хронікар Дітмар Мерзебурський.⁵

Анна народилася 13 березня 963 р., отже 989 р., коли Володимир узяв Корсунь, вона мала 26 літ.⁶ Про її дальнє життя наш Літопис не згадує ніщо. Вістки чужих хронік є теж скупі й неоднозгідні. Деято / грецький історик Кедрин/ думає, що Ганна пережила Володимира і померла 1025 р., інші навпаки думають, що вона померла скоріше,

-
1. N.de Baumgarten, Твір цит....с.119. -
 2. Татищев В., Исторія Россійская...т.II.,с.89. -
 3. П.С.Р.Л., IX., 68 і 69. -
 4. П.С.Р.Л., I., 56.: III. 208. -
 5. Thietmarus Merseb., Chronicon. 1.VII.,с.52. -
 6. Krug P., Chronologie der byzantiner. St.P. 1810., с. 318 і 328. -

ніж це подано в нашому Літописі. Але таки найбільш правдоподібною датою її смерти є рік 1011, як подає наш Літопис. Рівно ж не знаємо, чи Володимир мав з нею діти. Пелеш каже, що Ганна як уроджена християнка і вихована на строго релігійному дворі, була помічна Володимирові в його апостольській діяльності і заохочувала його до шляхотних чинів.¹ Знаємо тільки те, що Ганна була похоронена в Десятинній церкві / в наві св. Клиmenta / в мармуровому гробівці, поруч якого пізніше станув гробовець її чоловіка Володимира.

Однак Володимир довго не був удівцем. Після смерті цісарівни Ганни він заключив ще одне, останнє подружжя з внучкою цісаря Оттона Вел., незнаною з імені донькою Куна з Бнінгену Й Рихлінти /донька Оттона/. Це доказав відомий дослідник Н. Баумгартен у своїй цінній праці на цю тему.² Отже ця молода княжна не зовсім чужа для Володимира, бо вона була кузинкою його померлої дружини цісарівної Ганни. Та думку Баумгартена дітьми з цього подружжя мали бути : Марія - Доброніга і Святослав, що його вбив Святочолк. Гіпотезу про цей шлюб уважаємо за дуже правдоподібну, хоч і не абсолютно певну .

1. Pelesz J., Geschichte der Union... t.I., c.128.-

2. N.de Baumgarten, Le dernier mariage de Saint Vladimir, "Orientalia Christiana", Roma 1930., vol. XVIII - 2, nr.61. -

Її підтверджують теж західні джерела, як хроніка Дітмара Мерзебурського,¹ пам'ятки німецької історії² і т.п. Що по смерти Ганни Володимир мав тає одну жінку, це - здається - не може підлягати сумнівам, бо як відомо, Болеслав Хоробрий 1018 р. забрав у полон з Києва княгиню - вдову по Володимирові.³ По друге, літа Марії - Доброніги вказують на те, що вона мусіла народитися в останніх роках життя Володимира, після смерти Ганни, бо/ Марія-Доброніга вийшла заміж за польського короля Казимира I в 1038 році, тобто в двадцять три роки після смерти її батька Володимира і з цього подружжя з Казимиром мала багато дітей.⁴ Отже сама Марія - Доброніга мусіла походити з цього останнього подружжя Володимира. З другого ж боку, західні джерела, головно німецькі, згадують про шлюб доньки Куні Рихлінти з "королем Ругів."⁵ А Ругією джерела Х століття називали Русь. -

Наши історики тією справою чайже не займалися. Наскільки нам відомо, то тільки В. Зайкин признає цю

1. Thietmarus Merseb., Chronicon, lib. VII., c. 52. -
2. Monumenta Germaniae Historica. SS VIII., 734. -
3. Thietmarus Merseb., Chronicon. -
4. Balzer O., Genealogia Piastów. Kraków 1895., c. 83-84. -
5. Historia Welforum Weingartensis. M.G.U., p. XL 450, -

гіпотезу правдоподібною, хоч і не зовсім певною.¹ Нас ця гіпотеза доволі переконує, хоч би й тому, що вона викликає нам справу появі трилітнього Володимирового синка Святослава, що його Святополк убицьше перед Борисом і Глібом. Літописець каже, що Святополк "Уби Святослава и нача помышляти яко избью всю братью свою."² Маленький Святослав мусів походити з цього останнього подружжя, хоч не виключене, що після смерті цісарівни Ганни Володимир узяв до себе одну зі своїх поганських жінок н.пр. болгарку - матір Бориса й Гліба.

Система розподілу волостей між синів мала на меті вдереждання монополю політичної влади в княжому роді та нерозривності держави. Однаке згодом виявилося, що вона не тільки пошкодила нерозривності держави, але навіть не була достаточною запорукою для поваги самого великого князя - батька. Під кінець життя Володимир мав острі конфлікти і з своїми синами, які очевидно бажали унезалежнитися від батька. Найстарший син Святополк, що одержав був в управу сусідню Деревлянську землю із столицею в Турові, був зятем польського короля Болеслава Хороброго і - як каже Томашівський, -

1. Зайкин В., Рец. на Baumgarten-a, Le dernier mariage St. Vladimir., Зап. ЧСВВ, т. VI, 1-2. с.400. -

2. Літопись, I. с.60. -

був мабуть прихильником латинської Церкви.¹ При цьому в Турові був латинський єпископ Райберн, редом німець, що як титулярний єпископ кольбереський на Поморрі прийшов з Польщі разом із Святополковою жінкою, дочкою Болеслава Хороброго. Знаючи слов'янську мову, Райберн працював над наверненням напів дикого Полісся. Святополк дав себе вжити своєму тестеві Болеславові польському до якоїсь більше незнаючій акції проти свого батька Володимира. Це було тим легше, що й особисті взаємини між Володимиром і Святополком не були добре. Як припускає Томашівський, Святополк мав себе мабуть за Ярополкового сина, отже й за управненого до київського престола.² На всякий випадок Святополк бажав мати якусь іншу волость, н.пр. багатий Новгород, або Володимир Волинський замість убитого Турова. Яку участь у цій акції мав єпископ Райберн, докладно не знаємо. Доєсть, що Володимир в пору довідався про це і завчасу спараліжува в цілу акцію : він приказав ув'язнити сина й невістку разом із єпископом, перевести їх до Києва і поставити під сторожу. Тут Райберн незабаром помер. Уся ця неясна справа стала причиною великого нещастя : Болеслав наборзі заключив мир із німцями

1. Томашівський С., Історія України... с.40.-

2. Томашівський С., Вступ до історії Церкви... с.87.-

/ 1013/, оплатив помічні варязькі орди і разом із ними та з хімічами вирушив на Русь. Грозила війна з Польщею, однак є скоро прийшло до згоди між Володимиром і Польщею. Зовсім слушно запитує Баумгартен : Чи не слід добачувати тут великого дипломатичного хисту Володимира ?¹ Свято-поле не тільки відзначав свободу, але дістав в уділ Вишгород. Може Володимир хотів мати на очах свого бунтівничого сина ? А може це було вислідом умови між Володимиром і Болеславом ? На всякий випадок Вишгород був ключем до Києва й улекував вступ на київський престіл.² Томашівський догадується, що акція Болеслава і Святополка / сина грекині, / проти Володимира була в якомусь зв'язку з політикою византійського цісаря Василя II супроти Болгарії. Така принайменше була політична ситуація між інтересованими державами в хвилі, коли Володимир сходив з цього світа.³

У два роки пізніше / 1015/ проти Володимира збуйтувався другий його син Ярослав у Новгороді. Новгородський князь був обов'язаний платити данину великому князеві

1. N.de Baumgarten, Saint Vladimir... c.122. -
2. Ляскоронський В., Кіевский Вышгородъ въ удѣльно-вѣчное время. ЖМНП., 1913, 4 - 12. "
3. Томашівський С., Вступ до історії Церкви... c.87.-

київському. Ярослав відказався від цього. Може він був нєдоволений новим призначенням Святополка, бо після смерти найстаршого брата Вишеслава, Ярославуважав себе найближчим наслідником Володимира, а ці його пляни переврещувало нове назначення Святополка. Що більше, Ярослав увійшов навіть у якісь таємні зв'язки з варягами в Скандинавії. Тоді Володимир почав робити заходи, щоби Ярослава приборкати, але серед приготувань ненадійно помер 15 липня 1015 р.¹

Смерть захопила Володимира ще не в старому віці, бо він мав тоді не більше, як 55 літ життя. Володимир помер передвчасно не впорядкувавши справи наслідства по собі. Це було причиною, що між його синами розгорілася безоглядна боротьба за владу і повних чотирьох років небезпечно потрясала всією державою.

Володимир помер на Берестовому дворі біля Києва, де була його літня резиденція. Його улюблений син Борис, що заедно перебував при батькові, вирушив тоді з дружиною проти печенігів. Коли дружина довідалася про смерть Володимира, виявила Борисові бажання, щоб він став наслідником Володимира. Цього мабуть бажав собі також Володимир, хоч це не було згідне з родовим правом. Видко, Володимируважав, що він сам єдиний джерелом влади й державного права

1. Коструба Т., Нарис історії України... с.103. -

та не мусить в'язатися ніякими бічними оглядами, можливо шкідливими для держави.¹

Але не так сталося, як думав Володимир. З ініціативою об'єднання всіх батьківських земель виступив Святополк. У хвилі смерти Володимира Святополк був у Києві. Він хотів затайти смерть батька на якийсь час, щоби мати бути приготовитися до вступу на батьківський престіл.

Але населення дісталося до похоронної кімнати, завинулого тлінні останки Володимира в килим і потайки перенесло їх до церкви. Вістка про смерть улюбленого князя лисаковою рознеслася між народом, у церкві зібралися великі маси народу і, як каже Літопис,увесь народ оплакував померлого князя. Похоронено його в Десятинній церкві в мармуровій гробниці, що її поставлено побіч гробниці Ганни.² Під час наїзду татар домовина Володимира дісталася під руїни, аж щойно Митрополит Петро Могила видобув її звідтіля 1635 р. Часть мощів Володимира була в катедрі св. Софії в Києві, частина у Печерській Лаврі, а частина у Москві. Так було до большевицької революції. Про теперішню долю таких мощів не знаємо нічого.

Володимир полишив по собі численне построения. Вже принагідно згадували ми в цій праці про

1. П.С.Р.Л. I,56; II,115; III,208.

2. П.С.Р.Л. I,56; Thietmarus Merseb., Chronicon l.VII. c. 52.

діяких його синів і дочок. Але крім згаданих Володимир мав ще інших, що про них говорять старинні джерела. Літописи говорять про дванадцять Володимирових синів.¹ Десять з них відиграли якусь роль в історії Руси і вслід за тим ми певно про них знаємо. До них належать : Вишеслав, Ярослав, Із'яслав, Святополк, Мстислав, Всеvolod, Борис, Гліб, Святослав і Судислав. Тільки тяжко усталити їх матерей. Знаємо на певно, що Із'яслав був сином Рогніди з Полоцька, Святополк був сином гарної грекині - колишньої черниці, а пізніше жінки Ярополка, Борис і Гліб були синами жінки - болгарки. Татищев твердить, що матірю Вишеслава була скандинавська княжна Олява / по латині: Аллогія/,² але інші історики /, як Зайкин/ це опровергують, кажучи, що скандинавські саги, на які Татищев і Baumgartен оперлися, помішали Аллогію з великою княгинею Ольгою.³ Про матірне походження других синів нічого позитивного не знаємо. Вище ми виказали, що Святослав походив з останнього подружжя Володимира з незнаною по імені дочкою Куна з Енінгену й Рихлінти.⁴ З усіх синів

-
1. П.С.Р.Л., I, 52; у, 120; VII, 294 і т. д.
 2. Татищевъ, В., Исторія Россійская... т. I., с. 40. -
 3. Зайкин, В., Рецензія на Baumgartena: Saint Vladimir et la conversion de la Russie. Зап.ЧСВВ.т. VI., вип. 1-2., Львів 1935., с. 397. -
 4. N.de Baumgarten, Le dernier mariage de Saint Vladimir... с. 8. -

Володимира на особливу увагу заслуговує трагічна доля Всеволода, що був одружений з Естридою Данською - сестрою короля Канута Великого. Всеволод згинув через махінації своєї тещі - местниці Сигриди "Сторради", що ворогувала з другом Володимира Олафом Трігвасоном.¹

Крім цих десятьох синів Володимира, Літописи згадують ще двох тобто: Станислава і Позвізда.² Тверський Літопис помішав Станислава з Болеславом.³ Позвізда згадують літописці завжди без окремої волості, а Станислав являється кілька разів, як Смоленський князь. Ця непевність спонукала деяких істориків взагалі сумніватися в існування цих двох синів Володимира. Грецькі історики згадують про очайдущий напад одного руського князя на Византію після смерті Володимира. Вони називають його Хризокир і кажуть, що він був племінник Володимира.⁴ Інші дослідники твердять, що це був один із Володимирових синів, а саме Позвізд.⁵

-
1. Monumenta Germaniae Historica S.S.t.VII.325. -
 2. П.С.Р.Л., I.52 ; У, 120. -
 3. Там же, ХУ, 73. -
 4. Cedrenus, Compendium Historiarum. Bonn 1849. P.G., т. CXXII, col. 212. -
 5. N.de Baumgarten, Genealogies des Rurikides russes. "Orient. Chr." IX-1, Roma 1927. tab.n.1.-

Крім синів Володимир мав ще кілька дочок. Дітмар Мерзенбурський оповідає, що коли Волеслав Хоробрий зайняв Київ, тоді в руки польського короля впали девять дочок Володимира.¹ З тих девятирічних дівчат ми згадували вже дві тобто : Предиславу - улюблену сестру Іраслаха і наймолодшу з останнього Володимирового подружжя Марію - Добронігу. Імен прочих сімох не знаємо. Також згадували ми все про те, що дочка Володимира Іраслаха вишла заміж за угорського короля Володислава Лицого, а друга за німецького марграфа Вернгарда Нордмаркського. Можливо, що їй інші дочки були замужні з західними володарями. Однаке історія мовчить про це.

Одне певне, що нащадки Володимира це були квіти виплекані на шляхотному пні. Володимир передав своїм нащадкам увесь багатий засіб знаменитих фізичних і духових прикмет. І сповнилися слова чигського поета, який каже : Fortes creantur fortibus - сильні дають життя сильним та слова св. Письма : Рід праведників буде благословенний.²

—0000000—

1. Thietmarus Mers., Chronicon...l.VII, 56. -

2. пс. III,2. -

РОЗДІЛ X

КІНЦЕВІ ВИСНОВКИ.

Володимир - людина велика.- Іде-
альний християнин.- Справа кано-
нізації Володимира.- Монарх Русь-
кої Імперії.- Батько нашої куль-
тури.- Христитель Руси.- Організа-
тор Церкви.- Дипломатичний геній.-
Рівнодостовільний.- Символ і програ-
ма для нас.-

РОЗДІЛ X

КІНЦЕВІ ВИСНОВКИ.

В цьому останньому розділі приходиться нам зробити коротку зинтезу всього досі написаного, збираючи всі розщільнені промені життя і діяльності Володимира, немов в одну сочку.

Немає сумніву, що Володимир - це людина велика, одна з найбільших, що ІІ видвигнуло життя на затмарений горизонт нашої історії. Є люди, що ніколи не минаються не тільки тому, що залишають по собі осяги своєї діяльності, але передовсім тому, що вони самі, як явища мають у своєму нутрі щось незрівняно більше від своїх осягів. До цього рода людей належав Володимир. На тлі його доби, його особистість променіє справду ясно і величаво. " Тому історія така вередлива в оцінці заслуг і скуча в роздаванні титулів, надала йому назву " Великого ", спільну з дуже нечисленними, а притім дуже заслуженими одиницями ".¹

1. Ця ж праця, розділ I., с.17. -

Безперечно велику роля відігравали тут природні дарування Володимира. Широкий горизонт думки, що охоплював усі потреби широкої Імперії і молоденької Церкви, що зрозумів належне далекосягле значення християнства не тільки для внутрішньої політики Руси і її культурного розвитку, але і для міжнародного її становища і рівноправності в кругі європейських країн - те все вказує на геніальність Володимира. Тому зовсім слушно каже Чубатий: " З його / Володимирового/ життя і діл бачимо, що це був геніальний ум, який виразно бачив усе, що добре й переводив це в життя ".¹

Не менше великою була і воля Володимира загартованана в численних боях і небезпеках. Уже митрополит Іларіон ствердив, що Володимирове " правовір'я було спосне з властю ".² Володимир залишив у літописах пам'ять про себе, як про людину імпульсивну й енергійну, що вміла зосередити всі сили до одної мети.

Володимир був у першу чергу тип активістичний - муж чину. В його діяльності подивляємо передовсім велич його духової експансії і всебічність його зацікавлень.

Ось це був той природний підклад психіки Володимира, на якому пізніше так гарно розвинулися його великі

1. Чубатий, М., Історія Української Церкви... с.53. -

2. Іларіонъ, Житіє Владимира. ЧОИД., Москва 1848., с.6.-

надприродні прикмети. Як віра Христова перемінила його геніальний ум і на яку височінь піднесла його ласка Божа, вказує його пізніша діяльність після охрищення.

Літописи стверджують, що хрищення зовсім змінило діку вдачу Володимира. Цей колишній суворий поганин, у дуже короткому часі став ідеальним християнином: щедрим, лагідним і побожним. Колись він любив тільки дружину, а тепер його любов звернулася до хворих, убогих і нещасних. Володимир після охрищення став батьком усіх бідних, нещасливих і голодних. Слава про його щедрість і милосерні діла переходила поза межі держави.¹ Митрополит Іларіон так вихвалює Володимира: "Ты быль одеждею нагимъ, ты быль питателемъ алчущихъ, быль прохладою для жаждущихъ, ты быль помощникомъ вдовицамъ, ты быль успокоителемъ странниковъ, ты быль покровомъ не имѣющимъ крова, ты быль заступникомъ обидимыхъ, обагатителемъ убогыхъ".² Ці слова могли бути тільки панегіричною реторикою, якщо їх не підтверджували б також літописці. Але Початковий Літопис записує, що Володимир приказав кожному бідакові приходити на свій двір і відтам брати все потрібне з їжі і пиття, а хворим і немічним князь ~~у~~^указав доставляти потрібні харчі

1. Томашівський, С., Вступ до історії Церкви...с.85. -

2. Иларіонъ, Житіє Владимира...с.7. -

до їх домів.¹ Отже ця щедрість Володимира і вчинки милосердя - це були не тільки особисті чесноти Володимира, але - як каже Карташев - це була суспільна опіка в державному масштабі.²

Лагідність Володимира після охрищення нераз передходила межі державної конечності так, що н. пр. Володимир зніс кару смерти на розбійників ; злочини карано тільки грошовою " вирою ". Та незабаром показалися наслідки цєї розбіжності між життям і законом : наможилися розбої і розбійники так, що аж єпископи наклонювали князя привернути кару смерти. А Володимир відповідав на це словами : " Боюся гріха ".³

Побожність Володимира об'являлася в той спосіб, що він - як каже літописець - будував Божі храми " на кожному місці ".⁴ У відповідному місці ми згадували про будову церков : Десятинної, св. Василія у Києві на горбі, Преображення у Василеві, а напевно їх було більше .⁵ Митрополит Іларіон каже, що Володимир " возгорілся духомъ

-
1. П.С.Р.Л., т. I, 66 - 69. -
 2. Проф. А. Карташевъ, Св. Великий Князъ Владимиръ отецъ русской культуры, Париж 1938., с. 13. -
 3. П.С.Р.Л., т. I., с. 54. -
 4. П.С.Р.Л., т. I., с. 60. -
 5. Гл. Щ. ж. праця; розділ VII. -

ивозжелалъ сердцемъ быть христіаниномъ ".¹ А Яків Монах думає, що святости Володимира не треба доказувати чудами, бо її " отъ дѣлъ поznati, а не отъ чудесъ ".² Тому Іларіон так величав Володимира : " Радуйся, учителю нашъ и наставниче благовѣрія. Ты быль облеченъ правдою, препоясанъ крѣпостью, вѣнчанъ смысломъ и украшенъ милостыней, какъ гривной и утварью златой ".³

Тому треба признати рацію нашим предкам, що почали ширити культ Володимира вже в другому поколінні після смерти його і домагалися його канонізації. Однаке Володимир мав завзятих противників і після смерти. В цій справі Томашівський каже таке : " По всьому судячи, ці противники гуртувалися біля византійських митрополитів київської Церкви. Свою опозицію проти почитання князя - христителя мотивували вони мабуть живою що памятю про його багаті пири, особливо ж про його голосну службу " похоти женській "; в дійсності ж причини тієї непропильності византійських сфер мусіли бути інші, а саме : церковно - політичні зв'язки Володимира з Болгарією та Римом. Тому зрозуміло, що Византія ніколи не признала.

1. Там же...с.8. -

2. Память і похвала Владимиру монаха Іакова. Голубинський, "Історія Русской Церкви" т. I., с. 244. -

3. Иларіонъ, Там же...с.10. -

святості ні Володимира, ні Ольги, що навіть таких чистих християн, як Борис і Гліб терпіла тільки з бідою. Що більше, в пізніших легендах про Володимира, складаних при участі греків і з очевидною тенденцією показати, що одноким джерелом християнства на Русі була Византія - не по-жалувано Володимирові чорних, навіть просто ганебних кра-сок. Особливо зневажив його грецький автор т.зв. Корсун-ської легенди.¹ Без уваги на те все, культ Володимира таки ширився на Русі. Вже перший біограф Володимира Яків Монах, як ми згадували вище, переконував своїх сучасників про святість Володимира, називаючи його наслідувачем чеснот патріархів і пророків : Авраама, Якова, Майсея і Да-вида. Десь при кінці XII століття складено Володимирові окрему церковну службу.² Іпатський Літопис згадує про Володимира, як про святого перший раз під роком 1254.³ Лаврентіївський Літопис згадує зовсім позитивно про Воло-димира, як святого під роком 1263-тим, але його культ на-певно вже ширився передтим. Отже час канонізації Воло-димира, як твердить Баумгартен, можна усталити між 1250, а 1263 р.⁴ Багато церков на Русі посвячувано на честь св.

1. Томашівський С., Вступ до історії Церкви...с.88. -
2. Чубатий М., Історія Української Церкви...с.53.
3. П.С.Р.Л., т.ІІ., 189. -
4. N.de Baumgarten, Saint Vladimir..., с.124. -

Володимира, а мабуть найстаршою церквою в честь св. Володимира згаданою в літописах, є церква св. Володимира в Новгороді, що йї збудував архиєпископ Давид.¹ Римська Церква завжди признавала культ св. Володимира, навіть після декрету Папи Урбана VIII з 1634 р.

Ось таким був св. Володимир сам у собі.

Ще кілька слів проте, чим св. Володимир був і є для нас ?

Володимир був найперше могутнім володарем і монархом руської імперії. Часи Володимира - це епоха найбільшої експансії Київської Держави. Могутній князь провів низку успішних походів на Захід, на Балкани і на Чорне море, розбиваючи з успіхом усі сили, що ставали на його шляху. Ці воєнні походи тісно в'язалися з господарськими цілями, мали на меті усунути торгових конкурентів і здобути для Києва комунікаційні мережі сусідніх земель. Це була епоха великих здобутків і триумфів, про що ми писали вже ширше в ІІІ розділі. У висліді цього Володимир не тільки об'єднав під своєю владою всі землі свого батька Святослава, але ще й значно поширив їх. Держава Володимира простягдалася від Фінської затоки до Озівського моря, від устя

1. П.С.Р.Л., т.ІІІ., с.70. -

Ками до Карпат. Такої великої держави не було в Європі тих часів.¹ Тому зовсім слушно говоримо вже не про державу, але просто про імперію, якої територіальну експанзію завершив Володимир. Правити з Києва тією величезною імперією було важко і вимагало великого хисту, залізної енергії, волі та організаційних здібностей. А Володимир правив тією імперією понад тридцять літ уміло й успішно. Саме це правління виказало, що Володимир - це геніяльний монарх і володар Руської Держави.

Забезпечивши державу ззовні, Володимир подбав про добробут, розвиток освіти, письменства й культури внутрі своєї держави. Письмо було давно знане в такому живому культурному центрі, як Київ, але справжній розвиток письменства починається щойно з християнством. Володимир оцінював належно значення освіти й тому заснував перші школи, а в них посадив "нарочитыя чади" - тобто дітей з аристократичних родів, починаючи від своїх синів Бориса й Гліба. З Греції на Русь прийшли вчителі ті "маги й чародії науки". З Греції теж прийшла архітектура, малярство й інші штуки. Так у Київській державі проходили основні культурні переміни, а за їх поміччу князь формував колективну історичну душу нашого народу. Тому

1. Н. Полонська - Василенко, Розквіт Київської Держави. "Енциклопедія Українознавства", Мюнхен - Нью-Йорк 1949., з.УІ., с.415. -

Володимир став батьком і нашої культури.¹ Однаке, хоч Володимир приймав византійську культуру, то не приймав її насліпо, але старався задержати духову і культурну самостійність.

Все тє, про що ми досі писали - це тільки другорядні терени діяльності св. Володимира. Все сяйво його генія та конденсація його динамічного впливу зосередилися передовсім і надівсе на великому чині хрищення Руси. Тогочасні письменники залюбки порівнюють Володимира до Костянтина Вел. "Съ есть новый Константинъ великаго Рима, иже кръстився самъ и люди своя кръсти"- пише літописець.² Всі історики стверджують, що хрищення Руси мало епохове значення, як в історії Руси, так і цілої східної Європи, бо "воно сприяло об'єднанню держави й піднесенню авторитету князя : Церква вчила про божественне походження княжої влади. Між князем і Церквою встановився тісний союз : князь стався патроном Церкви, дбав про її потреби, будував та прикрашував церкви... Християнство відбилося на всьому побуті : воно внесло пом'якшення в ставленні до рабів, в родинні відносини, припинило полігамію й піднесло значення жінки

1. Карташевъ А., Творы..., с.12. -

2. П. С. Р. Л., т. I., с. 62. -

в родині. Через охрищення Київська держава увійшла як рівноправна в коло європейських країн.¹ Тому один з найбільше почесних титулів, що їх історія надала св. Володимирові - це : Християнський Цар на Русі.

Разом з тим в'яжеться титул організатора Церкви на Русі, бо Володимир був дійсно фактичним і правним організатором нашої Церкви. Спровадження перших священиків, утворення перших єпархій, священическа школа, інституція десятини, "Устав Володимира" і будова численних Божих храмів - те все вповні підтверджує слухність цього титулу.

Інші історики називають ще Володимира дипломатичним генієм, що вмів на рівні вдержувати зв'язки з Византією і з Римом², а одружуючи своїх дітей, нав'язував родинні зв'язки з могутніми володарями Європи.

Зсумовуючи все досі написане, можемо повторити за одним чужим істориком: Володимир дав своєму народові те, що він найкраще мав, тобто : святу віру. З Києва світло тієї віри продісталося до всіх східних словян. Те світло провадило їх крізь усі їхні скитальські мандрівки аж до Сибіру й Америки. Через ті мандрівки

1. Н. Полонська-Василенко, Твір чит..., с. 416. -

2. Чубатий М., Історія Української Церкви..., с. 53. -

словян ця віра продісталася до народів середньої Азії, до Японії і на острови Тихого Океану. Ця віра опанувала ті терени, немов на доручення Володимира. Тому з усією правою можна називати Володимира також "Рівно - постолиним".¹

Ось такою незрівняною постаттю, таким гігантом духа стає перед нами св. Володимир Великий. Тож не диво, що він - це творець нових перспектив, нової епохи "золотої доби" в нашій історії.²

Для нас сьогодні св. Володимир Вел. - це символ і програма. Ця програма зобов'язує нас до мужньої боротьби за Володимирову віру в грецькому обряді на теренах його колишньої Держави.

Для будівничих українського державництва Володимир - теж програма. Вона зобов'язує їх будувати державу на тих основах, що їх поклав Великий Володимир - тобто на основах християнства. Тільки християнська Держава буде сильна й довготриваля.

----oo0oo----

1. Ammann A., Wladimir, dem Apostelgleichen zum Gedächtnis. "Orientalia Christiana", V-VI-2, Röma 1939, c. 205 - 206. -

2. Андрусяк М., Історія України. Прага 1941., т. I., с. 95. -

БІБЛІОГРАФІЯ

Рукописи. - Sources. -
Ouvrages et sources auxi-
liaires. - Праці і помічні
джерела. - Енциклопедії
і словники. -

РУКОПИСИ

- Коструба, Т., Нарис історії України. Львів 1943.
- Лужницький, Г., Історія Всеукраїнської Церкви. Філадельфія 1950.
- Чубатий, М., Історія Української Церкви. Гіршберг 1946.
- Крупницький, Б., До методологічних проблем української історії. 1946.

SOURCES

Chronique de Laurent. RCCR, t. I, St. Petersburg, 1846,
fasc. I, Récit de temps passés,
Leningrad, 1926.

Chronique d'Ipatiev. RCCR, t. II, 3 édition, fasc. I,
Petrograd 1923, 170 pages.

Constantin Porphyrogénète, De administrando Imperio,
Migne: Patrologia Gr., t. CXII, Parisiis
1884.

Constantin Porphyrogénète, De ceremoniis aulae Byzantinae, Migne: Patrologia Gr., t. CXII,
Parisiis 1884.

Dlugossi Joannis, Historia Poloniae, Libri XIII,
Lipsiae 1711, 1013 pag.

Hilarion, La vie de St. Vladimir, Lectures de
la Société d'Histoire et d'Anti-
quité auprès de l'Université de
Moscou 1848, n. 7.

Jacob (le Moine), Commémoration et éloge de St. Vla-
dimir, Golubynsky E., Histoire de
l'Eglise russe, t. I, part. I, pag. 238-
245, Moscou 1901-1917.

Jahhia d'Antioche, Rosen V. (Caron de), L'empereur
Basile le Bulgaroctone, extrait de
la chronique de Jahhia d'Antioche,
St. Petersbourg, 1883, n. 42.

Nestor (le Moine), Histoire de SS. Boris et Gleb,
Lecture Chrét. 1849, 2.

Tatichtcheff, V., L'histoire de Russie depuis les
temps les plus reculés, Moscou
1768-1784, pag. 1671.

OUVRAGES ET SOURCES AUXILIAIRES

Abraham, Wl., Powstanie organizacji Kościoła
łacińskiego na Rusi, Lwów 1904.

Ammann, A., Ostslavische Kirchengeschichte,
Wien 1950, Th. Morus Verlag, 748 pp.

Ammann, A., Storia della Chiesa Russa, Torino
1948, Editrice Torinese, 630 pp.

Ammann, A., Vladimir dem Apostel gleichen zum
Gedächtniss, Orient. Christ. XXXIII,
Roma 1939.

- Baumgarten, N. de, Saint Vladimir et la conversion de la Russie, Orientalia Christiana XXVII, 1932, pag. 136.
- Baumgarten, N. de, Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X au XIII siècle, Orientalia Christiana IX, 35, Roma 1927, pag. 34.
- Baumgarten, N. de, Le dernier mariage de Saint Vladimir, Orientalia Christiana XVIII, 61, Roma 1931.
- Baumgarten, N. de, Olaf Tryggwison, roi de Norvège et ses relations avec Saint Vladimir de Russie, Orientalia Christiana XXIV, Roma 1931.
- Brian-Chaninov, N., L'Eglise russe, Paris 1928, pag. 332.
- Damiani (S. Petri), Vita S. Romualdi, Migne: Patrologia Lat, t. CXLIV, Parisiis 1885.
- Danzas, J., St. Vladimir et les origines du Christianisme en Russie, Russie et Chrétienté, Paris 1939.
- Dölger, F., Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, Reihe A. Regesten I, Teil, pp. 565-1025, München-Berlin 1924.
- Fedotoff, G., Le baptême de St. Vladimir, Ireneikon 5, 1938.
- Frisius, E., De episcopatu Kiviensi oiusque præsulibus brevis commentatio, Varsaviae 1763, pag. 122.
- Harasiewicz, M., Annales Ecclesiae Ruthenae, Leipzig 1862, pag. 644.
- Jirecek, C., Geschichte der Bulgaren, Prague 1876.
- Jugie, M., Theologia dogmatica Christianorum Orientalium, Roma 1936, t. II, pag. 770.

- Karamzin, M., *Histoire de l'Empire de Russie*, Traduction française de St. Thomas et Jauffret, Paris 1819, t. I-t. XII, pag. 418.
- Laehr, G., *Die Anfänge des russischen Reiches*, Berlin 1930, pp. 388.
- Leib, B., *Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI siècle*, Paris 1924.
- Niederle, L., *Manuel de l'antiquité slave*, 2 v., Paris 1923-1926, pp. 556.
- Pecters, P., *La canonisation des Saints dans l'Eglise Russe*, Analecta Boland, t. XXXIII, 1914.
- Pelesz, J., *Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom*, t. II, 1878, pp. 1382.
- Taube, M. de., *Rome et la Russie avant l'invasion des Tatars*, X-XIII siècles, Paris 1937, pp. 168.
- Tisserand, R., *La vie d'un peuple l'Ukraine*, Paris 1933, pp. 298.
- Tomashevski, S., *Woher nahm Ukraina das Christentum?*, Lemberg 1929.

ПРАЦІ І ПОМІЧНІ ДМЕРЕЛА

- Амвросій, арх., *Історія Россійської Іерархії*, 2 т. Москва 1807 - 1815, с. 766.
- Андрусяк, М., Тризуб. Мюнхен 1947. "Вернігора" 1.
- Аристовъ, Н., *Хрестоматія по русской истории*. Варшава 1870, с. 420.

- Андрусяк, М., Історія України. Прага 1941.
- Архангельський, А., Первые труды по изучению начальной русской лѣтописи. Изд. Казанского Университета 1886.
- Арцыбашевъ, Н., Повѣствованіе о Россіи. т. I. Москва 1838.
- Бавмартен, Н., Св. Володимир і хрещення Руси. "Богословія" т. III. кн. 3-4. Львів 1930. с. 45.
- Бараць, Г., Библейско Агадическія Параллели ко лѣтописному сказанию о Владимирѣ Святомъ. Кіевъ 1908., с. 536.
- Беляевъ, Н., Рорикъ Ютландскій и Рюрикъ начальной лѣтописи. Прага 1929., с. 78.
- Берти-Делагардъ, А., Какъ Владимиръ осаждалъ Корсунъ. "Изв. Отд. Русс. Языка". ХІУ. Спб. 1909.
- Біднов, В., Дослідження церковної історії в православних країнах. "Духовний Сіяч", Кременець 1931.
- Бестужевъ, Рюминъ, Н., о составѣ русскихъ лѣтописей. "Лѣтопис Зан. Археогр. Комисії". IV. Спб. 1868.
- Бахрушин, С., Ко вопросу о крещеніи Киевской Руси. "Историк Марксист" 2/60/. Москва 1937. с. 112.
- Бодянскій, Е., Житіе св. Бориса и Глѣба чрезъ Нестора. Москва 1859.
- Бравн, Ф., Варяги на Руси. "Бесіда"/4-6/. Берлін 1926.
- Бугославскій, С., "К литературной истории" Памяти и похвали" князю Владимиру. "Изв. Отд. Рус. Языка". XXIX., Ленинград 1925.
- Васильевскій, В., Древняя торговля Кіева съ Регенсбургомъ. "Журн. Мин. Нар. Просв." Спб. 1888. 7.

- Васильевский, В., Византія і Печеніги. ЖМНП. 12, Спб. 1872.
- Вінтер, Е., Візантія та Рим у боротьбі за Україну. 955-1939. "Життя і Чин". 4. Прага 1944, с. 224.
- Вернадский, Г., Званья русской Культуры. "Евр. Изд". 1928.
- Вороновъ, А., Латинскіе Міссионеры въ Кіевской Руси въ X и XI вѣкѣ. "Труды ист. общ. Нестора" Спб. 1879.
- Грушевський, М., Історія України-Руси. т. I. Львів 1904. с. 768.
- Грушевський, М., Ілюстрована Історія України. Київ 1925., с. 557.
- Грушевський, М., З історії релігійної думки на Україні. Львів 1925., с. 160.
- Глазуновъ, П., Храмы построенные св. Владиміромъ и другими въ его время. "Труды" 2. Спб. 1888.
- Голубинский, Б., История Русской Церкви. т. 2. Москва 1901-1917., с. 958.
- Ролубовский, П., Хроника Дитмара, какъ источникъ для русской исторіи. "Кievsk. Univ. Izvѣstia". Kiev 1878.
- Гаркави, А., Рассказы мусулманскихъ писателей о славянахъ и Русскихъ. Спб. 1870.
- Доброклонский, А., Руководство къ исторіи Русской Церкви. Рязань 1889.
- Довнаръ-Запольский, М., Очеркъ исторіи Кривичской и Дреговичской земель до конца XIII стол. Киевъ 1891.
- Дорошенко, Д., Нарис історії України. 2 т. Праці Укр. Наук. Інституту. т. IX і т. XVIII. Варшава 1932., 1933. с. 634.

- Дорошенко, Д., Короткий курс історії України. Катеринослав-Лейпциг 1923., с.228.
- Дорошенко, Д., Короткий нарис історії Християнської Церкви. Винипег 1949., с.102.
- Дорошенко, Д., Огляд української історіографії. Прага 1923.
- Завитневичъ, В., О мѣстѣ и времени крещенія св. Владимира и о подѣ крещенія Киевлянъ. "Труды" 7. Кіевъ 1888.
- Завитневичъ, В., Владимиръ Святой какъ политический дѣятель. Кіевъ 1890.
- Заїкин, В., Християнство во восточной Европѣ в пол. X в. "Елпіс"/4/ Варшава 1926.
- Заїкин, В., Спір про початки Руси. "Записки ЧСВВ" т.ІІІ. Львів 1930. с.42.
- Заїкин, В., Походження і розміщення східних словян. "Мета" 2. Львів 1931.
- Заїкин, В., На світанку нашої історії. "Нова Зоря" ч.30. Львів 1930.
- Заїкин, В., Християнство на Україні за часів кн. Ярополка I/969-979/ "Записки ЧСВВ" т.ІІІ, З-4. Львів 1930, с.66.
- Заїкин, В., Микола Коробка і його розвідка про джерело руського християнства. "Богословія" 1у, 4., Львів 1926.
- Златарський, В., Історія болгарської держави. Софія 1924., с.377.
- Ісаїв, П., Роль Візантії в упадку української державності. "Проблеми" ч.3., Мюнхен 1947., с.20.
- Ісаїв, П., Чи Володимир Великий був коронований? "Шлях" ч.8-11. Філадельфія 1949.

- Икоинниковъ, В., Скептическая школа въ русской исто-
риографии. Кіевъ 1871.
- Истринъ, В., Замѣчанія о началѣ русскаго лѣто-
писания, ИОРЯС. 1921-1924.
- Іщак, А., Догматика нез'единеного Сходу.
Львів 1929, с. 186.
- Іщак, А., Лекції по східному церковному праву.
Львів 1931-1932., с. 166.
- Калинниковъ, В., Митрополиты и епископы временъ св.
Владимира. "Труды" 2., Кіевъ 1888.,
с. 126.
- Калугинъ, О., Иларіонъ митрополит Кіевскій и его
церковно-учительные произведения.
Спб. 1894.
- Ключевскій, В., Древне-русская житія святыхъ какъ
исторический источникъ. Москва 1871.
- Ковалевскій, П., Исторический путь Россіи. Синтез
русской истории по новѣйшимъ даннымъ
науки. Париж 1949., с. 130.
- Кордуба, М., Найважніший момент в історії Укра-
їни. Львів 1931., с. 18.
- Коробко, Н., Къ вопросу объ источнике русскаго
христіянства. ПОРЯС. XI., 1906., 2.
- Коструба, Т., Нарис історії України./в рукописі/,
Львів 1943.
- Коструба, Т., Нариси з церковної історії України
X-XIII ст. Львів 1933., с. 108.
- Коструба, Т., Віра наших предків. "Добра Книжка".
Інсбрук 1946, с. 25.
- Коструба, Т., Вік кн. Святослава Хороброго. "Життя
і Знання" X. Львів 1937.
- Коструба, Т., Карпатські просмики як шляхи сполучки
в IX-XIII ст. "Голос Підкарпаття" ч. 11.,
1942.

- Коструба, Т., Київський митрополит Іван. Одна з найцікавіших постатей із часів Володимира В. і Ярослава М./1008/"Календар Української Родини". Торонто 1950, с.5.
- Костомаровъ, Н., Исторія Россіи. Спб. 1873-1874.
- Костомаровъ, Н., Собрание сочинений. Историческая Монографии и изслѣдованія. Кн.5., т. XII, XIII, XIV. Спб. 1905.
- Кревецький, І., Спір про початки української Нації. "Нова Зоря" 21., Львів 1931.
- Кревецький, І., Українські джерела церковного права. "Нова Зоря" Львів 1931.
- Кревецький, І., Берестейська Церковна Унія в православно-марксистівськім освітленні. "Нова Зоря" 51., Львів 1931.
- Крип'якевич, І., Історія України. Львів 1920., с.80.
- Карташевъ, А., Св. Великий Князь Владимирь отець русской культуры. Париж 1938., с.24.
- Крип'якевич-Голубець, Велика Історія України. Вид. Тиктора. Вінніпег 1948., с.968.
- Лебединцевъ, П., Когда и где совершилось крещеніе Киевлянъ при св. Владимирѣ. "Киевская Старина". 9., Кіевъ 1887.
- Левицкій, Н., Къ вопросу о времени крещенія св. Владимира и Руси. "Христіанское Чтение". 1888.
- Лобода, Р., Русскія былины о сватовствѣ. Птб. 1904.
- Лонгиновъ, А., Червенскіе города. Варшава 1885.
- Левицкій, Г., Галицко-русская бібліографія, 2 Т. Львів 1888-1895.
- Любавскій, М., Древняя русская история до конца XVII в. Москва 1918.

- Лотоцький, О., Українські джерела церковного права. Варшава 1931., с. 320.
- Лотоцький, О., Церковно правні основи автокефалії. "Елпіс" 5., Варшава 1931., с. 16.
- Лотоцький, О., Церковний Устав князя Володимира Великого, Львів 1925.
- Лужницький, Г., Історія Всеукраїнської Церкви, її переслідувань. Рукопис. Філадельфія 1950., с. 231-154.
- Лужницький, Г., Сovітська Церква. "Календар Української Родини". Мондер 1949.
- Лужницький, Г., Забороло Христової Правди. "Слово Доброго Пастиря" ч. 4., Нью-Йорк 1950 с. 32.
- Львоовъ, А., Князья Церкви. "Красный Архив" 39. 1930., с. 72.
- Лященко, А., Літописнія сказанія о смерти Олега Великого. "Ізв. Акад. Наук" XXIX., 1924.
- Липинський, В., Релігія і Церква в історії України. "Америка" 17., Філадельфія 1925.
- Макарій, арх., Історія Русской Церкви, т. XII. Спр. 1864-1883., с. 1378.
- Малишевскій, И., Когда и гдѣ установлено празднование памяти св. Владимира 15 Юля, "Труды" 7., Кіевъ 1888.
- Малишевскій, И., Варяги въ начальчной исторіи христіянства въ Кіевѣ. "Труды" 12., Кіевъ 1887.
- Маркевич, А., О літописахъ. "Зап. Одеск. Унів." XXXIV., Одесса 1882., с. 76.
- Міллєр, М., Нотатки до питання про Тризуб. Женева 1946.

- Мірчук, І., Україна і її народ / по англ. / "УВУ", Мюнхен 1949., с.280.
- Мошин, Н., Русь і Хазарія при Святославі, Москва 1933.
- Мошинъ, Н., Варяго русской вопросъ: "Византио-славика" 1931.
- Мошинъ, В., Христіянство на Руси до Владимира св. "Білградск. Владими. Сборник". 1939.
- Мошинъ, В., Питанье о первом Крещеньи Руса. "Богословлье" 1-2., 1930.
- Мутавчіевъ, В., Русско-болгарскія отношенія при Святославѣ. К.С.І.У., 1931.
- Ко. П., Чествование памяти св. Владимира на югѣ Россіи и в частности в Киевѣ. "Труды" 7., Киевъ 1888.
- Никитскій, А., Очеркъ внутренней исторіи Церкви въ Вел. Новгородѣ. ЖМНП. 2-7, Спб. 1879.
- Никольскій, Н., Къ вопросу объ источникахъ лѣтописного сказанія о св. Владимирѣ. "Христ. Чтеніе", 2. Спб. 1902.
- Никольскій, Н., Повѣсть временныхъ лѣтъ, какъ источникъ русской исторіи и культуры. Спб. 1930.
- Насоновъ, А., Псковскія лѣтописи. "Изд. Инст. Ист. Акад. Наук" 1923.
- Некрасовъ, Н., Замѣтка о двухъ статьяхъ во договорѣ Игоря съ Греками 945 года. ЙОРЯС. VII., 1902.
- Новицький, І., Розмежування великоруської та української історіографії. "Україна" 2., 1930.
- Огієнко, І., Українська Церква. II т., Прага 1942. с. 440.

Одинець, Д. : Княжесе і земське право Древньої Русі. Труды ІУЗа для ученых. Білгород 1930.

Обнорський, С. : Язик договоров русских съ греками. Письм и мимление ют-ї. Кіев 1922.

Пархоменко, В. : Начало християнства Руси. Очеркъ изъ истории Руси IX-X вв. Полтава 1913., с. 114.

Пархоменко, В. , Три момента начального исторії русско-християнства. Игорь Старий, Владислав Святой и Ярослав Мудрый. УОРЯС ХІІІ, 4, 1913.

Николаев Всеvolod, проф., Славяно-българският актор в християнската на Киевска Русия. София Б.А.Н. 1949.

Пархоменко, В. , Древне-русская книжная разноязычность. Ольга. Кіевъ 1911.

Пархоменко, В. , Початок історично державного життя на Україні. Кіевъ 1925.

Пархоменко, В. , Олег та Ігор. Допитання про їх взаємовідносини. "Зап. іст. філ. ВУАН", ГУ, 1924.

Пастернак, О. , Пояснення герба Великівського князя Володимира В., Прага 1941. Древній образження Св. Володимира. ПРУДНИК, 1915.

Погодін, М. , Древня русская История до моих польского игр. З т. Москва 1871.

Полонська, Н. , Къ вопросу о християнствѣ на Руси до Владимира. ЖМНП. 9., 1917. Полонська-Василенко, Н. , Кіїв часів Володимира та Ярополка. Прага 1944.

Петров, В. , Походження Українського народу. Регенсбург 1947., с. 156.

- Погодинъ, М., Варяжскій період жизни св. Владимира. "Влад. Сборник". Білградъ 1939.
- Приселковъ, М., Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X-XI вв. Спб. 1913.
- Приселковъ, М., Борьба двухъ мѣровоззрѣній. Спб. 1923.
- Приселковъ, М., Киевское государство второй половины X в. по византійскимъ источниковамъ. Минск 1947.
- Пресняковъ, А., Образование великорусского государства. Петерб., 1918.
- Пресняковъ, А., Лекціи по русской истории. т. I. Киевская Русь, Москва 1938., с. 250.
- Прозоровский, Д., О родствѣ св. Владимира по матери ЗИАН. ГУ., Спб. 1864.
- Петровський, М., Нариси з історії України. Харків-Ніжинъ 1930., с. 452.
- Пйонтковскій, А., Великодержавные Тенденции историографіи в Россіи. "Историк Марксист" 1931.
- Ридзевская, Е., Легенда о кн. Владимірі въ сагі об Олафі Тригвісоні. Изв. Ак. Наук. 1935.
- Росейкин, Ф., Византія и Словянє. "Бібл. Сб. Ак. Наук". 1945.
- Рибаков, Б., анти и Кіевская Русь. 1939.
- Репниковъ, Н., О древностях Тьмуторокани. Збірник Городцову. Ленінград 1928.
- Розенъ, баронъ В., Императоръ Василій Болгаробойца. Извл. изъ лѣтоп. Яхъи Антіох. Спб. 1883.
- Сементовскій, Н., Кіевъ, его святыни и древности. Кіевъ 1888.
- Соболевскій, А., О крещеніи Руси. Кіевъ 1898.

- Соловьевъ, С., Исторія Росіи древнійших временъ: 2 изд. Спб. 1902.
- Савченко, Ф., Історія України Мартоса. Київ 1930. с.178.
- Сліпий, Й., Історичний начерк почитання свв. Кирила й Методія в Україні."Богословія" ХІУ.Львів 1936, с.28.
- Снегаревъ, С., Исторія Охридской Архієпископії. Софія 1924.
- Спіцин, А., Торговля пути Киевской Руси. Спб. 1911.
- Срезневский, В., Память и похвала князю Владимиру и его житіє по списку 1494 г. Спб. 1849.
- Суворовъ, Н., Слѣды западно-католическаго церковнаго права въ памятникахъ древнерусскаго права. Ярославль, 1888.
- Таубе, М., Римъ и Русь в домонгольский период. X-XIII вв. Майнц 1927., с.246.
- Татищевъ, В., Исторія Россійская съ самыхъ древнейшихъ временъ. Москва 1768-1784.
- Таубе, М., Загадочный родовой знакъ семьи Владимира Святого. Прага 1929.
- Томашівський, С., Вступ до історії Церкви на Україні. "Зап. СЧВВ", т. Iу 1-2, с.160.
- Томашівський, С., Історія України. УВУ. Мюнхен 1948. с. 134.
- Томашівський, С., Звідки Україна приймила христіянство? "Нова Зоря", 27-28, Львів 1929.
- Томашівський, С., Угорская Русь. "Укр.народъ в его прошломъ и настоящемъ", II, 1916.
- Томашівський, С., Про ідеї, героїв і політику. Львів 1929, с.132.

- Успенський, Ф., Русь и Византія в Х вікъ. Одесса 1888.
- Успенський, Ф., Імператоръ Василій Болгаробойце. Спб. 1884.
- Холмський, І., Історія України. Нью-Йорк, Мюнхен 1949., с.360.
- Чубатий, М., Історія Української Церкви. /Літо-
граф./ Гіршберг 1946., с.183.
- Чубатий, М., Західна Україна і Рим в XIII в.-у-
іх змаганнях до церковної унії. ЗНТШ. СХХІІІ Львів 1917.
- Чубатий, М., Українська Католицька Церква. Ре-
генсбург 1946., с.24.
- Шахматовъ, А., Разысканія о деревнійших русских лѣ-
тописных сводах. Петерб. 1908.
- Шахматовъ, А., Корсунская легенда о крещеніи Вла-
димира. Кіевъ 1906.
- Шмурла, Е., Курсъ русской истории. т.І, Прага 1931., с.535.
- Шмурло, Е., Когда и где крестился Владимир
Святой? Прага 1927.

ЕНЦИКЛОПЕДІЇ І СЛОВНИКИ.

Большая Советская Енциклопедія. т.XIV. Москва 1929.

" Britanica ", The Encyclopaedia Britannica. 14 edi-
tion, London-New-York, Chicago, To-
ronto 1936., IV.

Dictionnaire d'histoire et de geographie ecclesi-
astiques, vol.IV., Paris 1930.

Енциклопедія Українознавства. т.ІІ. Мюнхен-Нью-Йорк 1949. ЯТШ.

Polski Słownik Biograficzny. Kraków. Polska Akademja Umiejętnosci. 1936.

Slavonic Encyclopaedia. Ed. by J. Reusek. New-York 1949.

Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання в 300 томах під ред. І. Раковського. Львів-Станиславів-Коломия.

0000

RESUME

INTRODUCTION

The present thesis deals with the life, and the church and state activities of the Baptist of the "Rus", Saint Vladimir the Great, who lived in "Rus" between 960 and 1016. Vladimir, son of Sviatoslav, Grand Duke of Kiev, was first, Duke of Novgorod, and later on, since 980, Grand Duke of Kiev. He accomplished the great task of the Christianization of the "Rus". He himself accepted the Christian faith and baptized the whole "Rus". For what reason he is known as the Baptist of the "Rus". Ingenious sovereign, he united under his sceptre, all the lands of the "Rus". He proved to be an organizer of the Church, a diplomat and a great saint.

Several Ukrainian, Russian, French and other historians studied this interesting personage and his multifarious activities. Nevertheless, there does not exist in any of the "Slavonic languages a complete monograph describing his life and his activities. The monograph in French, by A. de Baumgarten, entitled "Saint vladimir et la Conversion de la Russie" (Orientalia Christiana, vol. XXVII-1, Roma 1932) is obsolete and

tendencious. The author tries to prove by all means that Vladimir was baptized in the Latin rite and that he accepted the first hierarchy from Rome, although this is denied to-day even by Western historians.

The works of several scholars dealing mostly, in a pertinent way, with certain aspects of the life of Vladimir were published in a volume on the eve of the war in 1939, in Belgrade. Unfortunately, even this volume does not contain the complete life and activities of the Baptist of the "Kus" nor gives his entire image.

Two scholars, one Russian, M. Prysickov, and the second Ukrainian, S. Tomachivsky, presented in recent years, a new hypothesis of the origin of Christianity in "Kus". They pretended that the first hierarchy came, neither from Rome nor from Byzantium, but from the Bulgarian Ochrida. This hypothesis, generally accepted to-day, throws new light on the person and the activities of Vladimir.

I promote this hypothesis and complete it with my original, so called Macedonian hypothesis.

I succeeded in obtaining from Rome the microfilms of the Bulgarian, Russian and Ukrainian documents confirming the Bulgarian hypothesis and explaining certain dates and aspects of the life of Vladimir and

of his activities. This induced me to write a monography containing the whole life of Vladimir and describing all his activities as seen in the light of the new documents and hypothesis.

CHAPTER I.

The first Chapter contains the introduction and deals with the subject of the study, his character and aim, and with the sources and manuscripts concerning Vladimir and his epoch. I try to evaluate the sources, both Ukrainian and foreign, and finally to establish a transcription of the names and other words of ancient Ruthenian.

CHAPTER II.

CHRISTIANITY IN "RUS" BEFORE VLADIMIR.

This is a brief history of Christianity in "Rus" before Vladimir the Great. Christianity in the Greek colonies of the Black Sea, also among the Norse warriors, and the baptism of Prince Bravline are examined. I also write about the concepts of life existing among our ancestors before Christianity. I examine extensively the history of Christianity under the reign of the Princes recognized by the historians, such as the Princes

Askold and Dyr, Oleh, Igor, Olga, Sviatoslav and Yaropolk.

CHAPTER III.

VЛАДИМИР, DUKE OF NOVGOROD.

I analyze in this chapter the bibliography of Vladimir and the meaning of his name, the first reference to him, his origin, his youth, his first marriage, his ascending the ducal throne of Novgorod, his fratricide war against his brother Yaropolk, his escape to Scandinavia after his defeat by his brother, his sincere friendship with the Norwegian Prince Olaf Trygvason, his return from Scandinavia, the conquest of Novgorod and Polock, the death of Yaropolk and the conquest of Kiev.

CHAPTER IV.

VЛАДИМИР, GRAND DUKE OF KIEV.

This Chapter deals with Vladimir's reign in Kiev. First of all, I try to establish the chronology of Vladimir's life according to the most recent data of history. Furthermore, I describe the exterior policy of Vladimir, particularly, his successful wars against the Poles for the towns of Caerwien, the wars

against the Viatichi, the Yatviah, the Radimichi, the Bulgars, the Croats and the Pechenegs, his system of fortifications and the unification of all the lands of "Rus" under his direction. He created more than a Rus State, he controlled an immense and powerful Rus Empire. Furthermore, I analyze Vladimir's home policy, his relations with the "Druzhina", with the nation, his attitude with regard to the problems of religion, to the new pagan reaction, and to the human victims. I give my original hypothesis on this matter.

CHAPTER V.

VLADIMIR, THE CHRISTIAN.

I show here, Vladimir as a Christian. I review and analyze the annals of the Rus. I refer to the polemics of scholars. Taking advantage of the results of new research, I answer the following questions: Who converted Vladimir? Who baptized him? When and where was the baptism performed?

I relate the attack of Vladimir against Chersones (Korsun), his marriage with the Byzantine Princess Anna, the reception of the legation of Pope John XV, and the return of Vladimir to Kiev.

CHAPTER VI.

CHRISTIANITY IN THE RUS.

The baptism of "Rus" by Vladimir is related in this Chapter. I establish the place of mass baptism of the multitudes in Kiev and state that the year 980 was the year of baptism of the whole Rus nation. Furthermore, I examine the origin of the first priests necessary for the education of the people and of the first hierarchy i.e. of the Metropolitan or Archbishop, and of the Bishops. I reject the Roman and the Byzantine hypotheses and accept the Bulgarian hypothesis of Krysiolkov and Tomachivsky, and I try to justify it. Finally I advance the Bulgarian hypothesis by means of my original Macedonian hypothesis, as a complement and definitive of the former.

CHAPTER VII.

VLADIMIR, ORGANIZER OF THE CHURCH.

I show in this Chapter, Vladimir as the organizer of the Church in "Rus". I answer the questions: Who as the head of the Church in Rus, under the reign of Vladimir, an Archibishop or a Metropolitan? Who and where were the first Bishops in Rus? I describe the first school for priests established by Vladimir. I discuss

the problem of the construction of churches by Vladimir, the establishment of the 'one tenth levy', the authorship of the "Statute of Vladimir", the creation of a council of state, and the co-operation of the Church and the State in "rus".

CHAPTER VIII.

VLADIMIR'S RELATIONS WITH THE HOLY SEE AND THE WEST

I relate here, the exchange of legations between Rome and Kiev, the friendly relations between Vladimir and Saint Brunon-Boniface of Muenfurt, Vladimir's diplomatic relations with the West, his family relations with the Sovereigns of the West, and the commercial treaty with the Bulgars. I describe the popularity of Vladimir among his people and among the foreigners. I examine the problem of the crowning of Vladimir. I try to prove that Vladimir was crowned and that it was done by Rome. Finally I explain the origin and the meaning of the trident, the sign used by Vladimir and his contemporaries.

CHAPTER IX.

THE LAST YEARS AND THE DEATH OF VLADIMIR.

I examine the division of the "rus" State among the sons of Vladimir, the death of his wife, Anna, his

last marriage, the conflicts of Vladimir with his sons, Sviatopolk and Yaroslav, the sudden death of Vladimir, his funeral and his numerous relatives.

CHAPTER X.

FINAL REMARKS AND CONCLUSIONS.

I state in this last Chapter that Vladimir played an exceptional role in the religious and the state life of the "Rus". He was an ingenious sovereign of "Rus", the Baptist of the nation, the organizer of the Church, a good jurist, a clever diplomat, the father of Rus culture, a sincere follower of Catholicism, a saint recognized by the entire Catholic Church. Notwithstanding the opposition of Byzantium, the faith of Saint Vladimir spread throughout the whole of "Rus" in a rapid and spontaneous way. Vladimir always remains "the Great" for the whole Ukrainian Nation, because he is its Head and its Symbol, and its plan in the struggle for the Catholic faith in the Byzantine rite.

S. S.

I feel it useful to explain why I used the word "Rus" here, refraining to employ the terms "Russia" or "Kuthenia". The first, "Russia", is usually used to name the Russian empire created gradually by Moscow. The second, "Kuthenia", known in several Latin texts, does not correspond exactly to the lands united under Vladimir the Great. These, in short, are the reasons for my choice of the term "Rus".

The present name "Ukraine" appears for the first time in chronicals, in the year 1187, and obviously is later than the term "Rus" used in the time of Vladimir.

ДОДАТОК

1. "Церковный устав" Владимировъ.

ДОДАТОК.

" Уставъ святаго князя Володимира, крестившаго
Руеъскую землю, с церковныхъ судбъ.

Въ имя Отца и Сына и Святаго Духа. Се язъ князъ
Василій, нарицаемъ Володимири, сынъ Святославъ, внуkъ
Игоревъ, блаженныя княгини Олуги, въспріялъ есмъ святое
крещеніе отъ Греческаго царя и отъ Фотія патріарха Царе-
городьскаго, взяхъ първаго митрополита Леона Кіеву, иже
кръсти всю землю Русьскую святымъ крещеньемъ. Потомъ же,
лѣтомъ многимъ минувшемъ, создахъ церковь святыя Богоро-
дица Десятинную и дахъ ей десятину по всей земли Русь -
тѣй иеъ княженія въ сборную церковь: отъ всего княжа су-
да десятую вѣкши, а изъ торгу десятую недѣлю, а изъ домовъ
на всяко лѣто отъ всякаго стада и отъ всякаго жита чудному
Спасу и чуднѣй его Матери. Потомъ разверзше греческіи Но-
моканонъ, и обрѣтохомъ въ немъ, оже не подобаетъ сихъ су-
довъ и тажъ князю судити ни бояромъ его ни судьямъ; и язъ
сгадавъ съ своею княгинею съ Анною и съ своими дѣтми, дѣль
есмъ ты суды церквамъ, - митрополиту и всѣмъ пискупіямъ по
Русской земли. А посемъ не надобъ вступатися ни дѣтемъ
моимъ ни внучакомъ ни всему роду моему до вѣка ни въ люди

церковные ни во всѣ суды ихъ, то все даль есмь по вѣсмь
городомъ и по погостомъ и по свободамъ, гдѣ нѣ/ должно
читать: ни/ суть христіяне; и своимъ тіуномъ приказываю,
церковнаго суда не обидѣти ни судити безъ владычня на -
мѣстника. А се церковніи суди : роспуть, смилное, заста-
ванье, умычка / это слово приписано въ рукописи наверху/,
пошибанье промежи мужемъ и женою о животѣ, въ племени
или въ сватствѣ поимутъся, вѣдѣство, зеліиничество, по-
твори, чародѣянія, волхвованія, уреканія три: бляднею и
зеліи, еретичество, зубоѣжа, или сынъ отца бѣть или ма-
терь или дчи, или сњха свекровь, братья или дѣти тяж -
ютъся о задницю, церковная татба, мертвѣци сволочать,
крестъ посыкнуть или на стѣнахъ рѣжутъ, скотъ или псы или
потки безъ великии нужи введеніе или ино что неподобно цер-
кви подѣеть, или два друга иметася бити /и/ единого жена
иметь за лоно другаго и роздавить, или кого застанутъ
съ четвероножиною, или кто молится подъ овиномъ или въ
рошеныи или у воды, или дѣвка дѣтя поврѣжетъ: тѣ всѣ суды
церкви даны суть, князю и бояромъ и судьямъ ихъ въ ты су-
ды нелзѣ вступатися, то все даль есмь по первыхъ царствъ
уряженью и по вселенскихъ святыхъ семи зборовъ великихъ
святитель. Аще кто преобидитъ нашъ уставъ, таковыи не -
прощеныи быти отъ закона Божія и горе собѣ наслѣдуютъ.
А своимъ тіуномъ приказываю, суда церковнаго не обидѣти

и съ суда давати 9 частій князю, а 10-я святый церкви.
А кто пообидить судъ церковный, платити ему собою, а
предъ Богомъ тому же отвѣтчи на страшнѣмъ судѣ предъ
тмами ангель, идѣже когожде дѣла не скрываютъ, благая или
злая, идѣже не поможеть никтоже кому, но токмо правда из-
бавить отъ вторыя смерти, отъ вѣчныхъ муки, отъ хрещенія
неспасенаго, отъ огня негасимаго: Господь рече: въ день
мѣсть / нужно: мести/ вѣдамъ сдержашимъ неправду въ ра-
зумѣ, тѣхъ огнь не угаснетъ и червь ихъ не умреть, створ-
шимъ же благая въ жизнь и въ радость неизреченную, а
створшимъ злая въ вѣскрѣшеніе суда, имже, рече, неизмо-
лимъ судъ обрѣсти. Се же искони установлено есть и поруче-
но святымъ пискульямъ городьские и торговые всякая мѣрила
и спуды и звѣсы, ставила, отъ Бога тако искони установлено,
пискупу блюсти безъ пакости, ни умалити ни умножити, за
все то дати ему слово въ день суда великаго, якоже и о
душахъ человѣческихъ. А се церковные люди: игуменъ, попъ,
дьяконъ, дѣти ихъ, попадья и кто въ клиросѣ, игуменья,
чернецъ, черница, проскурница, паломникъ, лѣчецъ, про-
щеникъ, задшнй человѣкъ, сторонникъ, слѣпецъ, хромецъ,
манастыреве, болницѣ, гостинници, страннопріимницѣ, то
люди церковные, богадѣльные, митрополитъ или пискупъ вѣда-
етъ межи ими судъ или обида или котора или вражда или зад-
ница: аже будеть иному человѣку съ тымъ человѣкомъ рѣчь,

ДОДАТОК

У

то обчи судъ. Кто переступить си правила, якоже єсмы управили по святыхъ отець правиломъ и по първыхъ царствъ управленью, кто иметь преступати правила си или дѣти мои или правнучата или въ которомъ городѣ намѣстникъ или тіунъ или судья, а пообидять судъ церковный, или кто иный, да будуть проکляти въ еїй вѣкъ и въ будущій семію зборовъ святыхъ отець вселенскихъ ".

--ooo0ooo--

ДОДАТОК

У

то обчи судъ. Кто переступить си правила, якоже єсмы управили по святыхъ отець правиломъ и по първыхъ царствъ управленью, кто иметь преступати правила си или дѣти мои или правнучата или въ которомъ городѣ намѣстникъ или тіунъ или судья, а пообидять судъ церковный, или кто иный, да будуть проکляти въ еїй вѣкъ и въ будущій семію зборовъ святыхъ отець вселенскихъ ".

--ooo0ooo--